

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА НАН УКРАЇНИ

**НДІ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА ТА МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ НАПрН УКРАЇНИ**

**ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**

ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ

Збірник матеріалів науково-практичної конференції

м. Харків, 6 грудня 2024 р.

Харків
2024

Редакційна колегія

Світлана Серьогіна, д.ю.н., професор, директор НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, член-кореспондент НАПрНУ,

Юрій Бошицький, ректор Київського університету права Національної академії наук України, професор, заслужений юрист України,

Світлана Чуніхіна, к.п.н., с.н.с., заступник директора з науково-методичної роботи Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України,

Іван Кайло, д.ю.н., проректор з наукової роботи Київського університету права Національної академії наук України,

Ірина Бодрова, к.ю.н., доцент, заступник директора з наукової роботи НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України,

Лариса Наливайко, д.ю.н., проф., головний науковий співробітник НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України,

Світлана Фурса, д.ю.н., проф., завідувачка кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін КУП НАНУ,

Сергій Матвєєв, к.ю.н., доцент, завідувач кафедри загальнотеоретичних правових і соціально-гуманітарних дисциплін КУП НАНУ.

Валерій Андрусів, к.ю.н., учений секретар, завідувач кафедри кримінального права та процесу КУП НАНУ.

Олег Петришин, к.ю.н., ст. дослідник, учений секретар НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України.

Матеріали друкуються в авторській редакції

Права людини і громадянина в умовах воєнного стану: виклики та механізми захисту : зб. матеріалів наук. практ. конф., м. Харків, 6 груд. 2024 р. / редкол. : С. Г. Серьогіна, Ю. Л. Бошицький, С. Л. Чуніхіна, Л. Р. Наливайко та ін. – Харків, Право, 2024. – 157 с.

ISBN 978-617-8534-07-3 (PDF)

У збірнику подається виклад доповідей та повідомлень науковців, викладачів, аспірантів та студентів освітніх і наукових закладів на Науково-практичній конференції «Права людини і громадянина в умовах воєнного стану: виклики та механізми захисту», яка була організована і проведена НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України спільно з Київським університетом права НАН України та Інститутом соціальної та політичної психології НАПрН України в межах реалізації заходів спільних програм діяльності.

Для науковців, аспірантів, студентів, тих, хто цікавиться проблематикою забезпечення та захисту прав людини і громадянина в умовах сучасних суспільно-політичних викликів.

© Колектив авторів, 2024

© НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, 2024

© Київський університет права НАН України, 2024

© Інститут соціальної та політичної психології НАПрН України, 2024

ISBN 978-617-8534-07-3 (PDF)

ЗМІСТ

Адамчук Н. В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	3
Бендера В. В. ПРАВА І СВОБОДИ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВІЙНИ ТА МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО.....	8
Редька Я. О. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СЛІДЧИХ ВЕРСІЇ У РОЗСЛІДУВАННІ АВІАЦІЙНИХ ПОДІЙ.....	12
Бородін К. С. АНОНІМНІ ТЕЛЕГРАМ КАНАЛИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ	15
Вакуліч Я. М. МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ І ВИКЛИКИ.....	19
Ващинець І. І. ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ СКАСУВАННЯ АБО ВІДМОВИ У ПРИМУСОВОМУ ВИКОНАННІ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНИХ КОМЕРЦІЙНИХ АРБІТРАЖІВ	23
Вишневський В. О. ПРАВОВА ОХОРОНА ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПРАВОМ ОСОБЛИВОГО РОДУ (SUI GENERIS) В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	28
Гриньо Д. Д. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: СПІВМІРНІСТЬ ЗАХОДІВ ДЕРЖАВНОГО ПРИМУСУ ПРИ ОБМЕЖЕННІ ПРАВ І СВОБОД.....	33
Дацьків А. І. ОГЛЯД АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРІВ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ ТА АРХІТЕКТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	40
Дроздович Н. Л. УКРАЇНСЬКА СУЧАСНА ДОКТРИНА ПРО ЯВИЩЕ ТЕРОРИЗМУ.....	45
Заєць В. О. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ.....	51
Коваленко М. Г. РЕАЛІЗАЦІЯ СУБ'ЄКТИВНОГО ВИБОРЧОГО ПРАВА ГРОМАДЯН.....	56
Ковальчук А. Ю., Ковальчук М. С. ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ГРОМАДЯН	59
Кулик О. І. ЩОДО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ОНЛАЙН МІЖ УЧАСНИКАМИ РИНКУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	63
Лапін О. О. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ	67
Марусяк О. В. ПРАВА ЛЮДИНИ, ТАНАТОКРАТІЯ ТА ЯДЕРНА ЗБРОЯ: ДЕЯКІ РОЗДУМИ ЩОДО СПРАВИ «LEGALITY OF THE THREAT OR USE OF NUCLEAR WEAPONS»	73

Мерник А. М. РОЛЬ І ВАЖЛИВІСТЬ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	77
Наконечна А. М. ПРАВОВІ ПОТРЕБИ; ПОНЯТТЯ, СПЕЦИФІКА ТА ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ ЇХ ЗАДОВОЛЕННЯ (ДОСВІД ВТІЛЕННЯ ІДЕЙ ПРОФЕСОРА П. М. РАБІНОВИЧА).....	81
Наконечна І. В., Бондаренко С. Ю. КОНСТИТУЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО РОЗСУДУ ЩОДО ЗАХОДІВ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ	88
Панкевич О. З. ПРАВЛЮДИННІ СТАНДАРТИ ЄС У ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ	92
Рабінович С. П., Томіна О. В. РЕЄСТР ЗБИТКІВ ЯК СКЛАДОВА МІЖНАРОДНОГО КОМПЕНСАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ З ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВ ЖЕРТВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ	97
Решота В. В. ТИМЧАСОВЕ ОБМЕЖЕННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ У ПРАВІ КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ	102
Саух А. С. МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ. РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ТРИБУНАЛІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	106
Семко І. С. ВИМОГИ ЩОДО ІНФОРМАЦІЇ ПРО СПОЖИВЧЕ КРЕДИТУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ЙОГО УКЛАДАННЯ З ТОЧКИ ЗОРУ СУПУТНІХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ	111
Сервецька Ю. В. СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА І МОРАЛІ У ПРАВОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ.....	116
Сервецький І. В. ЩОДО ПОНЯТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	122
Сергієнко Р. М. ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ.....	128
Солодка А. К. ПРАВОВА ФОРМА ЛАТИНСЬКИХ ТЕРМІНІВ	133
Тополевський Р. Б. ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО (З УРАХУВАННЯМ НАСЛІДКІВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ).....	136
Фірсов В. Д. ПРАВО ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ НА ЗВЕРНЕННЯ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ - ГУМАНІЗМ КРІЗЬ СТИСНУТІ ЗУБИ.....	141
Чекарева Т. В., Русанівська Д. Д. ПРАВА ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ	146
Чорнолуцький Р. В. ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	150

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Військова агресія проти України породжує багато нових викликів перед суспільством в усіх сферах життя. Не стала виключенням і судова система країни. Проте, держава намагається оперативно реагувати на нові виклики та забезпечувати стабільність судової системи з дотриманням принципів законності та захисту прав усіх суб'єктів правовідносин.

Згідно з ст.1 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. [1]

Правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. (ст. 26 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану»).

Згідно статті 129 Конституції України, однією з основних засад судочинства в Україні, є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення. [2]

Судовий захист прав і свобод людини і громадянина необхідно розглядати як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина. І саме держава бере на себе такий обов'язок відповідно до частини другої статті 55 Конституції України (254к/96-ВР). Право на судовий захист передбачає і

---

¹ аспірант 3 курсу юридичного факультету Приватного вищого навчального закладу «Європейський Університет»

конкретні гарантії ефективного поновлення в правах шляхом здійснення правосуддя. Відсутність такої можливості обмежує це право. А за змістом частини другої статті 64 Конституції України (254к/96-ВР) право на судовий захист не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану (абзаци тринадцятий пункту 3 мотивувальної частини) [3]

Одним з видів судового захисту забезпечення якого гарантоване державою в умовах воєнного стану, є право на касаційне оскарження.

Учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право подати касаційну скаргу на судові рішення лише після його перегляду в апеляційному порядку за їх апеляційною скаргою.

Підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Не підлягають касаційному оскарженню:

1. рішення, ухвали суду першої інстанції та постанови, ухвали суду апеляційної інстанції у справах, рішення у яких підлягають перегляду в апеляційному порядку Верховним Судом;

2. судові рішення у малозначних справах та у справах з ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім випадків, якщо:

- касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики;

- особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи;

- справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу;

- суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково.

Касаційна скарга на судові рішення подається протягом тридцяти днів з дня його проголошення.

Якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частину судового рішення, або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення.

Учасник справи, якому повне судове рішення не було вручено у день його проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на касаційне оскарження, якщо касаційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому такого судового рішення. Строк на касаційне оскарження може бути також поновлений в разі пропуску з інших поважних причин, крім випадків, зазначених у частині третій статті 394 ЦПК [4].

Касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції.

У касаційній скарзі повинно бути зазначено:

1. найменування суду, до якого подається скарга;
2. повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) особи, яка подає касаційну скаргу, її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта (для фізичних осіб - громадян України), номери засобів зв'язку, адреса електронної пошти (за наявності), відомості про наявність або відсутність електронного кабінету;
3. повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб);
4. рішення (ухвала), що оскаржується;
5. підставу (підстави), на якій (яких) подається касаційна скарга з визначенням передбаченої (передбачених) статтею 389 цього Кодексу підстави (підстав). У разі подання касаційної скарги на підставі пункту 1 частини другої статті 389 цього Кодексу в касаційній скарзі зазначається постанова Верховного

Суду, в якій викладено висновок про застосування норми права у подібних правовідносинах, що не був врахований в оскаржуваному судовому рішенні. У разі подання касаційної скарги на підставі пункту 2 частини другої статті 389 цього Кодексу в касаційній скарзі зазначається обґрунтування необхідності відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду. У разі подання касаційної скарги на судове рішення, зазначене у пунктах 2 і 3 частини першої статті 389 цього Кодексу, в касаційній скарзі зазначається обґрунтування того, в чому полягає неправильне застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права, що призвело до ухвалення незаконного судового рішення (рішень);

6. клопотання особи, яка подає скаргу;

7. перелік письмових матеріалів, що додаються до скарги;

8. дата отримання копії судового рішення суду апеляційної інстанції, що оскаржується.

Касаційна скарга підписується особою, яка її подає, або представником такої особи. До касаційної скарги, поданої представником, повинна бути додана довіреність або інший документ, що посвідчує повноваження представника.

До касаційної скарги додаються:

1. копії скарги та доданих до неї матеріалів відповідно до кількості учасників справи, крім випадків, якщо така скарга та додані матеріали подаються до суду в електронній формі через електронний кабінет. У разі подання скарги та доданих матеріалів в електронній формі через електронний кабінет до неї додаються докази надсилання її копії та копій доданих матеріалів іншим учасникам справи з урахуванням положень статті 43 цього Кодексу;

2. докази, що підтверджують дату отримання копії оскаржуваного рішення суду апеляційної інстанції, - за наявності;

3. документи, що підтверджують сплату судового збору у встановлених порядку і розмірі, або документи, що підтверджують підстави звільнення від сплати судового збору відповідно до закону.

Якщо касаційна скарга подається особою, звільненою від сплати судового збору відповідно до закону, у ній зазначаються підстави звільнення від сплати судового збору.

Судова система, попри всі складності сьогодення, надає суб'єктам права гарантований державою доступ на оскарження судових рішень в касаційному порядку. Попри військову агресію Верховний Суд виконує функції покладені на нього державою.

Список використаних джерел

1. ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», від 12.05.2015 № 389-VIII, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>;

2. Конституція України, (Верховна Рада України, від 28.06.1998 №254к/96-ВР, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>;

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) від 7 травня 2002 року № 8-рп/2002, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text>;

4. Цивільний процесуальний кодекс України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 1618-IV, ст.394) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/conv#n8792>.

Науковий керівник - Перелигіна Р.В., к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та процесу Київського університету права НАН України.

ПРАВА І СВОБОДИ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВІЙНИ ТА МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО

Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) є важливим компонентом міжнародної правової системи, що регулює статус фізичних осіб та громадян в умовах збройних конфліктів. Його основною метою є мінімізація страждань цивільного населення, забезпечення захисту осіб, які не беруть участі в бойових діях, а також встановлення обмежень щодо засобів і методів ведення війни. У контексті війни в Україні, що триває з 2014 року та повномасштабного вторгнення російських військ на територію України в 2022 році, застосування норм МГП стало однією з основних правових гарантій для захисту прав і свобод громадян.

Перехід від гібридної війни до відкритого збройного конфлікту України та РФ викликало численні правові виклики для нашої держави та її громадян. Міжнародне гуманітарне право відіграє ключову роль у визначенні правового статусу українців під час війни, регулюючи питання безпеки цивільного населення, захисту прав людини, а також забезпечення належних умов для військовополонених і осіб, що потрапили в зону бойових дій. Водночас воєнний конфлікт ставить перед Україною складне завдання забезпечити ефективно дотримання норм МГП, адже порушення таких норм часто призводить до серйозних порушень прав людини, включаючи насильство, депортацію, катування та інші форми жорстокого поводження.

Пропонується вважати загальними принципами міжнародного гуманітарного права принципи гуманізму, неприпустимості дискримінації, відповідальності за порушення норм і принципів цієї галузі міжнародного права. Серед принципів, що регулюють засоби і методи збройної боротьби, називають принципи обмеження воюючих у виборі засобів збройної боротьби, розмежування військових і цивільних об'єктів, заборона застосовувати недозволені засоби війни, зброю масового знищення, зброю, яка заподіює зайві

---

¹ курсант факультету службово-бойової діяльності Київського інституту Національної гвардії України

страждання. Вони підрозділяють принципи захисту учасників збройної боротьби і цивільного населення на дві підгрупи: принципи захисту прав комбатантів, і, відповідно, принципи захисту прав цивільних осіб під час збройних конфліктів.

Предметом регулювання міжнародного гуманітарного права є Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 р. і Додаткові протоколи до них 1977 і 2005 років, які суттєво розширили сферу його дії. Порівняно з деякими іншими галузями міжнародного права норми міжнародного гуманітарного права чітко закріплюють обов'язки кожного, хто бере участь у збройному конфлікті.

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року чітко визначають обов'язок сторін конфлікту захищати цивільне населення, цивільні об'єкти від військового нападу. Під час бойових дій воюючі сторони зобов'язані пам'ятати про це [1; 2]. Це означає, що цивільні особи потребують захисту МГП, коли вони зазнають збройного нападу під час активної фази, а також коли опиняються «у руках» ворога внаслідок застосування сили проти ворожих військових об'єктів або комбатантів (зокрема, коли вони перебувають на ворожій території). По-перше, йдеться про застосування принципу розрізнення та пропорційності [3].

По-друге, основним джерелом застосування МГП є Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року, яка захищає осіб, котрі в будь-який час і за будь-яких обставин перебувають в умовах конфлікту або окупації владою сторони конфлікту, або окупаційної території, громадянами якої вони не є співвідношення з відповідальністю за їх порушення [4].

У процесі збройного конфлікту міжнародне гуманітарне право виконує важливу роль у захисті прав людини, особливо в контексті війни, де воно спрямоване на мінімізацію страждань цивільного населення та осіб, що не беруть участі в бойових діях. МГП встановлює чіткі правила щодо ведення війни, забороняючи застосування надмірної сили, жорстокого поводження з цивільними та військовополоненими, а також визначає межі легітимного застосування насильства під час збройного конфлікту. Принципи цього права

покликані захищати права осіб, що потрапили в зону війни, гарантуючи їхній правовий статус навіть в умовах екстраординарних обставин.

Що стосується правового статусу громадян України під час війни, МГП має безпосередній вплив на визначення прав і свобод, які повинні бути забезпечені, незважаючи на умови війни. У межах цього права Україна зобов'язана забезпечити цивільним особам належний рівень захисту, обмежуючи насильство та порушення прав людини, навіть в умовах воєнного стану. Учасники бойових дій та цивільне населення повинні бути захищені від актів агресії, репресій та незаконного поводження з боку ворога.

Незважаючи на це, в умовах війни виникають і певні правові обмеження, що є частиною реалізації МГП. Під час війни можуть бути тимчасово обмежені деякі права громадян, такі як свобода пересування чи право на недоторканність особи, що є необхідними для забезпечення національної безпеки. Проте такі обмеження мають бути пропорційними і не повинні суперечити основним принципам гуманності, закріпленим у міжнародних угодах.

Таким чином, міжнародне гуманітарне право має велике значення для забезпечення прав людини під час війни, сприяючи збереженню гуманних стандартів і правових гарантій навіть у найскладніших умовах збройного конфлікту. Для України це також означає необхідність інтеграції норм МГП у національну правову систему та забезпечення їх ефективного дотримання в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), ООН; Протокол Міжнародний документ від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими ООН; Конвенція, Угода, Положення від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#.

3. Наливайко Л.Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: автореф. дис...д.ю.н.: 12.00.01.: Харків, 2010. 40 с.

4. Мануїлова К.В. Міжнародний захист прав людини та його взаємодія з міжнародним гуманітарним правом під час збройних конфліктів.

Науковий керівник - Полуніна Л.В., кандидат юридичних наук, професор кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності Київського інституту Національної гвардії України.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СЛІДЧИХ ВЕРСІЙ У РОЗСЛІДУВАННІ АВІАЦІЙНИХ ПОДІЙ

Повітряні судна в сучасному світі є невід'ємною частиною глобальної інфраструктури транспорту, важливим інструментом для стимулювання економічного зростання, включаючи міжнародну торгівлю, туризм, робочі місця, а також військові операції. Проте основне завдання цивільної авіації полягає не лише в наданні послуг, але й, передусім, у забезпеченні максимальної безпеки польотів. Це критично важливо для уникнення авіаційних подій і катастроф, які можуть мати трагічні наслідки як для пасажирів, так і для екіпажу та осіб, що перебувають на землі.

Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за низку правопорушень, пов'язаних із угоном або захопленням повітряних суден (стаття 278 КК України) [1]. Ці правопорушення становлять серйозну загрозу як для безпеки окремих громадян, так і для національної безпеки загалом. Тому **формування слідчих версій у розслідуванні авіаційних подій** є важливим аспектом криміналістичної діяльності, оскільки авіаційні інциденти і катастрофи зазвичай мають складний характер, що включає численні технічні, організаційні, людські фактори та інші аспекти. Цей процес вимагає точного, об'єктивного та комплексного підходу, щоб уникнути помилок і неточностей у розслідуванні.

Слідча версія в криміналістиці розглядається як припущення або ймовірне пояснення події, яке ґрунтується на аналізі зібраних доказів та інформації під час огляду місця події. Це припущення також враховує можливість наявності у діяннях складу кримінального правопорушення відповідно до Кримінального кодексу. Основна мета слідчих версій – орієнтація розслідування у напрямку, що дозволить зібрати докази, проаналізувати їх і сформувані чітку картину події [2, с. 200].

Одним із важливих аспектів побудови слідчих версій є формування типових версій, що представляють собою загальну інформаційну модель для

---

¹ здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, Київський авіаційний інститут

аналізу та узагальнення подій злочину. Типові версії відрізняються від конкретних робочих версій своїм походженням, а також базою формування: їх розробка базується на широкому узагальненні кримінальної та слідчої практики. У зв'язку з цим типові версії відіграють важливу роль у діяльності слідчих, забезпечуючи їх орієнтуванням у процесі побудови робочих версій для конкретних випадків розслідуваних правопорушень. У свою чергу, робочі версії, які складає слідчий, ґрунтуються на фактичних даних, отриманих під час розслідування конкретного провадження.

Типові версії є найвищим рівнем наукового узагальнення та будуються з урахуванням характерних слідчих ситуацій. Однак, їхнє пізнавальне значення обмежене, оскільки типові версії зазвичай висуваються на початку розслідування як орієнтири, що в процесі розслідування можуть уточнюватися або відхилятися в залежності від нових доказів і обставин, що виникають у ході збору інформації.

Для прикладу можна розглянути типові версії, які висуваються у випадках розслідування актів повітряного тероризму. У такому контексті виділяється кілька основних версій, серед яких основними є ідеологічна та ударна версії. Перша передбачає викрадення літака разом із пасажирами для висування політичних чи інших вимог, що мають на меті досягнення певних цілей шляхом залякування або тиску. Друга версія, яку називають ударною, розглядає можливість використання літака як зброї, що спрямовується на стратегічно важливі об'єкти держави, зокрема урядові установи, великі споруди або інші об'єкти інфраструктури.

При розслідуванні авіакатастроф також висувається ряд типових версій, що охоплюють кілька основних напрямків. Зокрема, однією з можливих версій є припущення про те, що катастрофа могла статися внаслідок халатності чи навмисних дій осіб, відповідальних за безпеку на борту. Другою можливою версією є диверсійний акт, коли захоплення повітряного судна призвело до його падіння і подальшої катастрофи з численними жертвами.

На основі аналізу сутності типових версій можна виокремити основні припущення щодо угону або захоплення повітряного судна. Серед них:

можливість захоплення літака з метою висунання вимог, здійснення диверсійного акту або інсценування злочину з певною метою. Також важливим є встановлення мотивів, які можуть включати як бажання отримати матеріальну винагороду, так і психічні розлади у осіб, які вчинили злочин. Слід враховувати й інші мотиви, зокрема, зміну маршруту судна для досягнення особистих цілей або спробу уникнути покарання за попередні злочини. Розслідування авіаційних подій часто має велику публічну значущість. Тому помилки в формулюванні слідчих версій можуть мати серйозні наслідки для репутації органів розслідування і держави в цілому. Важливою є точність та об'єктивність у висновках слідчих.

Таким чином, удосконалення процесу розслідування та попередження злочинів, пов'язаних з угоном або захопленням повітряних суден, вимагає розробки та побудови типових версій на основі аналізу світового досвіду розслідування. Це сприятиме підвищенню ефективності виявлення, розкриття та запобігання таким злочинам в Україні, а також допоможе створити більш дієву систему для протидії загрозам у сфері авіаційної безпеки.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III: станом на 25.10.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 29.10.2024 р.).

2. Ланцедова Ю.О. Криміналістика: навч. посібник / Ю.О. Ланцедова. Київ: НАУ, 2017. 360 с.

Науковий керівник - Бондаренко Олена Григорівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та процесу Юридичного факультету Київського авіаційного інституту.

АНОНІМНІ ТЕЛЕГРАМ КАНАЛИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

З початком повномасштабного вторгнення з боку Росії в Україну, вкрай важливо стало отримання об'єктивної та своєчасної інформації про поточну ситуацію в країні — про повітряні тривоги, обстріли, змінами ситуації на фронті, в політиці й економіці. Засилля інформації, постійних «інформаційних гойдалок», інформаційно-психологічних спецоперацій, недовіра до державних медіа, що тільки зростає і які очолив Телемарафон «Єдині новини», спонукають громадян шукати альтернативні платформи для отримання новин [1].

В пошуках нових джерел «правдивої» інформації та зручності отримання такої інформації, українці звернули увагу на телеграм канали. Телеграм канали не є суб'єктом у сфері медіа, їм не потрібно реєстрація, на них не розповсюджуються обмеження, які накладаються на ЗМІ та вони не зобов'язані дотримуватись журналістським стандартам [2].

Відповідно до результатів дослідження USAID-Internews «Українські медіа, ставлення та довіра у 2024 році», які були представлені на прес-конференції 7 листопада 2024 року, популярність використання Telegram серед соціальних мереж продовжує зростати, і більшість українців надають перевагу цьому джерелу для отримання новин (73%) [3].

Що таке Telegram. На сайті Telegram стверджується, що цей месенджер був створений для тих, хто хоче швидко й надійно (використовується наскрізне шифрування) обмінюватися повідомленнями та викликами і що це хмарний месенджер з безшовною синхронізацією, додатку не потрібно багато місця на пристрої і ви можете зберігати всі свої медіа у хмарі, не видаляючи їх [4]. Так, це зручно, користувач отримую хмарне сховище безоплатно, але виникає кілька питань з конфіденціальністю. Коли ви встановлюєте додаток на телефон, він запитує у вас дозвіл на доступ до записної книжки, медіа, аудіо та відео. Тобто

---

¹ викладач кафедри загальнотеоретичних правових і соціально-гуманітарних дисциплін, Київський університет права НАН України

воно зберігає у себе на сервері всі телефонні номери так як вони зазначені у користувача, з метою синхронізації з контактами та повідомлення інших користувачів, що ви створили акаунт в Telegram. Крім того, наскрізне шифрування можливо тільки коли ви створюєте «секретний чат», також невідомо наскільки цей чат буде секретним і що російські спецслужби можуть мати доступ навіть до закритих чатів [5]. Всі інші дані зберігаються на серверах Telegram, і телеграм має доступ до цієї інформації і ще невідомо хто. Вся передана інформація зберігається роками, якщо її не видалить користувач, а якщо і видалить, це не означає що вона буде видалена зі серверу Telegram. Досить є відкритим питання про фінансування Telegram. Як стверджується на сайті компанії, вже 950 млн. користувачів. Щоб підтримувати систему з такою кількістю, потрібні сотні співробітників. Засновник Telegram в інтерв'ю Financial Times [6] стверджував, що у нього в тільки 50 штатних працівників, притому не відомо, які це саме за співробітники та скільки у нього позаштатних співробітників. Також достеменно невідомо де саме знаходяться фізично сервера Telegram, офіс компанії та співробітники, а саме програмісти.

Досить виглядає сумнівної історія про блокування та розблокування Telegram Роскомнадзором нібито за відмову співпраці з ФСБ, а також можна поставити під сумнів всі заяви засновника компанії після розслідування про зв'язок та таємні відвідування Москви з 2014 по 2021 рік, коли він, нібито, цього не робив [7].

Анонімність для користувачів Telegram є досить ілюзорною. Якщо користувач сховає свій телефонний номер, все одно можна буде дізнатись та на які телеграм канали він підписаний, отримати фото та іншу особисту інформацію, що є в профілі у користувача. В цьому може допомогти Telegram боти. Один з таких ботів має назву «Око бога», якій теж блокував і не зміг заблокувати Роскомнадзор, та за допомогою якого можна безоплатно дізнатись особисту інформацію як номер телефона, але за всю іншу інформацію потрібно буде заплатити [8]. Повертаючись до дозволів, які користувач надає додатку, а саме доступ до записної книжки, то маючи на сервері записні книжки інших

користувачів, ми можемо дізнатись ім'я та прізвище, іншу інформацію по номеру телефона, яка є в записної книжці у користувачів про цю особу.

В Україні популярність Telegram каналів тільки зростає, і не зважаючи на рішення Національного координаційного центру кібербезпеки, якій ухвалив рішення про обмеження використання месенджера Telegram на робочих пристроях в органах державної влади, військових формуваннях, на об'єктах критичної інфраструктури [9], в Україні все ще існують офіційні телеграм-канали представників органів влади, що в такий спосіб спілкуються з громадянами, незважаючи на заборону.

Але основною проблемою не є телеграм-канали як такі, а є саме анонімність — анонімність користувачів, анонімність телеграм-каналів. Маючи мільйони підписників, власник телеграм-каналу може впливати за допомогою різних прийомів і технік — маніпулювати думкою суспільства, просувати свої ідеї, рекламувати товари або послуги. Мова телеграм-каналів відрізняється від мови медіа. Вона більш емоційна, повідомлення коротші, або взагалі використовується картинка з кількома заголовками різного розміру та кольору, які розміщуються прямо на фото. Зазвичай фото поганої якості та супроводжується додатковими інструкціями — «кинь своїм в групу». Автори намагаються імітувати розмовну мову та писати якомога простіше та ближче до свого читача. Узагальнення, ейфорія, апеляція до страху та спроби посіяти сумніви та комбінація цих та інших технік ми можемо побачити в більшості популярних телеграм каналів [10].

Зазвичай, коли людина обурена або налякана, то не шукає та не перевіряє інформацію, що може викликати хвилю гніву, або хвилю паніки. Загроза існування телеграм-каналів, як і використання Telegram владою для комунікації із суспільством, може бути інструментом інформаційно-психологічних операцій в майбутньому. Наприклад, якщо з'явиться повідомлення в офіційному телеграм-каналі Президента України про техногенну катастрофу, ядерний вибух тощо, яких насправді немає, то це може створити хвилю паніки, схожу на ту, що відбулась під час радіоспектаклю «Війна світів» [11], і спростувати таку

інформацію буде досить важко — довіра до ЗМІ низька, а інших способів ефективно комунікувати із суспільством не створено.

Список використаних джерел

1. Довіра телемарафону «Єдині новини». Київський міжнародний інститут соціології. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1369&page=1>
2. Закон України «Про медіа». Документ 2849-IX. Редакція від 11.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20/conv>
3. Ставлення українців до медіа та споживання різних типів медіа у 2024 році: результати опитування USAID-Internews. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3919984-ukrainski-media-stavlenna-ta-dovira-u-2024-roci.html>
4. Telegram. FAQ. URL: <https://telegram.org/faq>
5. Loucaides, Darren. “The Kremlin Has Entered Your Telegram Chat.” URL: <https://www.wired.com/story/the-kremlin-has-entered-the-chat/>
6. Telegram hits 900mn users and nears profitability as founder considers IPO. URL: <https://www.ft.com/content/8d6ceb0d-4cdb-4165-bdfa-4b95b3e07b2a>
7. Павло Дуров таємно їздив до Росії понад 60 разів з 2014 по 2021 роки. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/08/27/7472194/>
8. Seeing through the eye of god - Telegram bots and data protection in Russia. URL: Maastricht University <https://www.maastrichtuniversity.nl/blog/2021/04/seeing-through-eye-god-telegram-bots-and-data-protection-russia>
9. НКЦК прийняв рішення обмежити використання Telegram в органах державної влади, військових формуваннях, на об'єктах критичної інфраструктури. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/6994.html>
10. Карусель емоцій. Рівень маніпулятивності українських телеграм-каналів. <https://texty.org.ua/projects/113607/karusel-emocij-riven-manipulyatyvnosti-movu-ukrayinskyh-telehram-kanaliv/>

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ І ВИКЛИКИ

Збройні конфлікти становлять один із найсерйозніших викликів для міжнародного правопорядку та дотримання прав людини. Вони часто супроводжуються масовими порушеннями прав цивільних осіб, такими як вбивства, депортації, сексуальне насильство, поневолення та обмеження доступу до гуманітарної допомоги. У таких умовах міжнародні механізми захисту прав людини відіграють ключову роль у зменшенні страждань, дотриманні гуманітарних стандартів та притягненні винних до відповідальності. Основними засобами захисту прав людини під час збройних конфліктів є міжнародне гуманітарне право, міжнародне кримінальне право та робота міжнародних організацій.

Міжнародне гуманітарне право (МГП) є ключовою складовою міжнародної правової системи, що визначає правила поведінки для держав та інших учасників міжнародних відносин у період збройних конфліктів. Його мета — захист прав людини та забезпечення гуманітарних стандартів у ситуаціях насильства. Стабільність національної безпеки держави значною мірою залежить від мирної міжнародної ситуації, дотримання норм МГП та ефективної взаємодії з міжнародними організаціями.

Основним суб'єктом, що несе зобов'язання за міжнародним гуманітарним правом, є держава як головний учасник міжнародного правопорядку. Сучасне міжнародне право покладає на кожну державу основну відповідальність за дотримання правових стандартів під час збройного конфлікту, як у межах своєї території, так і між державами. Відповідно до вимог міжнародної спільноти, закони країн, які є членами міжнародних організацій, повинні відповідати загальноприйнятим міжнародним нормам і принципам [1,12]. Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року однозначно

---

¹ Старший викладач кафедри загальнонотеретичних правових та соціально-гуманітарних дисциплін КУП НАНУ

встановлюють обов'язок учасників конфлікту захищати цивільне населення та цивільні об'єкти від військових атак [2].

До основних принципів міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів належать: принцип гуманності та захисту цивільного населення; заборона військових злочинів та злочинів проти людяності; гарантії доступу до гуманітарної допомоги. Діяльність численних міжнародних організацій, зокрема Міжнародного Комітету Червоного Хреста ґрунтується на положеннях Женевських конвенцій та їх додаткових протоколів. Основними завданнями цих організацій є забезпечення захисту життя та людської гідності осіб, які постраждали внаслідок збройних конфліктів і пов'язаного з ними насильства.

Згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, сторони збройного конфлікту зобов'язані забезпечувати захист цивільного населення. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, як і Міжнародний пакт про громадянські та політичні права підкреслює особливу значущість права на життя [3, 48]. Європейський суд з прав людини зазвичай утримується від офіційної кваліфікації ситуації як збройного конфлікту, що є ключовою умовою для застосування норм міжнародного гуманітарного права. Основним принципом діяльності Суду є розгляд виключно питань, пов'язаних із встановленням порушення або дотримання державою положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Суд керується виключно нормами міжнародного права прав людини, зокрема положеннями Конвенції. Таким чином, Суд не наділений повноваженнями оцінювати відповідність дій держави положенням Женевських конвенцій 1949 року або їх Додаткових протоколів. Це підкреслює його вузьку юрисдикцію, обмежену рамками Конвенції, що є основою його правового аналізу [2].

ООН відіграє важливу роль в системі захисту прав людини під час збройних конфліктів, поєднуючи нормативні, гуманітарні, миротворчі та правосудні механізми. Одним з ключових напрямків діяльності ООН у контексті збройних конфліктів є організація та забезпечення гуманітарної допомоги.

Спеціалізовані агенції ООН, зокрема Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ), Всесвітня продовольча програма (ВПП) та Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), координують гуманітарні місії з метою забезпечення цивільного населення їжею, медичними послугами та іншою необхідною допомогою.

ООН активно впроваджує миротворчі операції з метою підтримки стабільності та забезпечення захисту прав людини під час і після збройних конфліктів. Миротворчі місії ООН спрямовані на припинення бойових дій, захист цивільного населення від насильства та сприяння виконанню мирних угод. Окрім того, ООН займається відновленням правопорядку, підтримкою прав людини та забезпеченням справедливості у післяконфліктний період. Як учасник міжнародних відносин загалом і системи міжнародного захисту прав людини зокрема, Україна повинна дотримуватись принципів, що ґрунтуються на нормах і засадах міжнародного права, закріплених у Статуті ООН, Міжнародній декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Гельсінському Заключному акті, Паризькій хартії для нової Європи та інших документах ООН, ОБСЄ та Ради Європи.

Отже, взаємозв'язок між міжнародним правом та захистом прав людини у контексті воєнних злочинів є актуальним питанням, яке має суттєвий вплив на захист людської гідності під час збройних конфліктів. З огляду на сучасний стан міжнародного права та захисту прав людини, існує нагальна потреба в подальшій роботі над удосконаленням правових норм та механізмів забезпечення прав людини в контексті воєнних злочинів.

Список використаних джерел

1. Алямкін Р.В. Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 6. С. 47-51.
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру.

3. Казначесв Д. Права людини в умовах збройного конфлікту (війни). Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти. Дніпро, 2022. С. 81-84. 5.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 10.12.2022).

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148 VIII (2148-08) від 19.10.1973 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043# (дата звернення: 10.12.2022).

6. Розумовський О. С. Захист прав людини, пов'язаного з порушенням ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах збройного конфлікту. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2022. Вип. 70. С. 141-145.

7. Щербіна М.Г. Захист прав людини в умовах збройного конфлікту.

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ СКАСУВАННЯ АБО ВІДМОВИ У ПРИМУСОВОМУ ВИКОНАННІ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНИХ КОМЕРЦІЙНИХ АРБІТРАЖІВ

На сьогодні усталена практика Європейського суду з прав людини безумовно визнає можливість застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. до відносин щодо розгляду спорів міжнародними комерційними арбітражними судами. Такі арбітражі вважаються “судом, встановленим законом” у розумінні статті 6 Конвенції, як зазначив Європейський суд у низці своїх рішень, зокрема у рішенні від 08 липня 1986 р. у справі “Літгоу та інші проти Великобританії” [1, §201]. При цьому Суд послідовно вказує, що стаття 6 не виключає можливості створення арбітражних судів з метою вирішення певних спорів. Насправді слово “суд” у пункті 1 статті 6 не обов’язково має розумітися як суд класичного виду, інтегрований у стандартну судову систему держави (рішення від 16.12.2003 у справі “Transado-Transportes Fluviais Do Sado, S.A., v. Portugal”, заява №35943/02) [2]. У зв’язку з цим слід відмітити, що в Україні, як і в інших європейських країнах, законодавчою основою створення і функціонування міжнародних комерційних арбітражних судів є Закон України “Про міжнародний комерційний арбітраж” від 24 лютого 1994 р. №4002-ХІІ зі змінами та доповненнями [3], який заснований на Типовому (Модельному) законі ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж.

Сучасна практика Європейського суду з прав людини, яка так чи інакше стосується вирішення спорів міжнародними комерційними арбітражами, є достатньо значною. Її важливою частиною є рішення Суду, в яких розглядаються питання належної арбітражної процедури та можливі порушення прав людини при арбітражному розгляді спорів. Слід відмітити наявність певних проблем у позиції ЄСПЛ при вирішенні вказаних справ, зокрема, відсутність чітких

---

¹ к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін Київського університету права НАН України, ORCID 0000-0002-6983-6151

висновків з приводу можливості відмови особою від прав, гарантованих Конвенцією, при обов'язковому та добровільному арбітражі.

Водночас, останнім часом Суд прийняв кілька рішень, що стосуються можливих порушень прав людини вже після винесення арбітражних рішень, у процесі їх скасування чи визнання і примусового виконання. У вітчизняній судовій практиці такі рішення Європейського суду розглядаються переважно у контексті статті 1 Першого протоколу до Конвенції, яка передбачає право на мирне володіння майном. Дійсно, проблема тривалого невиконання рішень державних та арбітражних судів є досить гострою і визнаною на рівні ЄСПЛ, зокрема у рішенні від 03.04.2008 у справі “Компанія “Регент” проти України” (заява №773/03) [4].

Подібний підхід стосувався також випадків відмови у наданні дозволу на примусове виконання арбітражних рішень. Так, Верховний Суд неодноразово вказував, що відмова у визнанні та наданні дозволу на примусове виконання на території України арбітражного рішення може порушувати гарантії, передбачені частиною першою статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, становитиме непропорційне втручання у право власності стягувача на присуджені грошові кошти (постанови Верховного Суду від 08.05.2019 у справі №761/39565/17, від 28.04.2022 у справі №824/204/21 та ін.).

У цьому аспекті досить показовою є справа ЄСПЛ “BTS Holding, a.s. v. Slovakia” (заява №55617/17) [5], в якій заявник, компанія “BTS Holding, a.s.”, звернувся до Суду у зв'язку з тим, що йому було відмовлено державними судами Словацької республіки у примусовому виконанні арбітражного рішення Міжнародного Арбітражного Суду при Міжнародній торговій палаті (ICC International Court of Arbitration) про стягнення на його користь значної суми грошових коштів з Фонду національного майна Словаччини. Серед підстав для відмови національні суди, зокрема, зазначали відсутність арбітражної угоди на момент звернення до арбітражу та значний розмір суми, що підлягає сплаті за рахунок платників податків згідно з арбітражним рішенням.

Стосовно першої із наведених підстав ЄСПЛ зауважив, що під час арбітражного розгляду жодна зі сторін не заперечувала проти компетенції міжнародного комерційного арбітражу. Що ж до значної суми, яку слід сплатити за рахунок державного бюджету, Суд відмітив, що хоча Фонд національного майна Словаччини є фактично державним органом, однак він уклав договір приватно-правового характеру в інвестиційних відносинах. ЄСПЛ також наголосив з посиланням власну практику, що відсутність коштів не може слугувати виправданням невиконання судових рішень, тим самим ще раз підтвердивши єдність підходу до виконання рішень державних судів та міжнародних комерційних арбітражів. Оскільки підстави відмови у виконанні арбітражного рішення, на які посилалися державні суди, були необґрунтованими у розумінні статті 1 Протоколу першого Конвенції, Суд визнав порушення цієї статті.

На жаль, у цій справі Суд не вважав за необхідне дати оцінку стверджуваним заявником порушенням статей 6 і 13 Конвенції, що могло б дати можливість повніше зрозуміти позицію Суду з цих питань.

Проте практика Європейського суду з прав людини вказує, що порушення прав людини, які можуть бути допущені після винесення арбітражного рішення, не зводяться лише до порушень вже згаданого права на мирне володіння майном. Як при оспорюванні арбітражних рішень, так і у процесі їх визнання та виконання державні суди можуть припускатися порушень права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції.

У цьому контексті цікавою є справа “Xavier Lucas v. France” (заява №15567/20) [6], рішення в якій винесене Європейським судом 9 червня 2022 р. Заявник, французький бізнесмен, звернувся до ЄСПЛ з заявою про порушення його права на доступ до суду. В обґрунтування поданої заяви він посилався, зокрема, на те, що Касаційний суд Франції відмовив йому в скасуванні арбітражного рішення, яким з нього і компанії, де він був мажоритарним акціонером, було стягнуто значну суму коштів, лише на тій підставі, що його адвокатом було подано заяву про скасування арбітражного рішення у паперовій

формі, а не в електронній. При цьому Касаційним судом було скасовано рішення апеляційного суду, який скасував винесене арбітражне рішення на підставі недотримання вимог змагальності та через те, що арбітр не діяв як “дружній посередник”.

Європейський суд з прав людини визнав наявність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, оскільки на заявника було покладено непропорційний тягар, що порушує справедливий баланс між законним інтересом стосовно забезпечення дотримання формальних вимог звернення до суду, з одного боку, та правом доступу до суду, з іншого. Визнаючи наявність законодавчої вимоги щодо необхідності звернення до суду в електронній формі та відсутність підстав вважати її непередбачуваною чи свавільною, Суд, проте, зауважив, що було б надмірним покласти на заявника і його адвоката відповідальність за неподання заяви до суду в електронній формі за умов необхідності використання ними для такого подання неналежних юридичних понять, відсутності чіткої інформації стосовно такого подання та відсутності судової практики з цього питання. У зв’язку з цим ЄСПЛ виснував, що неврахування Касаційним судом практичних перешкод, з якими стикнувся заявник, намагаючись виконати законодавчі вимоги щодо подання заяви в електронній формі, вказує на наявність у рішенні Касаційного суду формалізму, що його не вимагають ні гарантії правової визначеності ні належного здійснення правосуддя, і який слід розглядати як надмірний.

Наведені рішення Європейського суду з прав людини свідчать про подальше розширення кола відносин стосовно вирішення спорів міжнародними комерційними арбітражами, які Суд вважає такими, що відносяться до його компетенції. Подібно до практики ЄСПЛ у сфері дотримання прав людини під час арбітражного розгляду спорів, слід очікувати посилення уваги Суду до питань порушення прав людини на стадії розгляду заяв про скасування арбітражних рішень та заяв про їх визнання і примусове виконання. У той же час, наявність певних проблем у підходах Європейського суду до розгляду справ,

пов'язаних з міжнародними комерційними арбітражами, вказує на необхідність подальших досліджень у цій сфері.

Список використаних джерел

1. *Lithgow and Others v. the United Kingdom* (application no. 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81), judgment of the European Court of Human Rights of 8 July 1986. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57526>
2. *Transado-Transportes Fluviais Do Sado, S.A., v. Portugal* (application no. 35943/02), decision of the European Court of Human Rights of 16 December 2003. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-24074>
3. Про міжнародний комерційний арбітраж: 24 лютого 1994 р. №4002-XII // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text>
4. *Regent Company v. Ukraine* (application no. 773/03), judgment of the European Court of Human Rights of 3 April 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-85681>
5. *BTS Holding, a.s. v. Slovakia* (application no. №55617/17), judgment of the European Court of Human Rights of 2 March 2023. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-223257>
6. *Xavier Lucas v. France* (application no. №15567/20), judgment of the European Court of Human Rights of 9 June 2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-217615>

ПРАВОВА ОХОРОНА ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПРАВОМ ОСОБЛИВОГО РОДУ (SUI GENERIS) В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану ефективна правова охорона інтелектуальної власності є важливим інструментом забезпечення національної безпеки, економічної стабільності та підтримки інноваційного розвитку. Війна спричиняє численні виклики, зокрема підвищує ризики незаконного використання інтелектуальних активів, їхнього поширення чи комерціалізації без згоди власників. Традиційні форми охорони об'єктів інтелектуальної власності, такі як авторське право, промислові зразки та знаки для товарів і послуг, часто не забезпечують належного рівня захисту для специфічних об'єктів. Це спонукає до впровадження спеціальних механізмів правової охорони, що дозволяють враховувати особливості таких об'єктів - прав особливого роду (*sui generis*). У сфері інтелектуальної власності це поняття відображає спеціальні правові режими, які створюються для охорони об'єктів, що не підпадають під дію традиційних інструментів, такі режими дозволяють забезпечити баланс між інтересами власників прав та суспільства, зокрема у випадках, коли мова йде про стратегічні ресурси чи критично важливі розробки. Особливість права особливого роду полягає у його гнучкості й здатності адаптуватися до потреб

охорони специфічних об'єктів, що мають важливе значення для різних секторів економіки, науки й культури.

Прикладом застосування режиму *sui generis* є охорона промислових зразків напівпровідникових мікросхем у США відповідно до Закону про захист напівпровідникових чипів 1984 року (Semiconductor Chip Protection Act, SCPA) [1]. Ці промислові зразки, будучи ключовими для роботи напівпровідникових пристроїв, мають складну структуру, що вимагає захисту від несанкціонованого копіювання. Відповідно до SCPA, творці отримують виключні права на відтворення і розповсюдження таких зразків протягом 10 років. Це стимулює

---

¹ аспірант Київського університету права Національної академії наук України

інновації в галузі, забезпечуючи творцям можливість повернути інвестиції, вкладені у дослідження та розробки. В Україні охорона подібних об'єктів здійснюється відповідно до Закону України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів» [2]. Охорона цього об'єкту відіграє ключову роль у зміцненні оборонної промисловості, сприяючи створенню та захисту стратегічно важливих розробок. Крім того, вона є основою для забезпечення технологічної незалежності країни, підтримуючи розвиток національної науково-технічної бази та конкурентоспроможність українських підприємств у світовій економіці.

Іншим важливим прикладом об'єкта, що охороняється за допомогою режиму *sui generis*, є компіляції даних з неоригінальними даними. У Європейському Союзі охорона таких баз даних передбачена Директивою 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про правовий захист баз даних» від 11 березня 1996 року [3]. Відповідно до цієї Директиви, строк охорони для компіляцій даних встановлено у 15 років з дати створення. Якщо база даних зазнає значних змін, які вимагають суттєвих інвестицій, вона вважається новим об'єктом, і для неї встановлюється новий строк охорони. Це означає, що базам даних, які регулярно оновлюються, надається фактично безперервний захист, що стимулює їх розвиток і актуалізацію. Аналогічні за значенням і змістом положення імплементовані і у вітчизняний Закон України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX від 01.12.2022 [4]. Особливої актуальності охорона компіляцій даних набуває в умовах війни, коли бази даних, що містять стратегічну інформацію, можуть відігравати ключову роль у забезпеченні національної безпеки і потребують надійного захисту від несанкціонованого використання.

Крім цього, в умовах війни одним із ключових пріоритетів є забезпечення продовольчої безпеки. У цьому контексті варто відзначити Закон про захист сортів рослин у США (The Plant Variety Protection Act, PVPA), ухвалений у 1970 році [5]. Цей закон передбачає охорону нових сортів рослин, які розмножуються насінням або бульбами, терміном на 20 років (25 років для винограду та дерев),

за умови, що вони відповідають критеріям новизни, відмінності, однорідності та стабільності.

Україні правова охорона сортів рослин регулюється Законом «Про охорону прав на сорти рослин» [6]. Цей закон забезпечує захист нових сортів, встановлюючи строк охорони до 30 років, що створює сприятливі умови для інновацій у сільськогосподарській галузі. В умовах війни загрози продовольчій безпеці значно зростають, тому правовий захист нових сортів рослин набуває критичного значення. Він не лише стимулює розвиток аграрних технологій, але й сприяє задоволенню продовольчих потреб населення, забезпечуючи стабільність у виробництві стратегічно важливих культур.

Географічні зазначення є ще одним важливим об'єктом, що охороняється за допомогою режиму *sui generis*. Вони відіграють ключову роль у збереженні культурної спадщини, захисті унікальних традицій виробництва та підтримці регіональної економіки. У Європейському Союзі правова охорона географічних зазначень регулюється Регламентом № 1151/2012, який забезпечує захист продуктів із характерними регіональними ознаками, такими як місце походження чи спосіб виробництва [7]. В Україні аналогічний захист встановлений Законом «Про охорону прав на зазначення походження товарів», що сприяє розвитку місцевих виробників та просуванню українських брендів на міжнародному рівні [8]. У періоди воєнного стану охорона географічних зазначень відіграє важливу роль у забезпеченні економічної стабільності, підтримці місцевих громад та збереженні їхньої ідентичності.

Ще однією категорією об'єктів, які охороняються правом *sui generis*, є неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерними програмами. Україна стала однією з перших країн світу, яка законодавчо врегулювала цю сферу, передбачивши відповідний режим охорони у Законі України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX від 01.12.2022 [4]. У той же час багато інших країн перебувають лише на етапі обговорення відповідних правових норм. В умовах війни розвиток штучного інтелекту набуває стратегічного значення для забезпечення національної безпеки. Автоматизовані системи та технології

штучного інтелекту можуть використовуватися для зміцнення обороноздатності, захисту державних інтересів і підвищення ефективності військових операцій.

Воєнний стан в Україні актуалізував необхідність переосмислення підходів до захисту об'єктів інтелектуальної власності. Значна частина критичних інтелектуальних активів піддається підвищеному ризику несанкціонованого використання. Втрата чи компрометація таких активів може мати катастрофічні наслідки для безпеки країни, що потребує впровадження спеціальних правових механізмів. Досвід інших країн демонструє ефективність режиму *sui generis* у вирішенні подібних завдань. Тому для забезпечення національної безпеки та економічної стабільності Україні необхідно адаптувати своє законодавство до нових реалій, розробляючи та впроваджуючи режими охорони за допомогою права особливого роду, що забезпечують належний захист стратегічних інтелектуальних активів.

Список використаних джерел

1. Semiconductor Chip Protection Act of 1984, Pub. L. No. 98-471, 98 Stat. 2379 (17 U.S.C. §§ 901-914), United States Congress. (1984). URL: <https://www.congress.gov/bill/98th-congress/house-bill/5525>.
2. Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів: Закон України від 05.11.1997 р. № 621/97-ВР. Верховна Рада України.
3. Директива 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про правовий захист баз даних» від 11.03.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_241#top.
4. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. Верховна Рада України.
5. United States Congress. (1970). Plant Variety Protection Act, Pub. L. No. 91-577, 84 Stat. 1542 (7 U.S.C. §§ 2321-2582), URL: <https://www.congress.gov/bill/91st-congress/senate-bill/3070/text>
6. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21.04.1993 №3116-XII. Верховна Рада України.

7. Регламент № 1151/2012 Європейського Парламенту і Ради «Про географічні зазначення» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_014-12#Text.

8. Про охорону прав на зазначення походження товарів: Закон України від 16.06.1999 № 752-XIV. Верховна Рада України.

Науковий керівник - Ващинець Іван Іванович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін Київського університету права Національної академії наук України.

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: СПІВМІРНІСТЬ ЗАХОДІВ ДЕРЖАВНОГО ПРИМУСУ ПРИ ОБМЕЖЕННІ ПРАВ І СВОБОД

Україна з введенням військового стану повідомила ООН про відступ від виконання деяких своїх міжнародних зобов'язань щодо захисту прав людини. Для розуміння сутності поняття «*обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану*» необхідне безпосереднє наукове пізнання в аспекті співмірності державного примусу в Україні, з метою наповнення досліджуваного явища новим змістом.

Забезпечення суспільного інтересу та правового обмеження прав і свобод людини у період дії режиму воєнного стану безпосередньо пов'язане із співмірністю застосування державного примусу в інтересах національної оборони під час правозастосовчої діяльності органів державної влади в умовах війни російської федерації проти України.

Поняття воєнного стану в Україні визначено статтею 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1], однак, відсутнє поняття “обмеження прав і основних свобод людини в умовах воєнного стану”, що надає право органам державної влади широко на свій розсуд тлумачити це поняття із прийняттям неспівмірних рішень обмежуючи права і свободи людини.

Основний закон гарантував права і свободи людини відповідно до загально визнаних принципів і норм міжнародного права. При цьому згідно Розділу X Декларації про державний суверенітет від 16.07.1990 року [2] Україна визнає пріоритет загально визнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права. За ст.9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Також Конституція України (ст. 64) передбачає можливість обмеження прав і свобод людини й громадянина «...в умовах воєнного або надзвичайного

---

¹ здобувач третього (освітньо-наукового) рівня Київського університету права НАН України, адвокат

стану», але з істотними застереженнями в частині прав і свобод, що не підлягають обмеженню (всього – 18 статей) [3].

Згідно Указу Президента України №64/2022 від 24.02.2022 року [4] тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану".

В умовах агресивної війни російської федерації проти України наша держава вимушено вдається до обмеження прав і свобод людини, дотримуючись при цьому певних матеріальних і процесуальних вимог, оскільки, у міжнародному праві існують не тільки певні стандарти захисту прав і свобод, але й, стандарти в обмеженнях цих прав і свобод.

Міжнародне право дозволяє державам відступати під час надзвичайних ситуацій від виконання деяких своїх міжнародних зобов'язань щодо захисту прав людини, призупиняти дію національного законодавства (право на дерогацію). Це право закріплено в Міжнародному Пакті про громадянські і політичні права (ст.4) [5]. При цьому, держава негайно має інформувати інші держави, що беруть участь у цьому Пакті, за посередництвом Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про положення, від яких вона відступила, і про причини, що спонукали до такого рішення.

З перших днів неспровокованого вторгнення російських військ на територію України Верховна Рада України прийняла низку законів, а Кабінет Міністрів України підзаконні нормативно-правові акти на виконання яких органами місцевої виконавчої влади та органами місцевого самоврядування приймалися відповідні рішення, спрямовані на захист територіальної цілісності держави і оборони, а також на врегулювання особливостей здійснення прав і свобод в умовах правового режиму воєнного стану.

Серед них, такі закони України: «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12 травня 2022 року № 2259-IX, «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», "Про військовий обов'язок і військову службу", «Про адміністративну процедуру» тощо.

Кабінетом Міністрів України внесено зміни до «Правил перетинання державного кордону громадянами України», «Порядку здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан», «Порядку залучення працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» і т. д.

Законодавством України з початку повномасштабної війни російської федерації проти України було запроваджено ряд заходів державного примусу щодо обмеження прав і свобод громадян, зокрема, обмеження виїзду за кордон чоловіків віком від 18 до 60 років, відсутність права на відстрочку по мобілізації фізичних-осіб підприємців, адвокатів, нотаріусів, працівників приватних підприємств, студентів які навчаються на другій вищій освіті тощо.

Згідно Закону України від 5 березня 2015 року № 235-VIII затверджено чисельність Збройних Сил України у кількості, яка не перевищує 261000 осіб, у тому числі 215000 військовослужбовців [6].

Безумовно, захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян України.

Згідно ч. 1 ст.2 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» *військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності [7].*

За змістом постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання щодо структури військового резерву» від 18 червня 2024 р. № 741 військовий резерв поділено на військовий оперативний резерв (*які мають досвід участі в бойових діях чи досвід військової служби або проходили базову загальновійськову підготовку чи навчальні збори*) та мобілізаційний людський резерв (*військовозобов'язаних з метою підготовки військовослужбовців за відповідними військово-обліковими спеціальностями, які не включені до оперативного резерву*) [8].

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 69/2022 оголошено загальну мобілізацію, де пунктом 5 Указу визначено Генеральному штабу Збройних Сил України визначити черговість та обсяги призову військовозобов'язаних, резервістів та транспортних засобів національної економіки в межах загального строку мобілізації [9].

Разом з цим, станом 30.09.2023 року за даними Національного агентства України з питань державної служби в Україні фактична кількість працюючих державних службовців 159 333 особи, де чоловічої статі 40 682, з них 4075 які мобілізовані та проходять службу в ЗСУ. А згідно з постановою Кабінету міністрів №450 від 5 травня 2023 року, чисельність співробітників Національної поліції України не може перевищувати 141 330 осіб [10].

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» *бронюванню підлягають військовозобов'язані, які працюють або проходять службу: в органах державної влади категорій «Б» і "В", Національній поліції України - не більше 50 відсотків кількості військовозобов'язаних цих категорій у зазначених органах* [11].

У той же час, законодавством України не передбачено ні відстрочку по мобілізації, ні бронювання адвокатів, які за ст.131-2 Конституції України забезпечують право на захист від кримінального обвинувачення та виключно здійснюють представництво іншої особи в суді. Так само, не передбачено ні відстрочку по мобілізації, ні бронювання студентів, що навчаються на другій

вищій освіті за спеціальністю, що є критично важливою для оборонно-промислового комплексу України.

До того ж, відповідно до ч. 4 ст.1 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» громадяни України мають право на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою згідно з Конституцією України та Законом України "Про альтернативну (невійськову) службу", що є гарантованим правом для фізичних-осіб підприємців, для яких також не передбачена ні відстрочка по мобілізації, ні бронювання.

За ст.21, 22, 24 Основного Закону усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах, при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, а також не може бути привілеїв чи обмежень за за будь-якими ознаками.

Таким чином, в чинному законодавстві України відсутня співмірність державного примусу щодо загальної мобілізації та надання відстрочки або бронювання, як критерію обмеження конституційних прав та свобод особи заради суспільного (публічного) інтересу при виконанні конституційного обов'язку по захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Незважаючи на великий обсяг національних та міжнародних нормативно-правових актів та багате різноманіття наукових праць, однозначного визначення поняття «обмеження прав і свобод людини» не існує.

Дослідження проблематики обмеження прав і свобод людини в умовах встановленого режиму воєнного стану створювало для попередніх наукових досліджень певні труднощі в розумінні особливостей взаємодії різних аспектів держави, суспільства і особистості. Це не сприяє під час воєнного стану підвищенню якості та ефективності законотворчої і правозастосовної діяльності щодо співмірності державного примусу заради суспільного (публічного) інтересу як критерію обмеження конституційних прав та свобод людини.

Виходячи із виявлених проблем в законодавстві та правозастосуванні під час дії правового режиму воєнного стану із врахуванням міжнародно-правових стандартів правового регулювання обмежень прав і свобод людини, пропонується внести до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» таке визначення поняття: *“обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану – виняткове законне право на застосування військовим командуванням за єдиним встановленим законом правовим регулюванням конкретно обраного Президентом України єдино можливого співмірного державного примусу, передбаченого планом оборони України для захисту істотного інтересу, загроза якому є безпосередньою і неминучою при реалізації конституційних прав і свобод людини в період дії воєнного стану, за виключенням державного примусу до прав і свобод, передбачених ст.64 Конституції України з часу виконання вимог ст.15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод”*.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
2. Декларації про державний суверенітет від 16.07.1990 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 року. Офіційний вісник України. 2014. № 19. Ст. 583).
4. Указ Президента України №64/2022 від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
5. Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
6. Закону України «Про чисельність Збройних Сил України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235-19#Text>.

7. Закон України «Про військовий обов'язок та військову службу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

8. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання щодо структури військового резерву» від 18 червня 2024 р. № 741. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2024-п#n26>.

9. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 69/2022 Про загальну мобілізацію. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022#Text>.

10. Статистичні дані про кількісний склад державних службовців. URL: https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/DIYALNIST/KSDS/інфографіка_3кв_23.pdf

11. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.

Науковий керівник - Шемшученко Юрій Сергійович, д. ю. н., професор, академік НАН України та Національної академії правових наук України.

ОГЛЯД АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРІВ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ ТА АРХІТЕКТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Публічно-правові (адміністративні) спори у сфері містобудування та архітектурної діяльності – це юрисдикційно найбільший за кількісними показниками пласт судових спорів у цій сфері, оскільки будь-яке нове будівництво, реконструкція, капітальний ремонт здійснюється за посередництвом та за активної взаємодії із органами державної влади та місцевого самоврядування.

Статистика Верховного Суду свідчить про те, що в судів першої та апеляційної інстанцій виникають складності при розгляді спорів у сфері регулювання містобудування та архітектурної діяльності, зокрема наводяться такі дані:

- 2021 рік було переглянуто 586 судових рішень судів попередніх інстанцій, з яких залишено без змін 318 (54 %), змінено рішення у 20 (3 %), скасовано 248 (42,5 %);
- 2022 рік переглянуто 400 судових рішень, з них залишено без змін 228 (57 %), змінено – 11 (3 %), скасовано 161 (40 %);
- 2023 рік переглянуто 392 судових рішення, з них залишено без змін 178 (45%), змінено рішення – 19 (5%), скасовано -195 (50%);
- початок 2024 року – переглянуто 41 судові рішення, з них залишено без змін 17 (41%), змінено рішення – 3 (8%), скасовано -21 (51%) [1], [2].

Хоч кількість спорів цієї категорії загалом можна вважати невеликою, але відсоток скасованих рішень є значним і ця тенденція зберігається уже відносно тривалий час. Також слід зауважити, що кількість публічно-правових спорів у цій сфері істотно зменшується і може скластись помилкова думка про те, що проблематика зникає. Але це лише на перший погляд, оскільки зменшення в першу чергу пов'язане із мораторієм на проведення будь-яких перевірок на період воєнного стану, в тому числі у сфері містобудування, запроваджених

---

¹ аспірант 3 курсу юридичного факультету Приватного вищого навчального закладу «Європейський Університет»

Постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 р. № 303. На наше переконання, такий стан речей лише заморожує цю проблему або переводить її на латентний рівень.

За результатом детального аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень, а також низки Оглядів Верховного Суду [1], [2], [3],[4],[5], який розглядає спори у сфері містобудування та архітектурної діяльності, встановлено, серед найбільш популярних категорій спорів є спори щодо:

- самочинного будівництва;
- виконання робіт із реконструкції та нового будівництва;
- здійснення права на виконання будівельних робіт;
- видачі містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки;
- введення в експлуатацію об'єктів;
- присвоєння адреси об'єкту будівництва;
- охорони культурної спадщини під час здійснення містобудівної діяльності;
- будівництва тимчасових споруд;
- проведення державного архітектурно-будівельного контролю.

Слід зауважити, що остання категорія спорів нерозривно пов'язана із попередніми, оскільки більшість адміністративних спорів є наслідком проведення перевірок контролюючими органами. Єдиною відмінністю є лише акцент на порядок проведення перевірки, застосування санкцій, здійснення повноважень контролюючими органами в межах їх компетенції.

Детальний аналіз окремих категорій згаданих спорів проведено у публікаціях Дацьківа А.І. та Перелигіної Р.В. [6], [7].

В контексті цих публікацій, а також додатково необхідно зосередити увагу на причинах та факторах, що зумовлюють виникнення спорів у сфері містобудування та архітектурної діяльності. В першу чергу це недоліки регуляторного законодавства, які полягають у:

- відсутності єдиного уніфікованого акту (Містобудівного кодексу);
- наявності величезної кількості прогалин, конкуренцій, колізій тощо;

- значному обсязі регуляторного законодавства (27 законів та сотні підзаконних нормативно-правових актів, державних будівельних норм (ДБН), національних стандартів, технічних регламентів тощо);
- комплексності містобудівного права в цілому та необхідності розмежування норм;
- відсутності фундаментальних змін за період воєнного стану (зокрема, законопроект 5655 від 11.06.2021 [8] ще з 19.12.2022 на підписі у Президента України);
- зарегульованості, невиконуваності, бюрократичності норм;
- відставання законодавства від розвитку суспільних відносин;
- відсутності стійких правил та змінюваність платформи.

Поряд з цим, часті спекуляції зумовлені технічним характером спорів та відсутністю ДБН у публічному доступі. Це, в свою чергу, ставить в залежність учасників судового провадження та суддів, які розглядають такі спори, від специфіки експертної (будівельно-технічної) спільноти, яка визначає певні стандарти розуміння, застосування техніко-юридичних норм, доктрину в конкретних спірних ситуаціях, монополізує ДБН, без чого належним чином вирішити судовий спір виявляється неможливим. Оскільки будь-яке будівництво здійснюється за умови виділення та/або оформлення права на земельну ділянку, що містить нерозривний зв'язок із об'єктом будівництва, значну частину спорів генерує “*монополізація*” права на державні і комунальні землі та відсутність чітких справедливих умов її виділення. Поряд з цим, автори досліджень у цій сфері наголошують на неврегульованості або несправедливості регулювання питання правових наслідків скасування дозвільних та інших документів (в т.ч. рішень судів, договорів оренди тощо), строках розгляду спорів та неможливості зупинення бізнес-процесів [6] [7]. Також важливим фактором є якість проведення перевірок, оскільки, як згадано вище, перевірки зумовлюють основну кількість судових спорів. Генерально слід зауважити, що сфера будівництва здійснюється за умов:

- відсутності доступу до землі та стратегічного бачення правильної забудови;
- неможливості вирішення проблеми старого будівельного фонду;
- відсутності адекватних фільтрів для визначення “культурної спадщини”;
- відсутності здорового компромісу між приватним та публічним інтересом, технічними вимогами та суспільними потребами.

Що стосується сучасного стану справ, озвучені проблеми нагнітаються домінуванням публічного (державного) інтересу в умовах війни, оскільки держава в особі державних органів та органів місцевого самоврядування перебувають в такому символічному стані самозбереження і це негативно відображається на правильності правозастосування та дотримання балансу інтересів між учасниками будівництва.

Підсумовуючи, необхідно розуміти, що адміністративними судами вирішується низка категорій спорів у сфері містобудування та архітектурної діяльності, значна кількість з яких згенерована ще у довоєнний час, з огляду на введений мораторій на проведення перевірок, що, з однієї сторони, сприяє зниженню кількості таких спорів у цей момент, але водночас відкладає попит невирішених проблем на невизначене майбутнє, певною мірою ставлячи під великий ризик принцип правової певності та стабільність цивільного обороту новостворених чи тих, які будують об’єктів нерухомості.

Список використаних джерел

1. Коваленко Н. Презентація: Огляд судової практики у сфері містобудування та архітектури. 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_mistobud_2024.pdf
2. Коваленко Н. Презентація: Особливості розгляду справ у сфері містобудування та архітектурної діяльності. 2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_mistobud_dial.pdf

3. Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у спорах, що виникають у сфері містобудування та архітектурної діяльності від 01.02.2023 / Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Oglyad_KAS_mistobuduv_1.pdf

4. Бевзенко В. М. Презентація: Огляд справ щодо регулювання містобудівної діяльності. 2020. URL: <https://rd.ua/storage/lessons/1384/779%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%91%D0%B5%D0%B2%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B0%20%D0%92.%D0%9C..pdf>

5. Уркевич В. Ю. Презентація: Спори у сфері будівництва: практика Верховного Суду. 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_budivnitcvo.pdf

6. Перелигіна Р.В., Дацьків А.І. Аналіз судової практики із розгляду спорів, пов'язаних із виконанням робіт з реконструкції. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3.

7. Дацьків А.І. Аналіз судової практики оскарження рішень, дій та бездіяльності органів державної влади щодо видачі містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 2-4.

8. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери містобудівної діяльності: від 11.06.2021 № 5655. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72212

Науковий керівник - Перелигіна Р. В., к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та процесу Київського університету права НАН України.

УКРАЇНЬСЬКА СУЧАСНА ДОКТРИНА ПРО ЯВИЩЕ ТЕРОРИЗМУ

Воєнний стан, як юридично визначена правова ситуація в країні, констатує екстраординарні умови для суспільства і держави. Водночас, це найкращий час для активізації терористичних угруповань, діяльності злочинних організацій терористичного спрямування, оскільки війна – це детермінанта такого кримінологічного явища як тероризм, а отже, вона є фактором або ж сприятливою умовою збільшення рівня злочинності і зокрема у сфері громадської безпеки.

Здійснюючи дослідження явища тероризму в межах природньо-правової концепції, закономірним є висновок про те, що злочинність в широкому розмінні є хоч і негативним, проте об'єктивним явищем, яке є неодмінною характеристикою будь-якого суспільства на будь-якому етапі його розвитку. Оскільки таке явище є невідворотним це означає можливості вивчення його закономірностей, а відтак – і можливість протидіяти факторам, які провокують ріст його проявів, або ж сприяють зниженню його показників з метою недопущення руйнівного впливу на порядок суспільних відносин. З огляду на це очевидно, що згадки про прояви тероризму мали місце задовго до його доктринального осмислення та їх дослідження дає можливість виокремлювати притаманні ознаки і риси.

Зокрема, ще в стародавніх папірусах йдеться, що від терактів загинуло багато фараонів, серед яких був і Тутанхамон, усунутий з політичної арени за допомогою отрути [1, с. 70]. Першим терористичним угрупованням в історії людства вважають секту сікаріїв, організовану в Палестині в 66–73 роках н.е., метою яких було вбивство представників єврейської та палестинської діаспори, які виступали за налагодження відносин із Римською імперією [2]. За часів Римської імперії, діяли, так звані «терористичні традиції». У книзі римського історика та письменника Гая Светонія Транквілла «Життя дванадцяти цезарів»

---

¹ к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та процесу Київського університету права НАН України, ORCID 0000-0002-0519-6909

(121 р. н.е.) описані події загибелі восьми із дванадцяти правителів Римської імперії в результаті терористичних актів [3, с. 35]. В епоху Середньовіччя на вулицях європейських міст розташовувалися шибениці й гільйотини, а на показ суспільству виставлялись відрубані голови учасників народних бунтів чи незадоволених режимом. Що вже й говорити, коли історичним та соціальним підґрунтям для виникнення вчення про терористичні акти стала Велика французька революція (1789–1799 рр.), яка зруйнувала старі порядки та трансформувала соціальну й політичну системи Франції.

Таким чином, минули тисячі років, але і в сучасному світі терористичні акти вчиняються майже за таким же принципом дії: застосування насильства з метою повалення існуючого політичного режиму незгодними. Більше того, з часів Просвітництва гуманістична Європа почала закладати основи ідеології тероризму. Так, у 1848 році під час розпалу революційних протиріч в Європі німецький політичний письменник Карл Петер Гейнцен розробив концепцію під назвою «філософія вибухівки», а у другій половині XIX століття сформувалися основи анархічного тероризму.

Наприкінці XIX століття особливе місце у пропагуванні тероризму в Європі та США зайняв німецько-американський публіцист, а згодом анархіст – Йоганн Йозеф Мост, який у статті «Поради терористам» (1884 р.) стверджував, що терористичні акти – це найкращий засіб пропаганди, і не слова, а лише терористичні дії можуть здійснити тиск на владу [1, с. 70]. Маючи таку теоретичну субстанцію не дивно, що у кінці XIX – початку XX століття свій початок бере наступний період – революційний тероризм в Російській імперії, який, напевно найбільш активно у світі того періоду, намагався змінити політичний режим та зруйнувати імперію. Відомо, що російська терористична організація «Народна воля» підготувала та здійснили вісім замахів на царя Олександра II і досягла свого 1 березня 1881 року. Варто згадати й убивство у 1911 році в Києві прем'єр-міністра Петра Столипіна.

Важливо відмітити, що тероризм на теренах України є похідним наслідком і принесеним нашарування з Російської імперії. Про автентичні зародки

українського тероризму не йдеться. Навіть у період військової демократії козацької держави чи за часів національно-визвольної війни та рухів в українській історії йшлося про боротьбу на національне визначення і державний та національний суверенітет, що не є тотожним поняттям тероризму, незважаючи на те, боротьба за незалежність української нації тогочасними державами-підкорювачами (Річ Посполита, Австро-Угорська імперія, Російська імперія) сприймалася виключно як тероризм.

Перша світова війна стартувала саме після терористичного акту, стартовим пострілом для нового терористичного марафону став олімпійський Мюнхен 1962 року, а напад на США 11 вересня 2001 року свідчать про удосконалення, підступність, кривавість та масовість тероризму. Нажаль з 2014 року Україна знову отримала підстави з «легкої руки» сусіда згадати про гостроту проблеми тероризму на своїх територіях.

Водночас, наявність хоч би й деструктивного досвіду українська доктрина вирішила обернути на свою користь: на межі XX–XXI ст. в Україні почалось формування наукових шкіл із вивчення терористичної злочинності.

Одним із перших українських учених, який почав проводити значимі теоретико-практичні дослідження терористичної злочинності та розробляти шляхи її протидії є В.Ф. Антипенко, який своє дисертаційне дослідження присвятив вивченню кримінологічної характеристики, криміногенних факторів та історичних витоків тероризму, а також розробці концепції антитерористичної системи [4].

Важливу роль в розвитку вивчення терористичних актів у кримінально-правовому та кримінологічному аспекті відводиться відомому українському вченому В.П. Ємельянову. Так, у 2014 році під керівництвом В.П. Ємельянова друком вийшла колективна монографія «Кримінально-правова протидія тероризму», в якій представлені шляхи вдосконалення кримінально-правової протидії тероризму, на основі проведення порівняльного аналізу антитерористичного законодавства різних держав і міжнародних конвенцій [5].

Своєрідним науково-методичним надбанням можна вважати низку наукових праць П.Д. Біленчука. У навчальному посібнику «Сучасний тероризм: світові, вітчизняні та регіональні тенденції», підготовленим П.Д. Біленчуком разом із В.В. Кравчуком, О.В. Кравчук та В.М. Кулик, авторами влучно розкрита проблема тероризму в сфері міжнародних відносинах, а також представлені основні вітчизняні та регіональні тенденції функціонування цього суспільно-небезпечного явища [6].

З 2014 року й до теперішнього часу набув розвитку – сучасний період дослідження терористичного акту як суспільно-небезпечного діяння. Цей період характеризується підвищеним інтересом наукової спільноти до вивчення терористичної злочинності в умовах збройного конфлікту на Сході України. І тут варто відмітити науковий доробок І.М. Рижова, у наукових працях якого («Щодо необхідності формалізації профілактики тероризму» (2014 р.) та «Формування антитерористичної компетенції: міжнародний досвід та перспективи реалізації в Україні» (2016 р.), учений запропонував унормувати на рівні окремого закону поняття «профілактика тероризму» [7; 8]. Важливим теоретичним та практичним значенням характеризується підготовлене дослідження І.Р. Серкевич разом із В.В. Середою (за загальною редакцією В.С. Канціра) – «Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правові протидія» [9].

Першим докторським дисертаційним дослідженням з часів початку збройного конфлікту на Сході України, що присвячене вивченню тероризму, є праця Ю.Б. Данильченка за темою: «Тероризм: феномен, детермінація, протидія» (2018 р.). Учений вдало визначив типологізацію проявів сучасного тероризму в Україні, географію поширення тероризму регіонами України та особу-терориста [10].

Вже у 2019 році О.С. Попович у роботі «Терористичний акт: поняття, склад злочину, кваліфікація» приділив увагу з'ясуванню кримінально-правового змісту терористичного акту, а саме: визначенню специфічних рис, розкриттю складу злочину, виявленню актуальних проблем його кваліфікації [11].

2020 рік відзначився захистом кандидатської дисертації В.В. Мокляком на тему: «Протидія терористичній діяльності в Україні», в здійснено кримінологічний аналіз терористичних злочинів та виявлено тенденції їх вчинення на території України, охарактеризовано особу-терориста та наведено їх типологію [12].

У 2021 році, продовжуючи наукові пошуки в питаннях тероризму В.Ю. Попов отримав ступінь доктора філософії, захистивши дисертацію – «Методика розслідування терористичного акту» [13].

У підсумку варто зазначити, що різні аспекти проблематики тероризму достатньо ґрунтовно розглянуті в науковій літературі. Разом з тим питання протидії тероризму залишається актуальним, особливо в умовах збройної агресії російської федерації на території України, яку ми долаємо в тому числі науковими засобами.

Список використаних джерел

1. Стукаліна О.В. Історіографія становлення та розвитку досліджень проблеми терористичного акту у великих містах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. Вип. 55. С. 69-73. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc55/15.pdf> (дата звернення: 28.11.2024).
2. До питання про історичні аспекти виникнення тероризму / О. В. Борисова, С. А. Кузьмін, Д. М. Карпенко. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. Вип. 20. С. 177–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2009_20_20 (дата звернення: 28.11.2024).
3. Гай Светоній Транквілл. Життєписи дванадцяти цезарів / перекл. П. Содомори. - Львів : СПОЛОМ, 2012.-280 с.
4. Антипенко В. Ф. Современный терроризм: состояние и пути его предупреждения в Украине : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08; НАН Украины, Ин-т государства и права им. В. М. Корецкого. К.,1999. 178 с.
5. Емельянов В. П., Иманлы М. Н., Рыжов И. Н. Уголовно-правовое противодействие терроризму : монография. Х. : «Право», 2014. 88 с.

6. Сучасний тероризм: світові, вітчизняні та регіональні тенденції: навчальний посібник / Біленчук П. Д., Кравчук В. В., Кравчук О. В., Кулик В. М. Хмельницький : ХмЦНТЕІ, 2008. 212 с.

7. Ришов І. М. Щодо необхідності формалізації профілактики тероризму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_29%282%29__3 (дата звернення: 27.11.2024).

8. Ришов І. М. Формування антитерористичної компетенції: міжнародний досвід та перспективи реалізації в Україні. URL: <https://goal-int.org/formuvannya-antiteroristichnoi-kompetenciimizhnarodnij-dosvid-ta-perspektivi-realizacii-v-ukraini/> (дата звернення: 27.11.2024).

9. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія : монографія / В. В. Серета, І. Р. Серкевич ; за заг. ред. В. С. Канціра. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 188 с.

10. Данильченко Ю. Б. Тероризм: феномен, детермінація, протидія : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук (д-ра наук) : 12.00.08 ; МВС України, Харк. нац. Ун т внутр. справ. Харків, 2018. 34 с.

11. Попович О. С. Терористичний акт: поняття, склад злочину, кваліфікація : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 20 с.

12. Мокляк В. В. Протидія терористичній діяльності в Україні : дис. ... кандидат. юрид. наук (доктора філософія) : 12.00.08. Харків, 2020. 232 с.

13. Попов В. Ю. Методика розслідування терористичного акту : дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2021. 255 с.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ

Збройна агресія, спричинена вторгненням російської федерації в Україну, викликала низку серйозних гуманітарних проблем, серед яких найбільшу вразливість проявляють особи, які стали жертвами війни. Безпосередні наслідки війни, включаючи фізичні травми, втрату рідних, депортацію або вимушене переміщення, створюють глибокі соціальні та економічні розриви в житті цих осіб, які потребують особливого правового захисту та підтримки.

Важливою частиною цивільно-правового механізму є законодавчі ініціативи, що передбачають створення спеціальних правових норм, які встановлюють права та обов'язки органів державної влади, зокрема в питаннях надання компенсацій, медичних послуг, підтримки життєдіяльності та відновлення майнових прав.

Одним з основних механізмів є оформлення статусу внутрішньо переміщеної особи (ВПО), що дозволяє особам, які були змушені залишити свої домівки через бойові дії, отримати соціальні гарантії [2]. Крім того, законодавство передбачає компенсацію за зруйноване або пошкоджене майно, що дозволяє постраждалим від війни отримати матеріальні компенсації або пільгові умови для відновлення зруйнованих будинків та інфраструктури [3]. Важливою частиною є й надання безкоштовної медичної допомоги, включаючи лікування травм, психологічну реабілітацію, а також протезування для осіб, які зазнали важких травм [4].

Родини загиблих під час бойових дій також отримують державну підтримку у вигляді фінансових виплат, безкоштовного навчання для дітей, а також пільгових умов для придбання житла та інших матеріальних благ.

Ще однією важливою складовою цивільно-правового захисту є відновлення прав на власність, зокрема землі та житло, що було пошкоджене або конфісковане внаслідок війни. Постраждалі можуть звертатися до суду чи

---

¹ аспірант 3 курсу Київського університету права НАН України

органів місцевого самоврядування для відшкодування збитків та повернення майна [9].

Відповідно до Конституції України та міжнародних норм, держава зобов'язана забезпечувати ефективний правовий захист осіб, права яких були порушені. Ефективність цивільно-правових механізмів залежить від здатності національних судів та органів влади оперативно реагувати на порушення прав постраждалих та забезпечувати належну правову допомогу [1] [8].

Судовий захист є важливим інструментом для відновлення порушених прав та компенсування завданих збитків. Постраждалі мають право звертатися до суду для відшкодування як матеріальних, так і моральних збитків, спричинених війною. Основні позови, які можуть бути подані до суду, включають вимоги про відшкодування матеріальної шкоди, що виникла внаслідок знищення або пошкодження майна, втрати бізнесу, а також збитків, завданих життєдіяльності людини. Інший важливий аспект судового захисту – це позови про відшкодування моральної шкоди, що виникає внаслідок психологічних травм, фізичних ушкоджень або порушення прав людини в умовах війни [5, с. 33].

Позасудовий захист є альтернативою або доповненням до судового процесу і також включає кілька важливих механізмів. Одним з таких є врегулювання спорів за участю медіаторів чи арбітрів. Це дозволяє сторонам досягти домовленості без звернення до суду, що зазвичай є менш затратним і швидшим варіантом. У випадках, коли постраждалі мають справу з міжнародними організаціями або державними структурами, можливе звернення до спеціальних комісій із розгляду претензій щодо збитків, завданих війною. Крім того, існують страхові механізми, які можуть забезпечити відшкодування збитків постраждалим від військових дій. Страхові компанії можуть виступати як посередники у відшкодуванні матеріальних збитків, що виникли через знищення майна чи інші пошкодження, а також надавати певну компенсацію за втрату доходу чи здоров'я, що стало наслідком бойових дій.

Однією з основних проблем, з якими стикаються постраждалі від війни, є обмежений доступ до правосуддя. Зруйновані суди, відсутність необхідного обладнання для здійснення судових засідань, а також відсутність кваліфікованих кадрів у деяких регіонах значно ускладнюють звернення до суду. Це створює серйозні бар'єри для осіб, які бажають реалізувати своє право на судовий захист та отримати відшкодування за завдані збитки. У такій ситуації судові процеси можуть затягуватися на місяці, а інколи й роки, що унеможлиблює ефективне захисту прав постраждалих осіб [6].

Іншою серйозною проблемою є дефіцит правової інформації серед осіб, які постраждали від війни. Це стосується не лише знання процедур щодо подачі позовів, але й того, як отримати соціальні гарантії, як оформити статус внутрішньо переміщеної особи чи жертви війни.

Перспективи вдосконалення механізмів захисту прав осіб, постраждалих від війни, вимагають комплексного підходу, спрямованого на забезпечення більшого доступу до правосуддя та ефективного відшкодування завданих збитків. Одним із напрямків є розширення доступу до правосуддя, що включає створення мобільних судів. Це дозволить забезпечити правосуддя навіть у віддалених чи тимчасово окупованих регіонах, де традиційний доступ до судів є ускладненим через руйнування інфраструктури та безпекові загрози.

Разом з цим важливим аспектом вдосконалення є спрощення процедур відшкодування збитків, зокрема через розробку уніфікованих процедур для розгляду позовів, пов'язаних із воєнними збитками. На сьогоднішній день в Україні було зроблено кроки уніфікації процедур відшкодування збитків, завданих війною [10]. Проте повноцінної уніфікації ще не досягнуто.

Залучення міжнародних механізмів є важливим кроком у вдосконаленні системи захисту прав постраждалих. Співпраця з міжнародними організаціями та фондами дозволить отримати фінансову підтримку та технічну допомогу для відшкодування збитків. Міжнародні механізми, зокрема фонди компенсації від міжнародних організацій, можуть надати додаткові можливості для осіб, які не можуть отримати відшкодування через національні механізми [5, с. 33].

Невід'ємною частиною ефективного захисту є інформування громадян про їхні права та можливості захисту. Проведення масштабних інформаційних кампаній допоможе постраждалим особам краще орієнтуватися в їхніх правах та процедурах, доступних для захисту своїх інтересів [7, с. 14].

Цивільно-правовий механізм захисту осіб, постраждалих від війни, є важливим інструментом забезпечення справедливості та відновлення порушених прав. Його ефективність залежить від доступності, швидкості, фінансової доступності та наявності міжнародної підтримки. Удосконалення цього механізму має стати пріоритетним завданням для держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 30.11.2024).
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 1, ст.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 01.12.2024).
3. Про затвердження Порядку надання компенсації за пошкоджене або зруйноване майно : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.10.2016 р. № 746. *Урядовий кур'єр*, від 15.06.2023 — № 119. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.12.2024).
4. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2019, № 18, ст.73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 30.11.2024).
5. Наливайко Л.Р. Захист прав і свобод осіб, які постраждали від війни: проблеми та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 32-25. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2024/8.pdf (дата звернення: 28.11.2024).

6. Права громадян, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України : Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. 2022. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/postrazhdali-vid-zbroinoi-ahresii-rosiiskoi-federatsii?tmpl=component&format=pdf> (дата звернення: 01.12.2024).

7. Вплив громадянського суспільства України на збереження та зміцнення права на доступ до інформації під час війни. ACRECREVIEW. 2024. № 1/2024. С. 13-15. URL: <https://acrec.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/AR01-7.pdf> (дата звернення: 01.12.2024).

8. Про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р., № 995_004. *Голос України*, від 10.01.2001 р. — № 3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 30.11.2024).

9. Відшкодування військових збитків України. URL: <https://dc.org.ua/project/vidshkoduvannya-voennyh-zbytkiv-ukrayini> (дата звернення: 01.12.2024)

10. Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності : Наказ Міністерства економіки та Фонду державного майна від 18.10.2022 № 3904/1223. *Офіційний вісник України*, від 16.12.2022 — 2022 р., № 97, с. 102, ст. 6074, код акта 115242/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text> (дата звернення: 01.12.2024).

Науковий керівник - Шкребець Д. В., к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін, Київського університету права НАН України.

РЕАЛІЗАЦІЯ СУБ'ЄКТИВНОГО ВИБОРЧОГО ПРАВА ГРОМАДЯН

Суб'єктивні виборчі права громадян дозволяють виокремити право на державну реєстрацію виборцем в якості однієї з правомочностей такого права та правової умови його реалізації. Адже, активне виборче право як суб'єктивне право розглядається як таке, що складається із сукупності правомочностей у виборчому процесі на всіх його стадіях щодо вчинення не заборонених законом дій, спрямованих на обрання на виборну посаду бажаної особи, і забезпечують можливість брати участь у виборах[1, с. 130].

Отже, в суб'єктивному аспекті необхідним вважаємо визначення права на державну реєстрацію виборцем як правомочності суб'єктивного виборчого права, що полягає у правомірній вимозі громадянина України державно-правового визнання і засвідчення його виборчої правосуб'єктності (права голосу) з метою створення необхідних і достатніх правових підстав для участі у голосуванні та здійсненні інших виборчих процедур.

Залежно ж від запровадженої у державі організаційної моделі реєстрації виборців відповідні правовідносини, поряд із іншими, можуть змінювати свій характер на двосторонні, тимчасові, локальні, неформалізовані відносини.

Реалізація конституційно-правового зобов'язання держави створити необхідні та достатні організаційно-правові умови реалізації суб'єктивного виборчого права громадян, реалізується у спеціалізованій діяльності уповноважених нею публічно-владних суб'єктів, що дозволяє говорити про функціональний аспект реєстрації виборців. Тим більше, що ця діяльність передбачає й формування окремої організаційної системи органів реєстрації.

У даному, функціональному, аспекті реєстрація виборців характеризується як напрям діяльності уповноважених публічно-владних суб'єктів, який включає облікову, правозасвідчувальну та гарантуючу підфункції.

---

¹ к.ю.н., науковий співробітник сектору конституційного та адміністративного права НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України

Облікова діяльність в рамках реєстрації виборців передбачає отримання, обробку, зберігання та актуалізацію відомостей, необхідних і достатніх для встановлення та юридично значущої ідентифікації особи у якості виборця. Вона не може бути зведена виключно до спеціальної форми статистичного обліку, хоча і передбачає планомірне збирання й опрацювання масових кількісних та якісних показників, встановлення чисельності виборців, оскільки найважливішим завданням цієї діяльності є ідентифікація особи, яка має право голосу.

Реєстрація має своєю метою державне, юридично значуще підтвердження електорального статусу громадянина, що надає необхідні підстави його реалізації, відіграючи роль юридичного факту. На відміну від практики окремих зарубіжних країн включення особи до державного реєстру виборців не засвідчується спеціальним юридичним документом (довідкою, сертифікатом, ідентифікаційним номером виборця тощо). Правозасвідчення реалізується через включення особи, яка має право голосу, до списку виборців для участі у конкретних виборах. З одного боку, це дозволяє врахувати особливості складу електорального корпусу по певним видам виборів, але з іншого – зумовлює не постійний, а періодичний характер правозасвідчення. Впровадження практики використання так званого «посвідчення виборця» дозволяє значно спростити порядок взаємодії особи з органами реєстрації, оскарження їх дій, бездіяльності або неправомірних рішень.

Реєстрація виборців пов'язана не тільки із забезпеченням реалізації активного виборчого права громадян, але й надає можливість використання відомостей для вирішення й інших задач легітимації виборчих процедур і виборів в цілому, та в силу цього відіграє важливу гарантуючу роль. Дані реєстрації використовуються для перевірки достовірності відомостей про певних суб'єктів виборчого процесу та інших осіб, що беруть в ньому участь. Визначення кількості виборчого корпусу та розуміння його якісних характеристик істотно впливає на формування як системи виборчих комісій, так і їх персональний склад, а також територіальну організацію виборів, а в свою

чергу, як зазначають дослідники, обсяг округу і, відповідно, кількість мандатів на округ впливають на ступінь пропорційності представництва значно сильніше, ніж виборча формула.

На сьогоднішній день доволі поширеним є підхід ототожнення реєстрації виборців з веденням державного реєстру [2, с. 216]. Складання списків виборців, як правило, залишається поза межами поняття реєстрації, хоча саме воно характеризує правозасвідчувальну функцію реєстрації. Разом з цим можна зустріти і протилежний підхід, за якого державна реєстрація ототожнюється зі складанням списків виборців, а її моделі повністю екстраполюються на моделі складання виборчих списків [3, с. 105].

Вважаємо такий підхід спрощеним і необґрунтованим. Ведення державного реєстру виборців може визначатися формою державної реєстрації і не єдиною, адже втілює лише облікову функцію державної реєстрації. Крім того, при ототожненні державної реєстрації з веденням державного реєстру виборців зміст її неминуче зводиться до адміністративно-процесуальних правовідносин. І підстави для домінування саме такого підходу надав сам вітчизняний законодавець, звузивши правову регламентацію реєстрації до ведення державного реєстру виборців, встановивши завдання останнього, а також поступово розширюючи позавиборчі цілі використання персональних даних виборців в управлінській сфері.

Список використаних джерел

1. Савенко М. Д. Активне виборче право: теоретичний аспект. *Право України*. 2013. № 5. С. 122–133.
2. Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ГРОМАДЯН

Економіка України у воєнний час зазнає багатьох загроз та різноманітних викликів. Фактично одночасно відбувається процес цифровізації усіх економічних процесів, на фоні кібератак, що відбуваються майже кожного дня. Окремо слід виділити локальні вразливості системи забезпечення безпеки: недосконале чинне законодавство, проблеми з нестачею кваліфікованої робочої сили, демографічні та соціальні деформації, а також триваюче руйнування інфраструктури, що пов'язане з бойовими діями на території України. Ярослав Жаліло, представник Національного інституту стратегічних досліджень, наголошуючи на поліпшенні експертних оцінок стану забезпечення економічної безпеки та оптимістичної оцінки на перспективу 2025–2027 рр., що пов'язано як з адаптацією експертних очікувань, так і зі стійкістю, продемонстрованою національною економікою, водночас звертає увагу на зміни акцентів викликів для економічної безпеки [1]. Зокрема він зазначає про загострення проблем кадрового та трудових ресурсного забезпечення, зростання імпортозалежності, ймовірне погіршення інноваційності економіки України [2].

Системи оцінки економічної безпеки держави постійно змінювалися відповідно до зовнішніх факторів. Здійснення оцінки економічної безпеки України у період з 2010–2020 роки проводилося за дев'ятьма структурними складовими: виробничою, демографічною, енергетичною, зовнішньо-економічною, інвестиційно-інноваційною, макроекономічною, продовольчою, соціальною, фінансовою безпекою.

У 2021 році було прийнято Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року [2], яка передбачає здійснення оцінювання економічної безпеки за п'ятьма напрямками, до кожного з яких визначено відповідна кількість

---

¹ д.ю.н., професор, професор кафедри міжнародного права та інших галузевих правових дисциплін Київський університет права НАН України

² аспірант МАУП

індикаторів в загальній кількості тридцять шість, із них: фінансова, виробнича, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна. Але, термін Стратегії спливає. Відповідно у наступному році стане гостре питання щодо впровадження нових економічних показників, які повинні бути розроблені з урахуванням відповідних ризиків, загроз та уразливостей системи забезпечення економічної безпеки у цифрову епоху. Все вищезазначене викликає необхідність перегляду методології оцінки рівня економічної безпеки держави з метою адекватного реагування на дестабілізуючі фактори. Створювати систему інтегральних показників економіки безпеки слід з урахуванням взаємозалежних процесів при умові їх цифровізації. Наприклад, прогресивна автоматизація та використання новітніх інформаційно-телекомунікативних технологій, роботехніки невід’ємно негативно вплине на ринок праці, що характеризуватиметься безробіттям та нерівністю доходів. Через відсутність довіри до цифрових технологій, доступу до них та навичок до їх використання спричинить тотальну неоднорідність економічних відносин. Серед інших значущих загроз цифрової економіки – проблема забезпечення безпеки та порушення конфіденційності, поглиблення соціальної відчуженості, стирання етичних меж, зниження культурного розвитку тощо. Це лише єдиний приклад проблеми визначення показників безпеки. Раніше нами вже зазначалося, що система економічної безпеки складається з безпеки особистості, суспільства та держави [4]. І лише у комплексі забезпечується належне функціонування економіки держави. Слушно цитує В. Вернадського, Гальчинський А.: «енергетика людини – консолідуюча основа ноосфери. Вона реалізується, як геологічна сила, як енергія науки, людської культури, як креативність, що пов’язана з психічною діяльністю людини, з розвитком її свідомості та розуму» [5]. Механізми самоорганізації забезпечують функціонування економіки на основі іманентної рефлексивності, власних життєвих принципів. Йдеться про механізми самозабезпечення граничної рівноваги економічної системи, збалансованого кругообігу її структурних елементів, відтворення їх життєздатності в певних часових параметрах [6]. У таких умовах, усе більшої

актуальності набуває проблема недостатності забезпечення економічної безпеки і стабільності громадян, що породжує пошук нових і не завжди законних шляхів, направлених на задоволення власних фінансових потреб громадян, забезпечення власної економічної безпеки. Незадоволення особистих інтересів громадян невідворотно призводить суспільство до нестійкого стану, що, у свою чергу, може спричинити такі соціальні явища, як зростання правопорушень, проявів неповаги до загальнонаціональних цінностей тощо. Тому, проблема створення громадянського суспільства пов'язана з безпекою особи особливо її фінансової стабільності й економічної рівноваги.

Висновки. Українські реалії потребують розробити спеціальну систему вичерпних показників, для проведення інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки громадян. Необхідним вбачається розробка показників економічної безпеки громадян з окресленням потенційних загроз для створення реальної системи інтегральної оцінки рівня забезпеченості їх економічної безпеки. Також, в цьому процесі варто застосовувати комплекс методів: метод сценарного аналізу; метод оптимізації; метод теорії гри; метод розпізнавання образів; методи теорії латентних систем; методи багатомірного статистичного аналізу тощо.

Список використаних джерел

1. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни. Експертна дискусія. 31 травня 2024 року. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/ekonomichna-bezpeka-ukrayiny-v-umovakh-dovhotryvaloyi-viyny-anons>
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>
4. Гальчинський А. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни. Експертна дискусія. Національний інститут стратегічних досліджень.

2024. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/ekonomichna-bezpeka-ukrayiny-v-umovakh-dovhotryvaloyi-viyny-anons>

5. Ковальчук А. Ю. Забезпечення фінансово-економічної безпеки України: адміністративно-правовий аспект: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2017. 400 с.

6. Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми / А. Гальчинський // Економіка України. 2012. № 5. С. 4-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2012_5_2

7. Абрамов М. Д. Інтегральна оцінка рівня економічної безпеки страхових компаній в сучасних умовах воєнного стану в країні // Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід. № 7/2024. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/investplan/article/view/3432/3468>

ЩОДО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ОНЛАЙН МІЖ УЧАСНИКАМИ РИНКУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення на території України воєнного стану обумовлює необхідність пошуку суб'єктами господарювання оптимальних способів захисту своїх законних прав та інтересів у нових несприятливих умовах. Д. І. Піддубний зверну увагу, що здійснення правосуддя в Україні в умовах воєнного стану ускладнене рядом системних проблем, однак неюрисдикційні методи вирішення спорів цих проблем позбавлені і дозволяють сторонам обирати найефективніший і прийнятний для них спосіб вирішення спору [1, с. 133]. У такому контексті вбачається перспектива зацікавленості учасників ринку віртуальних активів у використанні альтернативних (неюрисдикційних) способів вирішення спорів. При цьому, з огляду на те, що значна частина ринку віртуальних активів знаходиться у онлайн-просторі, набуває значення можливість вирішення спорів між учасниками ринку онлайн.

Положення щодо врегулювання правовідносин на ринку віртуальних активів в Україні представлені Законом України «Про віртуальні активи», який до цього часу не набрав чинності. Водночас жодних положень щодо вирішення спорів онлайн між учасниками ринку в цьому законі не міститься.

Для науки питання вирішення спорів онлайн не є новими. Варто згадати дослідження Н. А. Мазаракі, що присвячене світовому досвіду вирішення спорів онлайн та перспективами його запровадження в Україні [2]. Онлайн вирішення спорів як майбутнє юстиції аналізувала також К. Манія (Mania) [3]. Разом з тим онлайн вирішення спорів в контексті ринку віртуальних активів досі не аналізувалось.

Викладене вказує на актуальність обраної теми дослідження, присвяченого удосконаленню способів вирішення спорів, що виникають між учасниками ринку віртуальних активів, шляхом вирішення їх онлайн.

---

¹ к.ю.н., докторант Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України», доцент кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін Київського університету права Національної академії наук України

Неюрисдикційні способи вирішення спорів, які істотно розвантажують судову систему України набувають все більшого поширення. В науці це визнається альтернативою державному правосуддю і називається альтернативними способами (формами, методами, процедурами) вирішення спорів і конфліктів (англ. Alternative Dispute Resolution, ADR). При цьому розвиток отримало і онлайн вирішення спорів (англ. Online Dispute Resolution, ODR), адже суб'єкти правовідносин є більш зацікавленими в гнучких та оперативних формах вирішення спорів, ніж в тривалому і дорогому судовому процесі [4, с. 6].

Н. А. Мазаракі відзначила, що онлайн вирішення спорів – це окрема група альтернативних способів вирішення спорів, яка базується на використанні спеціального програмного забезпечення й комп'ютерних мереж. Учена переконана, що поява онлайн-платформ та сервісів із вирішення спорів є об'єктивно зумовленим процесом, тому запровадження онлайн вирішення спорів в Україні є неминучим, чому мають передувати дослідження цього феномена в теоретичному та практичному плані, формування обізнаності населення у можливостях вирішення спорів онлайн та створення відповідної рамкової законодавчої бази [2, с. 9-10].

Відповідна законодавча база вирішення спорів онлайн в Україні відсутня. Проте варто згадати, що в законодавстві Європейського Союзу (далі також – ЄС) вирішення спорів онлайн отримало своє відображення у Директиві № 2013/11/ЄС та Регламенті (ЄС) № 524/2013 Європейського парламенту та Ради про онлайн-вирішення спорів і суперечок споживачів та внесення змін до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 і Директиви № 2009/22/ЄС (Положення про споживчий ODR) (далі – Регламент (ЄС) № 524/2013). М. В. Семенова з цього приводу зробила висновок, що Директива № 2013/11/ЄС та Регламент (ЄС) № 524/2013 забезпечують повне охоплення альтернативного врегулювання спорів між споживачами та трейдерами на рівні ЄС. Це означає, що альтернативне вирішення спорів стає доступним для всіх спорів у кожному секторі ринку і в кожній державі-члені ЄС [5, с. 59].

Платформа онлайн вирішення спорів в ЄС надає загальну інформацію про вирішення позасудових договірних спорів між трейдерами і споживачами шляхом подання скарги, через заповнення електронної форми з поданням підтверджуючих документів [6]. К. Манія (Mania) вважає, що положення вищезгаданих Директиви та Регламенту дадуть дієвий поштовх до популяризації альтернативних методів вирішення спорів з уніфікованими вимогами до якості в кожній державі-члені ЄС [3, с. 85]. У світлі наведеного видається, що впровадження онлайн вирішення спорів на ринку віртуальних активів відобразатиме особливості функціонування самого ринку, який нерозривно пов'язаний із мережею Інтернет.

Тим не менш, Ш. Пітерс (Peters) звернув увагу на певні практичні недоліки Платформи онлайн вирішення спорів в ЄС, що полягають в її функціонуванні виключно як сайту для подання скарг, тоді як наміром було створити ефективний спосіб вирішення спорів і підтримувати їхнє вирішення [7, с. 13]. З урахуванням таких напрацювань можливо припустити, що вирішення спорів онлайн буде більш ефективним в разі участі в процесі третьої сторони-посередника: медіатора, арбітра тощо. Це дозволить зберегти найбільші переваги вирішення спорів онлайн, однак забезпечить підтримку сторони-посередника у вирішенні таких спорів.

На підставі вищевикладеного можна підсумувати, що в умовах воєнного стану впровадження онлайн вирішення спорів на ринку віртуальних активів відобразатиме особливості функціонування самого ринку, який нерозривно пов'язаний із мережею Інтернет. Найбільш ефективного результату, при цьому, видається можливим досягти шляхом залучення до вирішення таких спорів сторони-посередника, що проявиться у застосуванні таких альтернативних способів вирішення спорів як онлайн-арбітраж, онлайн-медіація тощо.

Список використаних джерел

1. Піддубний Д. І. Розвиток інституту медіації в умовах воєнного стану в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Випуск 3. С. 130–134. DOI: <https://doi.org/10.32782/chem.v3.2022.24>.
2. Мазаракі Н. А. Вирішення спорів онлайн: світовий досвід та перспективи запровадження в Україні. *Правові новели*. 2017. № 3. С. 7-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prno_2017_3_3.
3. Mania K. Online dispute resolution: The future of justice. *International Comparative Jurisprudence*. 2015. Vol. No1. Issue No№1. P. 76–86. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.icj.2015.10.006>.
4. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України : навчальний посібник / Верба-Сидор О. Б., Воробель У. Б., Грабар Н. М., Дутко А. О., Юркевич Ю. М.; за ред. канд. юрид. наук, доц. О. Б. Верби-Сидор. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 416 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi67/0049038.pdf>.
5. Семенова М. В. Альтернативне вирішення спорів в галузі туризму. *Право та інновації*. 2017. № 1. С. 57-62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apir_2017_1_11.
6. Online Dispute Resolution Platform. The European Consumer Centres Network: website. URL: <https://www.eccnet.eu/consumer-rights/exercising-your-consumer-rights/online-dispute-resolution-platform> (дата звернення: 02.12.2024).
7. Peters S. La evolución de la resolución alternativa de conflictos y la resolución de conflictos en línea en la Unión Europea. *CES Derecho*. 2021. Vol. 12. No. 1. P. 3–17. DOI: <https://doi.org/10.21615/cesder.12.1.1>.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ

Незважаючи на те, що російсько-українська війна триває вже більше 10 років, до набрання чинності 15 березня 2022 року Законом № 2108-IX від 03 березня 2022 року, яким КК України було доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність», термін «колабораційна діяльність» був відсутній у національному законодавстві, а разом із ним – кримінальна відповідальність працівників сфери освіти за співпрацю із ворогом. Втім, після більш ніж двох років застосування відповідної статті КК України, кримінальна відповідальність за частиною третьою статті 111-1 КК України загрожує науково-педагогічним та педагогічним працівникам, які впроваджують стандарти освіти держави-агресора у закладах освіти, та/або здійснюють пропаганду у закладах освіти з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, утвердженню окупації її території, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України.

Для подолання наслідків окупації, під час якої громадяни України на тимчасово окупованих територіях тривалий час зазнавали та продовжують зазнавати впливу російської пропаганди, утисків та спонукання до співпраці із окупаційною адміністрацією, на нашу думку, вкрай важливо вивчати причини, які спонукають зазвичай загально лояльних до влади педагогів здійснювати колабораційну діяльність. Окрім того, є очікуваним соціальне напруження, спричинене складнощами реінтеграції тимчасово окупованих територій, особливо тих, що перебувають у цьому статусі ще з 2014 р. [1, с. 40].

За своїми наслідками колабораційна діяльність є одним з найскладніших соціально - психологічних феноменів, породжених війною [2, с. 98]. Колабораційна діяльність виникає в умовах окупації певної території армією іншої держави і полягає у свідомій і до певної міри добровільній співпраці мешканців окупованих територій з окупаційною владою, вмотивованих іншими,

---

¹ аспірант Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, адвокат

окрім примусу або необхідності виживання, причинами. Ще одним з виразних чинників колабораційної діяльності є ідеологічні настановлення [3, с. 158]. Водночас, деякі автори вважають, що проведення чіткої лінії розмежування між добровільним або примусовим характером співпраці з окупаційною владою неможливе [4, с. 233].

Дані соціологічного аналізу проявів колабораційної діяльності на територіях Запорізької та Херсонської областей України в лютому-березні 2022 р. дають змогу кваліфікувати колабораційну діяльність як інституційно-дисфункціональний спосіб соціальної поведінки, до якого найчастіше вдаються представники вищих соціальних верств (менеджери, висококваліфіковані працівники, посадовці) з метою отримання доступу до нових джерел соціального капіталу, наприклад більш високих, ніж у довоєнний період, посад [5, с. 19].

Згідно до дослідження Amnesty International «Україна. Шкільний вчитель: небезпечна робота під російською окупацією», окрім погроз та репресій з боку окупантів, на педагогів також часто здійснюють тиск очільники педагогічного колективу, які вже погодилися співпрацювати з окупантами, та педагогічний колектив у цілому [6, с. 4].

Певною мірою до досліджуваного питання застосовна кримінологічна теорія диференційованих асоціацій, яка полягає в тому, що особа засвоює злочинну поведінку не тому, що має до цього схильність, а тому що бачить приклади кримінальної поведінки у групі, до якої ця особа належить [7, с. 366-393; 8, с. 69-82].

На думку як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників, створення стабільної повоєнної обстановки має бути метою всіх планів воєнного часу, а не запізнілою думкою, яку потрібно вирішити після того, як «справжня» військова робота буде завершена [9, с. 41-42; 10, с. 83].

Педагогічний колектив навчального закладу з точки зору соціальної психології є формальною, референтною групою, з певною специфікою внутрішньо-групової взаємодії, викликаної як історичними традиціями, так і реаліями сьогодення (наприклад, значна доля осіб передпенсійного та

пенсійного віку, які отримували педагогічну освіту за часів СРСР, та великий рівень конформізму). Взаємодія в освітянській сфері життя відбувається за критерієм лояльності до групи, а не фаху [11, с. 60].

Важливим чинником групової взаємодії є групове ставлення, тобто взаємна соціально-психологічна позиція соціальних суб'єктів один до одного і до самих себе. Різновидом групового ставлення є лояльність, довіра учасника до групи, до якої він належить. Серед неусвідомлюваних компонентів цих феноменів слід виділити незриму лояльність [12, с. 37], а також групові переноси між учасниками [13, с. 77]. Також існує низка інших феноменів інгрупової та аутгрупової взаємодії, які накладають відбиток на поведінку соціального індивіда. Так, гіпердовіра до інгрупи, яку ще іноді метафорично називають фамілізмом [14, с. 48], групоцентризм [15, с. 88], коли член групи сприймає інгрупу як надважливу частину свого життя та віддає безумовну перевагу саме інтересам інгрупи в прийнятті життєвих рішень, - також є чинниками соціальної поведінки індивіда. Групоцентризм, зокрема, є наслідком уявних загроз ідентичності групи, а також «фундаментальним» запобіжником її розпаду. Групоцентризм співіснує з автократією, строго ієрархічними системами соціальної взаємодії. Там, де групова ідентичність поглинає індивідуальну, у колективістських культурах, спостерігається зазвичай більше дискримінації та упереджень [11, с. 36].

Конформізм можна розглядати як вияв лояльності до інгрупи, як гіпердовіру до неї. Варто згадати, що за результатами експериментальних досліджень, рівень конформізму члена групи зростає, якщо завдання стають більш складними та коли інші члени групи, які «тиснуть» на нього, мають більш високий соціальний статус [16, с. 5]. Важко уявити більш складне завдання, ніж проявити патріотизм та громадянську мужність в умовах ворожої окупації та ризику для життя не тільки себе, а й своїх близьких. До того ж, у педагогічному колективі велику роль відіграють певні соціальні статуси: посади, кваліфікаційні категорії та педагогічні звання, наукові ступені та вчені звання.

Згідно статистичних даних у 2022 році з 123 183 педагогів України, 12 978 (тобто, 10,5 %) перебували у віці 61 рік та старше [17]. На жаль, наявні статистичні дані не дозволяють розрізнити найбільшу за віком групу у 79 222 особи, вік яких зазначений як 36-60 років. Це важливо, тому що педагоги, яким у 2022 році виповнилося 54-60 років, із великою ймовірністю отримали педагогічну освіту ще за часів СРСР, й отже на момент його розпаду та проголошення незалежності України вже були дорослими людьми з певними уявленнями про події, що відбувалися, певними ідеологічними настановами, отриманими під час навчання у школах та радянських педагогічних вишах. Навіть молодші особи, але які вже дорослими людьми застали суперечливі та бурхливі часи 1990х років, могли перейняти певні настанови та погляди від своїх викладачів та колег під час навчання та роботи. Ставлення членів групи до минулого їхньої групи може мати значний вплив на їхню реакцію на нові кризи чи виклики, а також на їхні поточні міжгрупові відносини [18, с. 34].

Конформізм суттєво обмежує здатність людини самостійно мислити та приймати рішення; під тиском державного авторитаризму формується конформістська свідомість, яка з часом може перерости в особливий тип ментальності, що характеризується безумовним підкоренням особистості владі тощо. Природа «конформізму по-українськи» лежить в площині ціннісно-нормативної системи всього нашого суспільства. Сформувалась така система під впливом ще радянського минулого, що у масовій свідомості проявляється в таких якостях як політична пасивність, небажання проявляти ініціативу, орієнтація на «сильну руку» тощо [19, с. 16].

Така варіативність можливих соціально-психологічних чинників колабораційної діяльності освітян та складність їх дослідження в умовах війни, що триває, викликає необхідність подальшого ретельного дослідження цього феномену.

Список використаних джерел

1. Кочубейник О. М. Пост-війна, нові порядки соціальності та їхні ризики. Актуальні проблеми психології малих груп в умовах війни та повоєнного часу: матеріали наукової конференції 16.05.2023. НАПН України, ІСПП НАПН України, АППУ, ПВНЗ «Європейський університет». 2023. С. 39-42.
2. Чуніхіна С.Л. Психологічна проблематика колабораціонізму: перспективи повоєнної реінтеграції суспільства. Актуальні проблеми психології малих груп в умовах війни та повоєнного часу: матеріали наукової конференції 16.05.2023. НАПН України, ІСПП НАПН України, АППУ, ПВНЗ «Європейський університет». 2023. С. 98-102.
3. Lemmes, F. Collaboration in Wartime France, 1940–1944. *European Review of History*. 2008. Т. 15. Вип. 2. С. 157-177.
4. Böhler, J., & Młynarczyk, J. A. Collaboration and Resistance in Wartime Poland (1939–1945) – A Case for Differentiated Occupation Studies. *Journal of Modern European History*. 2018. Вип. 16 (2). С. 225–246.
5. Зубченко О. С. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях Півдня України: соціологічний аспект. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. Вип. 3 (55). С. 15-23.
6. Заява Amnesty International від 04.10.2024 р. URL:
  1. https://eurasia.amnesty.org/wp-content/uploads/2024/10/public-statement-teachers-ukraine_2-oct-24_ru.docx
8. Tarde G. *The laws of imitation*. New York: Henry Holt and Company, 1903. 404 с.
9. Sutherland E. *Principles of criminology*. Philadelphia: J.B. Lippincott and Co, 1939. 643 с.
10. Rose, G. *How Wars End. Why we always fight the last battle*. Simon & Schuster. 2010. 301 с.
11. Суший О.В. Групова взаємодія та повоєнне відновлення громад: нові виклики, старі проблеми. Актуальні проблеми психології малих груп в умовах війни та повоєнного часу: матеріали наукової конференції 16.05.2023. НАПН

України, ІСПП НАПН України, АППУ, ПВНЗ «Європейський університет». 2023. С. 82-85.

12. Психологія міжгрупової взаємодії у вимірах війни і миру: навч. посіб. / за ред. Л.Г. Чорної. Кропивницький: ІМЕКС-ЛТД, 2023. 118 с.

13. Boszormenyi-Nagy, I., Spark, G. V. *Invisible Loyalties: Reciprocity in Intergenerational Family Therapy*. New York: Brunner/Mazel. 410 с.

14. Горностай П.П. Групова взаємодія як динаміка свідомого і несвідомого групи. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2018. Вип. 42. С. 72-85.

15. Самброс, А. С. Політичний фамілізм: проблеми концептуалізації та внутрішні механізми феноменів. Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології». 2014. Вип. 1132, 27. С. 46-54.

16. Kruglanski A. W., Pierro, A., Mannetti, L., & De Grada, E. Groups as epistemic providers: need for closure and the unfolding of group-centrism. *Psychological Review*. 2006. Вип. 113. С. 84–100.

17. Asch S. Opinions and Social Pressure. *Scientific American*. 1955. Вип. 193 (5). С. 31-35.

18. Набір статистичних даних «Мережа та діяльність закладів освіти». Міністерство статистики України. URL: [https://stat.gov.ua/uk/explorer?urn=SSSU:DF_EDUCATIONAL_INSTITUTIONS\(32.0.0\)](https://stat.gov.ua/uk/explorer?urn=SSSU:DF_EDUCATIONAL_INSTITUTIONS(32.0.0))

19. De Guissmé, L., Lastrego S., Mélotte P., Licata L. Attitudes Towards World War II Collaboration in Belgium: Effects on Political Positioning Towards the Amnesty Issue in the Two Main Linguistic Communities. *Psychologica Belgica*/ 2017. Вип. 57(3). С. 32–51.

20. Козьма В.В. Конформізм українських політиків, як спосіб уникнення особистої відповідальності. Вісник Дніпропетровського університету. 2016. Вип. 4. С. 14-19.

Науковий керівник - Чуніхіна С. Л., к. психол. н., старший дослідник, заступник директора з науково-методичної роботи ІСПП НАПН України.

ПРАВА ЛЮДИНИ, ТАНАТОКРАТІЯ ТА ЯДЕРНА ЗБРОЯ: ДЕЯКІ РОЗДУМИ ЩОДО СПРАВИ «LEGALITY OF THE THREAT OR USE OF NUCLEAR WEAPONS»

8 червня 1996 року Міжнародний суд справедливості (ICJ) надав два консультативних висновки щодо правомірності застосування ядерної зброї відповідно до міжнародного права:

- 1) у справі *Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict* за зверненням Всесвітньої організації охорони здоров'я (WHO) [5];
- 2) у справі *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* (далі – LTUNW) за зверненням Генеральної асамблеї ООН [3].

У першій справі ICJ визнав відсутність юрисдикції, щоб надати чітку відповідь на питання WHO: «З огляду на вплив на здоров'я та довкілля, чи буде використання ядерної зброї державою під час війни або іншого збройного конфлікту порушенням зобов'язань за міжнародним правом, включаючи Конституцію WHO?», оскільки це питання не стосувалося безпосередньо мандату діяльності WHO [5, paras. 1, 31, 32].

Натомість у справі LTUNW Суд визнав свою юрисдикцію і навіть одноголосно проголосував щодо окремих пунктів резолютивної частини [3, paras. 105(2A), 105(2C), 105 (2D), 105 (2F)]. Однак, ICJ так і не зміг однозначно відповісти запитання Генеральної асамблеї ООН: «Чи дозволяє міжнародне право погрози або використання ядерної зброї за будь-яких обставин?». Цікаво, що судді розділилися порівну (сім проти семи²) під час голосування за формулювання відповіді на це питання і лише вирішальний голос Президента ICJ (так званий *casting vote*) дозволив ухвалити остаточну позицію Суду, яка звучить таким чином: «Суд не може дійти остаточного висновку, чи будуть погрози або застосування ядерної зброї (не)правомірними в екстремальних ситуаціях самооборони, коли саме виживання держави поставлене під загрозу» [3, para. 105(2E)].

¹ доктор філософії з галузі «право», старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України

² До складу ICJ входять 15 суддів, однак п'ятнадцятий суддя, призначений у 1996 році, не брав участі в обох справах, а тому і не голосував за надання відповідних висновків.

Кожен із суддів, які брали участь у розгляді справи LTUNW, додатково висловився щодо позиції Суду: було опубліковано 5 декларацій (*declarations*), 3 окремі думки (*separate opinions*) та 6 розбіжних думок (*dissenting opinions*). Мохаммед Беджауї (Mohammed Bedjaoui), Президент ICJ (1994—1997 рр.), який не був прихильником написання окремих думок [4, para. 1], також порушив свою звичну практику і опублікував декларацію, щоб пояснити мотиви свого голосування [4].

Рішення ICJ викликали широкий резонанс серед науковців. З одного боку, справи називають знаковими (*landmark*) у міжнародному праві [2, с. 409-433], з іншого — часто критикують і відносять до «провалів» (*failing*) Суду [7, с. 268-271]. Ерік Коппе (Erik Koppe) зазначив, що будь-яке рішення Суду в цій справі викликало б критику [6, с. 5 (зноска 20)]. Натомість Рустам Атаджанов (Rustam Atadjanov) назвав висновок у справі LTUNW найавторитетнішим, хоч і суперечливим, судовим тлумаченням питання щодо ядерної зброї на сьогодні [1, с. 345].

Що ж такого сказав Суд? Якщо коротко, то ICJ наголосив на такому:

1) порушення статей 2(4) і 51 Статуту ООН робить погрози або застосування ядерної зброї явно неправомірними;

2) ядерну зброю не можна прирівнювати до хімічної чи біологічної зброї, які однозначно заборонені відповідними договорами;

3) існуючі міжнародні договори не містять заборони самої ядерної зброї.

4) погрози чи застосування ядерної зброї повинні відповідати нормам міжнародного права, включно з принципами міжнародного гуманітарного права, а також зобов'язанням за договорами, що стосуються ядерної зброї;

5) держави зобов'язані добросовісно продовжувати та завершувати переговори щодо ядерного роззброєння під суворим міжнародним контролем [1, с. 345-346].

Минуло понад чверть століття з часу надання висновку у справі LTUNW, але потреба в правовому осмисленні питання щодо застосування ядерної зброї нікуди не зникла. Навпаки, це питання стало ще більш актуальним через постійні

спекуляції Російської Федерації ядерною загрозою в контексті російсько-української війни. Страх перед «всесвітнім управлінням смертю» або «танатократією», як це назвав, посилаючись на Мішеля Серра (Michel Serres), вищезгаданий Мохаммед Беджауї [3, para. 4], нікуди не зник.

На мою думку, як не намагався б ICJ підійти до ядерної проблеми по-юридичному, ми аж ніяк не можемо остаточно узгодити питання застосування ядерної зброї та концепцію прав людини, відштовхуючись від принципів та норм сучасного міжнародного права, не скочуючись при цьому у прірву політичної доцільності та геополітичних міркувань. Тому не варто очікувати від ICJ або від будь-якого іншого суду якогось революційного підходу при розгляді таких питань — це просто неможливо. Однак, перед міжнародною спільнотою все одно стоїть надскладне завдання пошуку балансу між «царством» прав людини та політичною «танатократією», яка можлива завдяки наявності ядерного арсеналу у десятка держав світу.

Звісно, боротьба за людиноцентричний підхід у міжнародному праві приречена на постійне зіткнення з державоцентричною політичною реальністю міжнародних відносин, але, це не означає, що ми повинні скласти руки. Сподіваюся, що світ колись дійде до розуміння того, що виробництво, зберігання або застосування будь-якої зброї масового знищення має визнаватися не просто нелегальним, а й морально неприпустимим. І тут вже йдеться не про право чи політику, а про виживання самого людства.

Список використаних джерел

1. Atadjanov, Rustam. Nuclear Weapons. In: Sayapin, S., Atadjanov, R., Kadam, U., Kemp, G., Zambrana-Tévar, N., Quéniwet, N. (eds) *International Conflict and Security Law*. The Hague: T.M.C. Asser Press, 2022. p. 337-365.
2. Bjørge, Eirik, and Cameron A. Miles (editors). *Landmark Cases in Public International Law*. Oxford: Hart Publishing, 2017.
3. International Court of Justice. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion of 8 July 1996, ICJ Reports, 1996, p. 226.

4. International Court of Justice. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion of 8 July 1996, Declaration of President Bedjaoui, ICJ Reports, 1996, p. 268.

5. International Court of Justice. *Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict*, Advisory Opinion of 8 July 1996, ICJ Reports, 1996, p. 66.

6. Koppe, Erik V. *The Use of Nuclear Weapons and the Protection of the Environment During International Armed Conflict*. Oxford: Hart Publishing, 2008.

7. Weisburd, A. Mark. *Failings of the International Court of Justice*. Oxford: Oxford University Press, 2016.

РОЛЬ І ВАЖЛИВІСТЬ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП), як одна з ключових галузей міжнародного права, відіграє важливу роль у захисті прав людини під час війни. Воно спрямоване на забезпечення мінімальних стандартів гуманного ставлення до всіх учасників конфліктів, незалежно від їх сторони або статусу. Слід зазначити, що раніше вважалося, що МГП не регулює воєнні конфлікти всередині держав, а спрямовує своє регулювання лише на війни між державами. Спроба міжнародного співтовариства втручатися у громадянські війни розцінювалися, як втручання у внутрішні справи окремої держави. Сьогодні такі підходи змінилися і МГП урегулює правові відносини та правопорушення, які виникають під час воєнних конфліктів неміжнародного характеру. МГП не слід плутати з Міжнародним правом прав людини [2], яка є окремою галуззю міжнародного права.

Основними принципами міжнародного гуманітарного права є захист цивільного населення, обмеження засобів та методів ведення війни, а також забезпечення допомоги постраждалим. Та напевно найголовніше положення розкривається через усвідомлення всіма сторонами (країна-агресор, держава, яка здійснює самооборону, озброєнні групи, які здійснюють військову агресію тощо) того факту, що війна не може слугувати приводом для виправдання будь-яких злочинних дій. У контексті сучасних міжнародних і внутрішніх конфліктів, коли цивільні особи часто стають жертвами агресії, міжнародне гуманітарне право є необхідним для збереження людської гідності та життя.

Роль міжнародного гуманітарного права (МГП) особливо важлива у ситуаціях, коли традиційні механізми захисту прав людини не діють через надзвичайний стан або кризу. Воно встановлює чіткі рамки, яких повинні дотримуватися держави, збройні угруповання та інші суб'єкти конфліктів, щоб

---

¹ д.ю.н., доцент, провідний науковий співробітник сектору теоретико-методологічних проблем організації державної влади Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрНУ

уникнути надмірних страждань та порушень основоположних прав людини. Однак, для того щоб МГП могло ефективно виконувати свою функцію, важливо забезпечити його дотримання та постійний моніторинг під час конфліктів.

Міжнародне гуманітарне право є основним механізмом захисту людських прав і гідності під час збройних конфліктів. Його основна мета — обмежити вплив війни на цивільне населення, захищати тих, хто не бере участі у бойових діях, і забезпечити гуманну поведінку до всіх учасників конфлікту. Незважаючи на свої благородні цілі, дотримання МГП стикається з численними викликами у сучасному світі. Збройні конфлікти стають дедалі складнішими, технології змінюють характер війни, а політичні та економічні інтереси часто перевищують моральні зобов'язання. Розглянемо основні виклики, з якими стикається дотримання МГП у сучасних умовах.

Зміна характеру збройних конфліктів — один з основних викликів для міжнародного гуманітарного права. Традиційні міждержавні війни, де дві держави відкрито протистоять одна одній, сьогодні значною мірою поступаються місцем внутрішнім конфліктам, де держави борються з недержавними збройними угрупованнями [1, с. 7]. Такі конфлікти часто характеризуються асиметрією сил, коли держава або більш організована сторона веде боротьбу з повстанськими або терористичними групами, які не завжди дотримуються норм МГП. Ці недержавні актори не завжди визнають міжнародне право, а їхні методи ведення бойових дій часто порушують основні принципи гуманності, як-от захист цивільного населення.

Хоча МГП визначає чіткі правила поведінки під час війни, часто бракує дієвих механізмів для забезпечення його дотримання. У міжнародному праві немає ефективних інструментів, які б автоматично карали за його порушення. Міжнародний кримінальний суд (МКС) є одним із механізмів правосуддя, але його юрисдикція обмежена, а ефективність часто підривається політичними інтересами. Не дивлячись на те, що суд бере участь у глобальній боротьбі за припинення безкарності та через міжнародне кримінальне правосуддя прагне притягнути винних до відповідальності за злочини та допомогти запобігти

повторенню подібних злочинів, багато держав і недержавних суб'єктів не визнають повноважень МКС, що робить неможливим притягнення до відповідальності тих, хто порушує гуманітарне право. Крім того, національні суди часто неспроможні або не бажають судити за воєнні злочини, що посилює проблему безкарності.

Швидкий розвиток нових військових технологій створює ще один серйозний виклик для дотримання МГП. Безпілотні літальні апарати (дрони), кіберзброя, автономні бойові системи — все це змінює традиційне уявлення про війну і створює нові проблеми для міжнародного права. Наприклад, використання дронів дозволяє здійснювати атаки без присутності військових на полі бою, що підвищує ризик нехтування принципами пропорційності та розмежування між цивільними та військовими об'єктами. Також виникає питання відповідальності за дії автономних бойових систем: хто буде нести відповідальність за помилки в алгоритмах або непрогнозовану поведінку такої техніки?

Гуманітарне право передбачає право доступу до гуманітарної допомоги для постраждалих від конфліктів. Однак у реальних умовах це право часто порушується через політизацію гуманітарної діяльності. В умовах конфлікту деякі сторони можуть використовувати гуманітарну допомогу як засіб тиску на населення або як елемент військової стратегії. Наприклад, блокування гуманітарної допомоги або використання її як засобу для отримання політичних поступок порушує основні принципи МГП, але на практиці це важко контролювати та запобігати.

Одним з найбільших викликів для дотримання міжнародного гуманітарного права є відсутність політичної волі держав або інших учасників конфліктів дотримуватися його норм. В умовах військових дій політичні та військові інтереси часто переважають над зобов'язаннями дотримуватися міжнародних норм. Держави можуть ігнорувати норми МГП, коли це суперечить їх стратегічним цілям, і виправдовувати свої дії національною безпекою або боротьбою з тероризмом. Це створює ситуацію, коли навіть міжнародні

інституції стикаються з труднощами в забезпеченні відповідальності за порушення.

Соціальні, культурні та історичні фактори також впливають на дотримання принципу гуманності під час ведення війни. Так, в історичній ретроспективі у стародавньому Римі природні права людини поширювались тільки на громадян імперії. Люди, які мешкали на захоплених Римом територіях, ставала рабами або винищувалися. І сьогодні у деяких регіонах місцеві традиції можуть суперечити принципам МГП. Наприклад, в деяких культурах можуть існувати інші уявлення про роль цивільного населення у війні, що ускладнює дотримання міжнародних норм про захист неучасників конфлікту.

Міжнародне гуманітарне право залишається надзвичайно важливим інструментом захисту прав людини під час збройних конфліктів, але його дотримання стикається з низкою серйозних викликів. Зміна характеру конфліктів, розвиток нових військових технологій, відсутність ефективних механізмів примусу, політизація гуманітарної допомоги та культурні фактори ускладнюють реалізацію принципів гуманності та справедливості під час воєнних дій. Незважаючи на це, міжнародна спільнота повинна продовжувати шукати шляхи для посилення відповідальності за порушення МГП та забезпечення захисту жертв конфліктів.

Список використаних джерел

1. G. Oberleitner. Human Rights in Armed Conflict: Law, Practice, Policy. Cambridge: CUP, 2015. 412 p.
2. О. Сенаторова. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 208 с.

**ПРАВОВІ ПОТРЕБИ; ПОНЯТТЯ, СПЕЦИФІКА ТА ОСОБЛИВОСТІ
МЕХАНІЗМУ ЇХ ЗАДОВОЛЕННЯ (ДОСВІД ВТІЛЕННЯ ІДЕЙ
ПРОФЕСОРА П. М. РАБІНОВИЧА)**

Як і інші потреби, правові потреби, з одного боку, є рушіями історії, а з іншої, – її породженням. Цей термін чи не вперше використаний у праці І. Канта «Суперечка факультетів» [1, с.107; 2, с.212, 213]. Певні види правових потреб виділяв Г. В. Ф. Гегель, пишучи про потреби у нормативних приписах і законах [3, с.109, 278, 385]. Організація правового життя у багатьох аспектах залежить від задоволення таких потреб, а вони, у свою чергу, значно зумовлюються попереднім і сьогоdnішнім розвитком суспільства.

Тож, перед тим, як визначити, які потреби, на нашу думку, є правовими, слід відповісти на питання про те, які ж із соціальних явищ належать саме до правових? Відповідь на таке питання, як вказує П. Рабінович, залежить від загального розуміння терміно-поняття «право». А воно ніколи не було, не є, та, як видається, й у майбутньому не буде змістовно уніфікованим, односмысловим, неплюралістичним [4, с.20].

Як відомо, найперший поділ праворозуміння полягає у тому, що у ньому розрізняють позитивістське (позитивне), з одного боку, та не-позитивістське (не-позитивне, або т. зв. природне) право, з іншого [детал. про позитивне та природне право див.: 5, с.685-690]. Проте для цілей цього дослідження терміно-поняття «право» і похідні від нього прикметники використовуватимуться суто у позитивістському розумінні.

П. Рабінович спробував інтерпретувати феномен правових потреб стосовно кожного з двох найбільш поширених різновидів позитивістського праворозуміння – соціологічного та легістського [детал. про правовий позитивізм див.: 6, с.669-673]. Так, з позицій соціологічно-позитивістського праворозуміння (зокрема, т. зв. соціально-природного), професор визначив правову потребу як потребу людини чи групи людей у наявності та використанні

---

¹ доцент кафедри теорії та філософії права, Львівський національний університет імені Івана Франка кандидат юридичних наук

певних соціальних умов, можливостей і засобів для забезпечення здійснення її основоположних прав і свобод. Тому задоволення таких потреб слугує, на думку вченого, передумовою реалізації відповідних базових (матеріальних, соціальних, духовних тощо) потреб їх носія, адже, не реалізувавши таку правову потребу, неможливо здійснити й відповідне «природне» людське право. Отож, з огляду на це, він відзначив, що правова потреба має інструментальне, так би мовити, «засобове» призначення [4, с.21].

Оскільки особливу роль серед соціальних можливостей і засобів, як наголосив правознавець, відіграють явища державно-юридичні, то з позицій легістсько-позитивістського праворозуміння правовою потребою людини чи групи людей є «потреба у наявності та використанні певних державно-юридичних засобів для забезпечення здійснення її прав і свобод» [4, с.21]. Такі засоби, кожен з яких може бути предметом відповідних правових потреб, аналізуватимуться нижче.

Задоволення саме легістсько-позитивістських людських потреб, стверджує вчений, теж слугує однією з необхідних передумов наступного задоволення базових, неюридичних за змістом, потреб, добре відомих, зокрема, завдяки «піраміді» потреб А. Г. Маслоу, про яку ми вже писали вище. Тобто у зазначеному сенсі правові потреби, на думку професора, – це потреби в ефективних державно-юридичних гарантіях (засобах, важелях, інструментах) здійснення прав і свобод людей чи їхніх груп [4, с.21; див. також: 7, с.53-56].

Отож, виходячи з усього сказаного вище й опираючись на легістсько-позитивістське праворозуміння, пропонуємо розуміти поняття *«правові потреби»* як *потреби людей у якісному й ефективному позитивному правовому регулюванні, а також у юридичній допомозі.*

У науковій і навчальній літературі правовим регулюванням вважають «здійснюваний державою за посередництвом усіх юридичних засобів владно-регулятивний вплив на суспільні відносини» [8, с.29], їх упорядкування «з метою забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, що вимагають правового гарантування» [9, с.194-195]. Сукупність цих засобів становить механізм, що

включає: юридичну правосуб'єктність (правоздатність та дієздатність); юридичні норми (вміщені чи у нормативно-правових актах, чи у нормативно-правових договорах, чи у судово-прецедентних рішеннях тощо); правовідносини; суб'єктивні юридичні права; юридичні обов'язки; юридичні факти як підстави виникнення, зміни чи припинення таких прав, обов'язків і відносин (зокрема такі юридичні факти, як правовстановлюючі, правоконстатувальні, правовідновлювальні, правозмінні, або ж правоприпиняльні індивідуальні юридичні акти); правопорядок, законність [див. також ін. підхід до виділення елементів механізму правового регулювання: 10, с.283].

Отож, стисло охарактеризуємо роль (можливості) деяких елементів (засобів) механізму правового регулювання у задоволенні правових потреб людини, а також такі потреби у вказаних засобах:

– *потреба у правосуб'єктності* зумовлена тим, що ні фізична, ні юридична особа, ні інший суб'єкт права не можуть існувати й діяти у правовідносинах без визнання за ними цієї властивості. Саме правосуб'єктність дозволяє суб'єктові права мати та використовувати ті юридичні засоби (суб'єктивні юридичні права та юридичні обов'язки), що дозволяють задовольнити інші потреби й інтереси. А таке задоволення відбувається у врегульованих нормах права відносинах, у вступі до яких суб'єкт теж має потребу;

– *потреба у суб'єктивних юридичних правах* спричинена тим, що кожній людині необхідна правова *визначеність* її дій, розуміння їх можливої оцінки з боку держави й інших суб'єктів права як правомірних. Ці права слугують, так би мовити, ключем, «наданим» державою для здійснення діяльності зі здобуття, споживання та використання певних життєво необхідних благ – об'єктів правовідносин. А оскільки в людини виникає інтерес у таких благах, то об'єктивним є і виникнення потреби у суб'єктивному юридичному праві, без якого ці блага неможливо правомірно здобути, спожити чи використати (напр., для задоволення потреби у соціальному забезпеченні на випадок втрати працездатності, годувальника чи у старості необхідним є гарантування

державою відповідної юридичної можливості);

– *потреба в юридичних обов'язках* є наслідком того, що людина живе у суспільстві, в якому і засобами якого вона задовольняє її потреби та реалізовує інтереси. Живучи у соціумі, людина потребує ті юридичні обов'язки, виконання нею яких, з одного боку, зможе забезпечити їй доступ до певних суспільних благ (напр., внаслідок сплати податків, незаподіяння шкоди культурній спадщині), а з іншого, – гарантуватиме, що такі самі обов'язки виконає щодо неї інший суб'єкт, коли вона реалізовуватиме її суб'єктивне право (для прикладу, потреба для себе в обов'язку не допускати катування іншої людини може бути зумовлена тим, що, маючи суб'єктивне юридичне право на повагу до гідності, людина розраховує на те, що стосовно неї відповідний обов'язок теж будуть виконувати);

– *потреба в юридичних нормах*, зокрема у закріплених у нормативно-правових актах, виникає внаслідок того, що вони юридично закріплюють суб'єктивні юридичні права та юридичні обов'язки і гарантують їх реалізацію в об'єктивованій зовнішній формі, що сприяє забезпеченню правової визначеності у регулюванні суспільних відносин [детал. про принцип правової визначеності див.: 11, с.616-619];

– *потреба в юридичних фактах* пояснюється тим, що саме вони є підставою для виникнення, зміни чи припинення правовідносин, відповідно – для виникнення, зміни чи припинення суб'єктивних юридичних прав і юридичних обов'язків у конкретних правовідносинах. Окрім цього, юридичні факти є своєрідним засобом трансформування правосуб'єктності особи у її суб'єктивне право, а також становлять необхідну ланку у переході від державного нормативного регулювання суспільних відносин до регулювання індивідуально-правового;

– *потреба у законності* обґрунтовується тим, що остання є умовою виникнення та функціонування правопорядку, в якому теж є потреба для впорядкованості суспільних відносин, попередження хаосу та свавілля у суспільстві. Людина потребує законності як у матеріальних, так і у формальних аспектах [детал. див.: 12, с.106]. «Законність, – писав П. Рабінович, – виступає

своєрідним індикатором розвитку культури всього суспільства ...», вона «переконливо демонструє, наскільки широко утвердились «культурні форми спілкування» [13, с.118];

– *потреба у правопорядку* зумовлена природним, об'єктивним прагненням людини до впорядкованості відносин, в яких вона бере участь, до стабільності цих відносин і безпеки, захисту їхніх учасників, починаючи з відносин міжособистісного характеру та завершуючи відносинами, в яких беруть участь великі соціальні групи, держави та міжнародні організації.

Зрештою, потреба у юридичному регулюванні – це завжди потреба у такому регулюванні, що характеризується *якістю*. Ця характеристика відображається насамперед такими показниками:

– *цінність* юридичного регулювання. Вона полягає в його позитивній значимості для задоволення потреб існування та розвитку людини, соціальних спільнот, об'єднань, усього суспільства;

– *економність* юридичного регулювання. Характеризується обсягом соціальних витрат, потрібних для досягнення його мети;

– *ефективність* юридичного регулювання. Визначається співвідношенням реальних результатів здійснення цього регулювання з його метою [8, с.202].

Крім потреби у якісному й ефективному правовому регулюванні, поняття правових потреб охоплює і *потребу у правовій допомозі*. Остання зумовлюється необхідністю забезпечення правомірної, компетентної, дійсної реалізації прав і свобод людини, їх захисту та відновлення у разі порушення. Ця правова потреба має подвійну природу. З одного боку, її задоволення часто є потрібним для того, щоби у конкретних суспільних відносинах механізм правового регулювання був ефективним. Тобто задоволення цієї потреби виступає гарантією задоволення деяких інших правових потреб, як-от потреби у захисті права власності. З іншого боку, потреба у правовій допомозі є тотожною потребі в одному з елементів механізму правового регулювання – потребі у суб'єктивному юридичному праві на правову допомогу.

Список використаних джерел

1. Кант И. Спор факультетов / пер. М. Левиной. *Собрание сочинений в 8-ми т.* / под общ. ред. проф. А. В. Гулыги. Т. 7. Москва: ЧОРО, 1994. С. 57-136.
2. Кант И. Спор факультетов / Пер. с нем. Ц. Г. Арзаканяна, И. Д. Копцева, М. И. Левиной; Отв. ред. Л. А. Калинин. Калининград: Изд-во КГУ, 2002. 286 с.
3. Гегель Г. В. Ф. Философия истории. *Лекции по философии истории* / Пер. А. М. Водена. Санкт-Петербург: Наука, 1993. С. 54-455.
4. Рабінович П. М. Універсальна теорія права як загальна концептуальна основа теорій національного і міжнародного права (до проблеми формування). *Публічне право*. 2017. № 3. С. 18-23.
5. Рабінович С. П. Природне право і позитивне право. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 2: Філософія права* / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. С. 685-690.
6. Максимов С. І. Правовий позитивізм. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 2: Філософія права* / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. С. 669-673.
7. Христова Г. О. Гарантії прав людини. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права* / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. С. 53-56.
8. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. 10-е вид., доп. Львів: Край, 2008. 224 с.
9. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юрид. вищих навч. закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред.

доктора юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, доктора юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

10. Вороніна М. А. Механізм правового регулювання. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права* / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. С. 283-286.

11. Шевчук С. В. Принцип правової визначеності. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права* / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. С. 616-619.

12. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.

13. Рабинович П. М. Проблемы теории законности развитого социализма. Львов: Вища школа, 1979. 203 с.

КОНСТИТУЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО РОЗСУДУ ЩОДО ЗАХОДІВ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ

Конституційні обмеження адміністративного розсуду щодо заходів громадської безпеки під час воєнного стану в Сполучених Штатах утворюють складну та жорстко регульовану структуру, спрямовану на збалансування надзвичайних повноважень із збереженням громадянських свобод. У контексті національної безпеки та громадської безпеки конституційні принципи, зокрема ті, які містяться в Першій, Четвертій, П'ятій та Чотирнадцятій поправках, встановлюють обмеження на розсуд виконавчої та адміністративної влади, запобігаючи потенційному перевищенню федеральних або державних органів влади під час воєнного стану. Фундаментальна напруга полягає в тому, щоб збалансувати непереборний інтерес уряду в забезпеченні громадської безпеки та збереження індивідуальних свобод. У ситуаціях, коли громадська безпека потребує впровадження суворого контролю, адміністративні органи повинні бути пильними у дотриманні встановлених конституційних стандартів, гарантуючи, що вжиті заходи не порушують свободи, окрім того, що прямо дозволено законодавством США.

Закон про адміністративну процедуру (Administrative Procedure Act, APA), кодифікований у 5 U.S.C. §§ 551-559 зобов'язують агентства дотримуватись принципів справедливості, прозорості та підзвітності, особливо в діях, які зачіпають громадянські свободи [1]. Хоча APA зазвичай регулює адміністративні дії в мирний час, його принципи залишаються впливовими під час воєнного стану, оскільки суди оцінюють конституційність виконавчих заходів. Наприклад, згідно з § 706 APA, суди мають повноваження переглядати дії агентства, щоб переконатися, що вони не є «свавільними, примхливими,

---

¹ професор кафедри загальноправових дисциплін Національної академії Служби безпеки України, доктор юридичних наук, доцент

² фахівець кафедри технологій захисту кіберпростору центру кібербезпеки Національної академії Служби безпеки України

зловживанням дискреційними повноваженнями або іншим чином не відповідають закону». Це положення стає суттєвим у захисті від можливого перевищення, коли агентства застосовують надзвичайні повноваження в інтересах громадської безпеки.

Закон про повстання [The Insurrection Act], 10 U.S.C. §§ 251-255 уповноважують президента розгортати війська та вживати необхідних заходів під час громадянських безладів, повстання чи повстання [2]. Однак його застосування підлягає конституційній перевірці. Повноваження виконавчої влади обмежуються судовим переглядом, щоб переконатися, що вона не порушує конституційних гарантій, таких як належний судовий процес згідно з П'ятою та Чотирнадцятою поправками або свобода зібрань і слова згідно з Першою поправкою. Ці обмеження означають, що будь-яка примусова дія, яка здійснюється відповідно до Закону про повстання, має бути пропорційною, необхідною та мінімально інвазивною для досягнення мети відновлення порядку.

Конституція США також делегує певні повноваження штатам, надаючи їм право підтримувати громадський порядок у межах своєї юрисдикції відповідно до доктрини поліцейської влади. Однак навіть за воєнного стану адміністративні повноваження на рівні штату пов'язані положенням про верховенство, яке гарантує перевагу федерального закону у разі виникнення конфліктів. Наприклад, впровадження надзвичайних заходів, таких як комендантська година чи обмеження зібрань, не повинно порушувати захищені федеральними правами права чи виходити за межі повноважень, передбачених як Конституцією США, так і конституціями штатів. Десята поправка додатково демаркує ці кордони, запобігаючи федеральним вторгненням у зони, зарезервовані для державного контролю, якщо це явно не дозволено федеральними законами.

Крім того, розділ 333 Національного закону про надзвичайні ситуації [National Emergencies Act], 50 U.S.C. §§ 1601-1651 встановлює процедурні вимоги та вимоги до звітності щодо оголошення президента про надзвичайний стан, вимагаючи періодичного перегляду Конгресом і дозволяючи законодавче

припинення дії [3]. Цей нагляд має на меті запобігти необмеженому продовженню надзвичайних повноважень і обмежити надмірні адміністративні повноваження, які можуть поставити під загрозу конституційні права. Закон вимагає, щоб виконавчі дії були прозорими, виправданими та підлягали демократичним перевіркам, гарантуючи, що будь-яке призупинення громадянських свобод залишається тимчасовим і лише в тій мірі, яка потрібна для громадської безпеки.

Для подальшого вивчення конституційних обмежень адміністративного розсуду щодо заходів громадської безпеки під час воєнного стану, Закон *Posse Comitatus* (18 U.S.C. § 1385) і Закон про призупинення *Habeas Corpus* пропонують додаткові перспективи [4]. Закон *Posse Comitatus* обмежує федеральний військовослужбовець діяти в правоохоронних органах на національній території, якщо це прямо не дозволено Конституцією або Конгресом. Це обмеження щодо федеральних сил під час оголошеного воєнного стану служить критичною перевіркою, яка гарантує, що військова участь у громадській безпеці не обходить традиційний судовий нагляд і не порушує баланс влади між цивільною та військовою владою. Закон відображає тривалий національний спротив військовим перевищенням у цивільних справах, сприяючи цивільному управлінню та зміцнюючи розмежування між федеральними військовими та національними правоохоронними органами.

Крім того, Закон про призупинення *Habeas Corpus* забезпечує контекст для балансу між громадською безпекою та особистими свободами під час криз. Хоча *Habeas Corpus* – право оскаржити незаконне затримання – вважається наріжним каменем конституційних прав, його призупинення може бути санкціоновано за надзвичайних обставин. Однак навіть у таких випадках призупинення *Habeas Corpus* не надає необмежених повноважень щодо затримання; воно підлягає судовому перегляду для забезпечення виправданості, необхідності та тимчасовості позбавлення волі. Цей судовий нагляд служить для захисту особистих свобод, гарантуючи, що навіть за воєнного стану адміністративний розсуд залишається обмеженим юридичною вимогою щодо захисту прав особи,

як це закріплено в Конституції США. Обидва цих акти підкреслюють конституційне зобов'язання запобігати зловживанню заходами громадської безпеки, підтримуючи збалансований підхід до підтримки безпеки без шкоди для основних прав.

Таким чином, у той час як воєнний стан дозволяє розширити адміністративні дискреційні повноваження для громадської безпеки, конституційні рамки Сполучених Штатів накладають суворі обмеження для запобігання зловживанням і захисту громадянських прав. Завдяки поєднанню законодавчих обмежень і судового нагляду адміністративні органи змушені врівноважувати ефективні заходи громадської безпеки із зобов'язанням підтримувати захист індивідуальних свобод, передбачений Конституцією, наголошуючи, що навіть під час кризи громадянські свободи не повинні порушуватися без явного, законного та необхідне обґрунтування.

Список використаних джерел

1. Scheopner C. Administrative Procedure Act (APA). Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/Administrative-Procedures-Act> (дата звернення: 12.11.2024).

2. 10 USC Ch. 13: Insurrection. OLRC Home. URL: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title10/subtitleA/part1/chapter13&edition=prelim#:~:text=Whenever%20there%20is%20an%20insurrection,use%20such%20of%20the%20armed> (date of access: 12.11.2024).

3. 50 USC Ch. 34: National Emergencies. OLRC Home. URL: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title50/chapter34&edition=prelim> (дата звернення: 12.11.2024).

4. 18 U.S. Code § 1385 - Use of Army, Navy, Marine Corps, Air Force, and Space Force as posse comitatus. LII / Legal Information Institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1385> (дата звернення: 12.11.2024).

ПРАВООЛЮДИННІ СТАНДАРТИ ЄС У ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

З огляду на конституційно закріплений стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі, а також враховуючи, що Конституційний Суд України (далі – КСУ) у мотивувальній частині своїх рішень використовує як додаткову аргументацію широкий спектр міжнародно-правових актів та рішень міжнародних і зарубіжних судових інституцій [1, с. 25], заслуговує на увагу аналіз звернень вітчизняного органу конституційної юрисдикції до документів та досвіду функціонування ЄС.

Отже, *перша* згадка про інституції Європейського Союзу (Європейських Співтовариств) у практиці КСУ з'явилась у його Рішенні від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 (справа про смертну кару), де було лише зазначено, що «Чинна Конституція України, яка приймалась уже після ратифікації Верховною Радою України Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (Закон України "Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами" від 10 листопада 1994 року 237/94-ВР)» [2]. Доречно для порівняння зазначити, що до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод КСУ звернувся ще у 1997 році (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) [3].

Вперше посилання на нормативний документ вищих органів ЄС для підсилення аргументації власної позиції КСУ зробив у Рішенні від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 (справа про утворення політичних партій в Україні): «У цьому контексті заслуговує на увагу положення Регламенту (ЄС) № 2004/2003 Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу «Про статус і фінансування політичних партій на європейському рівні» від 4 листопада 2003 року, яке встановлює додаткові вимоги щодо обов'язковості утворення

---

¹ старший науковий співробітник Лабораторії прав людини імені академіка Петра Рабіновича НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, кандидат юридичних наук, доцент

політичних партій загальноєвропейського рівня щонайменше у чверті держав-членів, обов'язкової участі їх у виборах до Європейського парламенту та жорстких обмежень у фінансуванні» [4].

Хронологічно *перше* посилання на положення *Хартії основоположних прав Європейського Союзу* ми можемо побачити у Рішенні КСУ від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015: «За пунктом 1 статті 52 Хартії основоположних прав Європейського Союзу 2000 року будь-яке обмеження прав і свобод, що визначаються цією хартією, повинне здійснюватися на підставі закону з повагою до сутності цих прав та свобод. Застосовані за принципом пропорційності обмеження можуть бути встановлені тільки тоді, коли вони є необхідними та відповідають цілям і загальним інтересам, які визнані Європейським Союзом, або потребі захистити права і свободи інших осіб» [5]. У загальному підсумку посилання на *Хартію основоположних прав Європейського Союзу* містяться у 6 рішеннях та у 2 окремих думках суддів КСУ.

Проведений аналіз показує, що станом на 25.11.2024 КСУ посилається на практику Суду Справедливості ЄС лише в двох Рішеннях: 1) КСУ «бере до уваги також практику Суду Справедливості Європейського Союзу (*Court of Justice of the European Union*), за якою приписи Постанови № 765/2008 підтверджують обов'язок компетентних національних органів додержуватись принципу домірності; „згідно з усталеною судовою практикою, принцип домірності, який є одним із загальних принципів права ЄС, вимагає, щоб акти, ухвалені інституціями ЄС, не виходили за межі того, що є відповідним і потрібним для досягнення правомірних цілей, на які спрямовано відповідні приписи актів права; якщо є вибір між кількома відповідними заходами, потрібно вдатися до найменш обтяжливого, а завдані збитки від їх застосування мають бути домірними щодо визначеної мети [рішення у справі *Italy v Council (Fishing quota for Mediterranean swordfish)*, C-611/17, EU:C:2019:332 від 30 квітня 2019 року, § 55; рішення у справі *Denkavit Nederland*, 15/83, EU:C:1984:183 від 17 травня 1984 року, § 25]“; „принцип домірності так само застосовують на національному рівні, оскільки він вимагає від держав-членів ухвалювати заходи, які є відповідними

для досягнення визначеної мети і не виходять за межі того, що потрібно для їх досягнення (див. рішення у справі *Link Logistik N&N*, C-384/17, EU:C:2018:810 від 4 жовтня 2018 року, § 40“ [рішення у справі *Brunswick Bowling Products v Commission*» [6]; 2)«Поняття „людська гідність“ – ключовий елемент у *практиці Суду Справедливості Європейського Союзу*. Так, зокрема, в одній зі справ наголошено, що засадниче право на людську гідність і недоторканність слід розглядати як невіддільну частину європейського правопорядку (рішення в справі C-337/98 *Kingdom of the Netherlands v. European Parliament and Council of the European Union* від 9 жовтня 2001 року)» [7].

Цілком зрозумілим є той факт, що особлива увага питанням, дотичним до проблематики ЄС, було приділено під час розгляду КСУ справи за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) вимогам статей 157 і 158 Конституції України (Висновок КСУ від 22.11.2018 № 3-в/2018 і 6 Окремих думок) [8].

Загально визнано, що наукові класифікації відіграють значну роль у пізнанні, оскільки слугують важливим засобом теоретичного відтворення видових особливостей певного об'єкта дослідження.

Це справедливо і щодо тих аналітичних схем, які дають змогу класифікувати рішення КСУ, в яких містяться посилання на досвід ЄС. Класифікація таких рішень дозволяє, як видається, конкретизувати уявлення про них настільки, щоб «вийти» на практично значущі, емпірично фіксовані властивості та риси останніх. При цьому, однією з найпростіших таких класифікацій розглядуваних рішень КСУ є аналітика за хронологічним критерієм. Проте, гадаємо, що навіть вона для уважного і вдумливого дослідника може бути доволі показовою, корисною та інформативною.

Отже, подаємо кількість рішень вітчизняного органу конституційної юстиції за весь період його функціонування із аналізованими нами посиланнями.

1999 – 1 рішення КСУ
2007 – 2 рішення КСУ
2011 – 1 рішення КСУ
2015 – 1 рішення КСУ, 1 окрема думка
2018 – 1 висновок КСУ, 6 окремих думок
2019 – 3 рішення КСУ, 7 окремих думок
2020 – 6 окремих думок
2021 – 3 рішення КСУ
2022 – 2 рішення КСУ, 1 окрема думка
2023 – 4 рішення КСУ, 2 окремі думки
2024 – 3 рішення КСУ.

Відтак, проведений кількісний аналіз показав, що за всю історію функціонування (станом на 25.11.2024) КСУ було здійснено посилення на нормативні документи та досвід ЄС у царині права у *20 рішеннях, 1 висновку КСУ та 23 окремих думках суддів КСУ*.

Для порівняння зазначимо, що ще станом на 01.07.2020 КСУ було здійснено посилення на Конвенцію та/або практику ЄСПЛ у 72 рішеннях та 45 окремих думках [див. детальніше 9, с. 34].

Отже, попри сформульовану вітчизняним органом конституційної юрисдикції юридичну позицію, згідно з якою у конституційних провадженнях він «зважає на надбання спільноти (*acquis communautaire*) у цілому та на відповідні предметові конституційного контролю окремі акти Європейського Союзу зокрема» [6], поки що КСУ ще недостатньо активно використовує у своїй діяльності акти ЄС (у порівнянні з Конвенцією та практикою ЄСПЛ) як аргументи для мотивування власних рішень.

Список використаних джерел

1. Панкевич О.З. Європейські стандарти людських прав у практиці Конституційного Суду України. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 4 (10). С. 21-27.

2. Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-пп/99 (справа про смертну кару). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>

3. Рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 1997 року № 9-зп (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#Text>

4. Рішення Конституційного Суду України від 12 червня 2007 року № 2-пп/2007 (справа про утворення політичних партій в Україні). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-07#Text>

5. Рішення Конституційного Суду України від 8 квітня 2015 року № 3-пп/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text>

6. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 1 листопада 2023 року № 9-р(II)/2023 (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності за порушення прав споживачів). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-23#Text>

7. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021 (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>

8. Висновок Конституційного Суду України від 22 листопада 2018 року № 3-в/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-18#Text>

9. Панкевич О.З. Застосування Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод та практики Страсбурзького суду в конституційному судочинстві України (спроба статистичного аналізу). *Публічне право*. 2020. № 4. С. 32–41.

РЕЄСТР ЗБИТКІВ ЯК СКЛАДОВА МІЖНАРОДНОГО КОМПЕНСАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ З ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВ ЖЕРТВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

1. У Резолюції ES-11/5 «Сприяння правовому захисту та забезпечення відшкодування шкоди у зв'язку з агресією проти України» від 14.11.2022 Генеральна Асамблея ООН визнала, що Російська Федерація як держава-агресор, по-перше, повинна бути притягнута до відповідальності за будь-які порушення міжнародного права в Україні чи проти України та, по-друге, – має зазнати юридичних наслідків усіх своїх міжнародних протиправних діянь, зокрема відшкодування збитків, спричинених такими діями. Йдеться про форму матеріальної міжнародно-правової відповідальності держави-агресора. Серед фактичних підстав такої відповідальності в документі названі, зокрема: а) вчинена РФ, на порушення Статуту ООН, збройна агресія проти України; б) будь-які порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, допущені нею у зв'язку із вчиненою агресією.

Голосуючи за коментовану Резолюцію, більшість держав-членів ООН (94 за, 14 проти, 73 утрималися, 12 не голосували) підтвердили свою переконаність у «нагальній необхідності забезпечити всеохопну відповідальність» РФ за згадані міжнародно-протиправні діяння.

Обов'язковою умовою реалізації заходів матеріальної відповідальності держави-агресора є документальна фіксація фактів завдання шкоди (збитків). Компенсація завданих збитків може охоплювати як реальні збитки, так і неодержані доходи (втрачену вигоду), зокрема проценти від користування грошима.

---

¹ завідувач Лабораторії прав людини імені академіка Петра Рабіновича НДІ ДБ МС НАПрН України, доктор юридичних наук, професор

² молодший науковий співробітник Лабораторії прав людини імені академіка Петра Рабіновича НДІ ДБ МС НАПрН України

2. До важливих аспектів проблеми матеріальної міжнародно-правової відповідальності держави-агресора та реалізації такої відповідальності належить можливість визнавати суб'єктами права на відшкодування завданих збитків (шкоди) не тільки державу-жертву агресії, а й також фізичних та юридичних осіб. Доктринально означену проблему підживлює підхід, влучно названий «антропологічним нігілізмом» [1].

З погляду міжнародного *приватного* права правосуб'єктність фізичних та юридичних осіб у деліктних правовідносинах за участі іноземного елемента не підлягає сумніву. Однак, як відомо, у колізійному праві діє принцип судового імунітету іноземної держави (стаття 79 Закону України «Про міжнародне приватне право»). Згідно ж із поширеними у міжнародному гуманітарному праві і доктрині міжнародного публічного права підходами, «шкода майну приватних осіб розглядається як невідворотний побічний наслідок бойових дій, який, з огляду на це, толерується і врегульовується відповідними стандартами обачності і заборону на навмисного спричинення такої шкоди» [2].

В останні десятиліття в науці міжнародного публічного права позначилась тенденція до формування персоналістичного підходу, згідно з яким людину (чи то «фізичну особу») визнають повноправним суб'єктом міжнародного права. У світлі цієї тенденції заслуговують на особливу увагу настанови Резолюції ES-11/5 щодо «фіксації в документальній формі доказів та відомостей про претензії щодо збитків, втрат або шкоди, завданих усім заінтересованим фізичним і юридичним особам, а також державі Україна внаслідок міжнародних протиправних діянь Російської Федерації в Україні або проти України» а також сприяння й координації збирання доказів (курсив мій. – *C.P.*). Ці практичні заходи, вочевидь, якраз і спрямовані на забезпечення «всеохопної» відповідальності, згаданої в Резолюції ES-11/5. Текст Резолюції і подальша реалізація наведених настанов підтверджують, що в практичній площині саме окрему людину та юридичних осіб як жертв військової агресії *de facto* розглядають як суб'єктів публічних міжнародно-правових відносин із відшкодування шкоди, завданої внаслідок агресії (або ж, за більш обережної

інтерпретації, – щонайменше як ініціаторів та учасників відносин із забезпечення доказів завдання такої шкоди).

3. Практичне втілення рекомендації, яку в своїй Резолюції Генеральна асамблея ООН дала державам-членам цієї організації щодо створення, у співпраці з Україною, міжнародного реєстру збитків, було розпочато Радою Європи. Так, у Резолюції 2482 (2023) «Про правові аспекти та аспект прав людини в агресії Російської Федерації проти України», ухваленій 26 січня 2023 року, Парламентська Асамблея Ради Європи (ПАРЄ) закликала держави-члени Ради Європи створити міжнародний механізм компенсації збитків, завданих РФ Україні та, як перший крок, створити міжнародний реєстр таких збитків. Реалізуючи цей заклик, Комітет Міністрів Ради Європи своїм рішенням від 19 квітня 2023 року погодив створення Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, у формі Розширеної часткової угоди в рамках Ради Європи.

12 травня 2023 року на засіданні заступників міністрів Ради Європи було прийнято Резолюцію CM/Res(2023)3 про встановлення Розширеної угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, яка діє зі змінами від 27 вересня 2023 року. Реєстр слугуватиме документальною формою обліку доказів та інформації щодо заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, завданих *всім зацікавленим фізичним і юридичним особам*, а також державі Україна (включно з її регіональними та місцевими органами влади, державними чи підконтрольними установами), завданих 24 лютого 2022 року або пізніше на території України в межах її міжнародно-визнаних кордонів, включно з її територіальними водами, міжнародно-протиправними діями Російської Федерації в Україні або проти України (курсив. – *авт.*). прикметно, що в цьому документі згадка про приватних осіб, які зазнали збитків від збройної агресії, передує згадці про державу-жертву агресії.

16–17 травня 2023 року на Саміті Глав Держав та Урядів Ради Європи, що відбувся у Рейк'явіку, було оголошено про створення Реєстру (*Register of Damage for Ukraine*). У будівлі Альтінга, одного з найстаріших парламентів

світу, учасниками Саміту було схвалено Декларацію на підтримку Розширеної угоди. 36 європейських країн, Європейський Союз, а також Канада, Японія та США приєдналися або виявили намір приєднатися (Андорра, Болгарія та Швейцарія) до Реєстру. У першому засіданні Конференції Учасників Реєстру, яке відбулося в Старсбурзі 27 червня 2023 року, взяли участь представники понад 40 країн світу.

Про технічний запуск Реєстру оголошено 2 квітня 2024 року на Міжнародній конференції «Відновлення справедливості для України» в Гаазі, в присутності міністрів іноземних справ та міністрів юстиції країн Євросоюзу. Обрання цієї дати має символічне значення з перспективи не тільки компенсаційної, а й відплатної справедливості. Саме цього дня в 2022 році Збройні Сили України визволили від російської окупації Київську область, зокрема міста Буча, Ірпінь та селище Бородянка, у яких армією РФ вчинялися жахливі воєнні злочини й злочини проти людяності.

Цього ж дня, 2 квітня 2024 року Реєстр почав приймати заяви про відшкодування збитків. Загалом Реєстр налічуватиме 40 категорій заяв, які включатимуть: втрату життя, катування та сексуальне насильство, тілесні ушкодження, примусове переміщення та примусове переселення осіб, втрату майна та доходу, інші форми економічних збитків, пошкодження критичної інфраструктури та інших державних об'єктів, збитки, завдані історико-культурній спадщині, збитки навколишньому середовищу тощо.

З 2 квітня 2024 року розпочато прийом заяв в одній категорії – пошкодження або знищення житлової нерухомості. За чотири місяці функціонування Реєстру потерпілими було подано понад 7 тисяч заяв цієї категорії. 16 липня 2024 року Реєстр повідомив про прийняття правил та форм заяв, що стосуються дванадцяти нових категорій заяв. Йдеться про заяви, пов'язані зі смертю та зникненням безвісти близьких членів сім'ї, вимушеним внутрішнім переміщенням, знищенням інфраструктури України, а також низки додаткових категорій, пов'язаних із пошкодженням та знищенням майна.

Нині Реєстр є ключовим та єдиним міжнародним інструментом для фіксації шкоди, завданої внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну з 24 лютого 2022 року. Реєстр став першим компонентом унікального міжнародного компенсаційного механізму, метою якого є забезпечення повних, справедливих та ефективних репарацій для постраждалих від війни. Передбачено, що такий механізм буде складатися з Реєстру, Компенсаційної комісії та Фонду.

В майбутньому ефективність цього механізму визначатиметься його реальною спроможністю відновити, наскільки це можливо, становище потерпілих від російської агресії в Україні. Неодмінними організаційно-правовими умовами для цього є створення й функціонування інших складових цього механізму – Компенсаційної комісії та Фонду. Винятково важливу роль для реалізації всеохопних заходів відповідальності держави-агресора відіграватимуть, безумовно, військово-політичні, а також політико-економічні передумови, передовсім – переможне завершення війни з РФ, за яке щодня бореться Україна за допомогою демократичних держав світу.

Список використаних джерел

1. Тарасов О. В., Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії. Харків: Право, 2014, С.203–210.
2. Водянніков О., Мистецтво юридичної війни: шкода, спричинена під час активних бойових дій, Лівий берег: https://lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/52838_5_mistetstvo_yuridichnoi_viyni_shkoda.html

ТИМЧАСОВЕ ОБМЕЖЕННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ У ПРАВІ КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та початком повномасштабної війни 24 лютого 2022 року на усій території України відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 введено воєнний стан [1]. Під час дії воєнного стану як спеціального правового режиму передбачено ряд заходів, що запроваджуються з метою забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави. До таких заходів відносяться й обмеження деяких прав та свобод людини і громадянина. Зокрема, статтею 64 Конституції України визначено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Основним Законом. Так, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції [2]. Проте конкретний перелік прав та свобод, які обмежуються з 24.02.2022 року визначено у вищевказаному указі Президента України. Так, згідно з п. 3 цього указу, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану".

Право керувати транспортним засобом в особливий період, на нашу думку, охоплюється двома конституційними правами, що включають: право на свободу пересування (ст. 33 Конституції України), а також право володіти, користуватися

---

¹ доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник Лабораторії прав людини і громадянина імені академіка Петра Рабіновича Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України

і розпоряджатися своєю власністю (ст. 41 Конституції України). А відтак такі права можуть обмежуватися на підставі та у порядку, визначеному законом.

Конституційний Суд України у рішенні від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 зазначив, що обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права [3]. Відтак доцільно детальніше проаналізувати положення закону, що встановлює відповідні обмеження щодо права громадян у керуванні транспортним засобом під час мобілізації.

На підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» [4], який набрав чинності 18 травня 2024 року внесено чимало змін до порядку проведення мобілізації, запроваджено додаткові обов'язки військовозобов'язаних, а також передбачено заходи впливу щодо громадян, які ухиляються від їх виконання тощо. Зміни торкнулися і Кодексу адміністративного судочинства України, який доповнено статтею 283², що визначає особливості провадження у справах за позовними заявами територіального центру комплектування та соціальної підтримки з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації.

У випадку порушення громадянами законодавства про мобілізацію, зокрема через неявку на звернення територіального центру комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП) на підставі їхньої вимоги, це надає право ТЦК та СП звертатися до суду із позовною заявою про застосування судом тимчасового обмеження у праві керування транспортним засобом під час

мобілізації в адміністративний суд. Важливою гарантією прав цієї категорії осіб є те, що такі повноваження надано не ТЦК та СП безпосередньо, а виключно суду при встановленні всіх фактичних обставин у справі. Окрім того, такий захід носить тимчасовий характер.

У той же час, на цей момент, ТЦК та СП не застосовують цей механізм, про що свідчить аналіз судових рішень, що містяться у Єдиному державному реєстрі судових рішень. Тобто хоча закон вже близько пів року надає можливість ТЦК та СП звертатися в суд у категорії справ, проте на цей час рішення з цього приводу нам не вдалося виявити. Це може свідчити про недостатню ефективність, на думку ТЦК та СП, такого механізму або ж про відсутність такої необхідності чи механізму звернення до суду з такою категорією справ. Основна увага приділяється притягненню осіб, які порушують правила військового обліку до відповідальності, а з боку військовозобов'язаних – оскарження таких штрафів та відмови у наданні відстрочки від призову.

Важливими передумовами для звернення до суду у цій категорії справ ТЦК та СП, як суб'єктів владних повноважень, є попереднє надсилання подання до порушників військового обліку та невиконання у встановлені строки ними вимог ТЦК та СП.

Законом встановлено спеціальний строк звернення до адміністративного суду у цій категорії справ, що становить 30 днів. Та й загалом всі процесуальні строки є досить короткими для оперативного вирішення цієї категорії справ. Наприклад, розгляд позовної заяви у цій категорії справ становить 30 днів з дня відкриття провадження. Також варто наголосити, що такий спір вирішується у порядку письмового провадження, тобто без виклику сторін у судове засідання. Рішення суду підлягає негайному виконанню незалежно від оскарження його в апеляційному порядку.

Вважаємо, що такі обмеження, які визначені законом та застосовуються виключно судами, не суперечать конституційним приписам щодо обмеження прав та свобод осіб в період воєнного стану та є одним із способів впливу на виконання військовозобов'язаними вимог закону, а також правил військового

обліку. Законодавець досить чітко регламентував у процесуальному законі особливості проваджень у цій категорії справ. Водночас судова практика поки не підтверджує звернення ТЦК та СП до цього механізму впливу на військовозобов'язаних, що, можливо, вимагає додаткового часу для аналізу застосування таких нововведень законодавця.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
2. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України "Про психіатричну допомогу" (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України від 11.04.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text>

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ. РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ТРИБУНАЛІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Права людини є універсальними та невід'ємними, і їх захист є основним завданням не лише окремої держави, а й міжнародного співтовариства. У військових конфліктах, коли порушуються основні права та свободи, важливі для міжнародних організацій, таких як ООН, а також гуманітарних організації, які зобов'язані активно захищати права людини, надаючи допомогу жертвам конфліктів і висвітлюючи порушення. Повага до прав людини під час війни дозволяє зберегти людську гідність та запобігти подальшим негативним наслідкам.

Військовий стан дійсно може призвести до порушення прав людини, після чого в умовах конфлікту або надзвичайного стану держави можуть здійснювати заходи, які обмежують основні свободи. Це підкреслює важливість наявності ефективних міжнародних механізмів захисту прав людини.

Такі механізми включають:

- **Міжнародні договори** – Загальна декларація прав людини [1] та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [2], які зобов'язують державу поважати і захищати права людини, Четверта Женевська конвенція [3] та протоколи до неї регулюють захист цивільного населення і жертв війни.

- **Спеціальні процедури ООН** – експерти, які можуть проводити розслідування та видавати звіти про порушення прав людини в конкретних країнах.

- **Міжнародний кримінальний суд (МКС)** – розслідує злочини та притягає до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили грубі порушення прав людини, такі як геноцид і військові злочини.

---

¹ аспірант Київського університету права НАН України

- **Незалежні НКЗ** – національні комісії із захисту прав людини, які можуть забезпечити контроль за утриманням прав людини в країні.

Тому міжнародне співтовариство має активно працювати над зміцненням таких механізмів, щоб забезпечити права людини навіть у складних військових та політичних умовах.

Міжнародні організації грають важливу роль у забезпеченні підтримки прав людини під час збройних конфліктів за допомогою ряду функцій і механізмів:

- **Спостереження і моніторинг:** Організації, такі як ООН і міжнародні правозахисні організації, ведуть моніторинг ситуації з правами людини в зонах конфлікту. Вони знають, що документи закриті та надають звіти, які допомагають звернути увагу на проблему.

- **Гуманітарна допомога:** Міжнародні гуманітарні організації, такі як Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ), надають допомогу цивільному населенню, надають послуги й підтримують зусилля по захисту людей, які постраждали від конфліктів.

- **Посередництво і миротворчі місії:** Міжнародні організації можуть виступати посередниками у мирних переговорах, сприяючи досягненню угоди, які містять положення про захист прав людини.

- **Правові механізми:** Міжнародні трибунали й суди, такі як Міжнародний кримінальний суд, переслідують злочини проти людяності та військові злочини, притягують до відповідальності тих, хто порушує права людини.

- **Підтримка національних механізмів:** Організації надають технічну допомогу та ресурси національному уряду для зміцнення своїх механізмів захисту прав людини, в тому числі під час надзвичайних ситуацій.

- **Пропаганда і освіта:** Міжнародні організації проводять кампанії з підвищення обізнаності про права людини та їх значимість, що може допомогти сформувати суспільну думку та поінформованість про необхідність підтримувати права людини під час конфліктів.

Таким чином, міжнародні організації є ключовими акторами у забезпеченні підтримки прав людини під час збройних конфліктів, сприяючи захисту найвразливіших верств населення та зміцненню міжнародного правопорядку.

Міжнародні трибунали виконують важливу роль у забезпеченні підтримки прав людини під час збройних конфліктів, виконуючи кілька ключових функцій:

- **Судове переслідування злочинців:** Міжнародні трибунали, такі як Міжнародний кримінальний суд (МКС) та спеціалізовані трибунали (наприклад, для Руанди та колишньої Югославії), переслідують осіб, відповідальних за тяжкі міжнародні злочини, такі як геноцид, військові злочини та злочини проти людяності. Забезпечують покарання порушників і запобігають безкарності.

- **Документування порушень:** Трибунали беруть на себе обов'язок документувати і розслідувати порушення прав людини. Зібрані докази і свідчення зберігаються для розуміння масштабу та наслідків конфлікту та можуть використовуватися в майбутніх судових процесах.

- **Встановлення прецедентів:** Судові рішення міжнародних трибуналів сприяють розвитку міжнародного гуманітарного права і формують правову практику у сфері прав людини. Це може мати національні наслідки, що впливають на законодавство та практику судової практики в окремих країнах.

- **Забезпечення правосуддя для жертв:** Міжнародні трибунали забезпечують механізми для правосуддя, які надаючи жертвам можливість бути почутими в процесі і відшкодувати завдані їм збитки. Це важливий аспект відновлення справедливості і реабілітації постраждалих.

- **Пропаганда міжнародних норм:** Міжнародні трибунали займаються популяризацією норм міжнародних прав і прав людини, підкреслюючи важливість їх дотримання в умовах конфлікту. Вони також заохочують держави до прийняття та виконання міжнародних зобов'язань.

- **Освітні та просвітницькі програми:** Трибунали часто запроваджують освітні ініціативи, які підвищують обізнаність про права людини, гуманітарне право та важливість їх дотримання під час збройних конфліктів.

Загалом, міжнародні трибунали забезпечують ключову роль у процесі підтримки прав людини під час збройних конфліктів шляхом охорони правопорядку, створення механізмів відповідальності та підтримки жертв, а також сприяють зміцненню міжнародної правової системи.

Реалізація міжнародних механізмів у сфері прав людини, особливо під час збройних конфліктів, може стикатися з численними проблемами, пов'язаними зі суверенітетом держави, політичною волею та доступом до інформації. Ось декілька основних аспектів цих проблем:

1. Суверенітет держави:

- **Національні інтереси і незалежність:** Держави можуть застосовувати міжнародні механізми для запобігання посягання на свій суверенітет, що обмежує їхню здатність приймати рішення без зовнішнього втручання.

- **Опір зовнішньому контролю:** Уряд може відмовлятися від співпраці з міжнародними організаціями або трибуналами, зокрема через страх піддаватися міжнародній критиці чи санкціям.

2. Політична воля:

- **Нестача політичної волі:** Якщо керівництво держави не має бажання відмовитися від міжнародних зобов'язань, механізми захисту прав людини можуть бути неефективними. Це особливо стосується авторитарних режимів, де визнання та збереження прав людини можуть бути на останньому плані.

- **Внутрішня політика:** Комплексні політичні або соціальні умови в середині країни можуть привести до ігнорування міжнародних зобов'язань.

3. Доступ до інформації:

- **Обмежений доступ до фактів:** У зонах конфлікту доступ до об'єктивної інформації та свідчень може бути обмеженим, що ускладнює проведення розслідувань або моніторинг ситуації.

- **Цензура і дезінформація:** Держави можуть контролювати або маніпулювати інформацією, випускаючи офіційні заяви, які не відображають реальність, що знижує ефективність міжнародних механізмів.

4. **Взаємозв'язок між національним і міжнародним правом:**

- **Конфлікти норм:** Час національного законодавства не узгоджується з міжнародними зобов'язаннями, що створює правову невизначеність і ускладнює виконання міжнародних норм.

5. **Ресурсні обмеження:**

- **Брак фінансування і підтримки:** Витрати на забезпечення утримання прав людини, включаючи моніторинг та звітність, можуть бути значними, і держави, які вже стикаються з економічними труднощами, можуть не мати більшість ресурсів.

Усвідомлення цих проблем важливо для ефективного розвитку та реалізації міжнародних механізмів захисту прав людини. Поліпшення співпраці між державами та міжнародними організаціями є кроком до подолання цих викликів та забезпечення більш ефективного захисту прав людини на глобальному рівні.

Захист прав людини в період війни є складним, але виключно важливим завданням для міжнародного співтовариства та держави.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

Науковий керівник - Пилипенко В. П., д.ю.н., доцент кафедри міжнародних відносин Львівського Університету бізнесу і права.

ВИМОГИ ЩОДО ІНФОРМАЦІЇ ПРО СПОЖИВЧЕ КРЕДИТУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ЙОГО УКЛАДАННЯ З ТОЧКИ ЗОРУ СУПУТНІХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ

В теперішній банківській практиці застосовується доволі широкий перелік видів споживчих кредитів та кредитування, відповідними ознаками погашення; терміни користування кредитом; ступінь покриття кредитом вартості іпотеки, товарів, послуг, робіт; забезпечення; методи сплати відсотків та пені; об'єкти кредитування, розміри кредитів, валюта кредиту та ін. Наявність великої кількості банківських продуктів не виключає можливості і не зменшує саму потребу їх подальшого розширення та розвитку, що сприяє розвитку споживчого кредитування загалом.

Обсяг соціально-економічного розвитку країни безпосередньо впливає на розвиток споживчого кредитування, разом з тим найбільший вплив має динаміка таких макропоказників, як валовий внутрішній продукт, доходи та витрати населення, обсяги наданих послуг, роздрібний товарооборот, середньомісячна номінальна заробітна плата та ін.

Кредитування має високу ефективність порівняно з корпоративним кредитуванням і це пояснюється не лише високою його дохідністю, а й наявністю додаткових доходів, які супроводжують надання споживчих кредитів. Ефективність споживчого кредитування залежить від строків надання і відповідно ефективнішими є короткострокові споживчі кредити. Від того, як сформований механізм споживчого кредитування у банківських установах, яким чином здійснюється регламентація та регулювання споживчого кредитування залежить результативність діяльності банків загалом у складі банківської системи України.

Оцінюючи позитивно прийняття у 2016 році профільного Закону, необхідно зважити на потребу в перегляді його та вдосконаленні, зважаючи на євроінтеграційний поступ України, а також важливість збереження економічного

---

¹ аспірант II-го курсу (спеціальність 293 «Міжнародне право») Київського університету права НАН України
ORCID: 0009-0002-3507-0802

благополуччя населення нашої держави в умовах повномасштабного вторгнення. Зміни мають бути дотичними до вимог інформації про споживчий кредит, особливостей його укладення відповідно до супутніх фінансових інструментів та покращення правових механізмів дострокового припинення договорів споживчого кредиту.

В період переддоговірного етапу кредитор повинен надати достовірну та зрозумілу інформацію про основні особливості пропонованого кредиту перед укладенням такого договору. До переддоговірної інформації належать тривалість кредитного договору, загальна сума кредиту, ставка позики та умови, що застосовуються до цієї ставки, річна процентна ставка та загальна сума, що належить споживачеві, сума, кількість та частота платежів, збори, пов'язані з угодою або впливають з неї, наслідки несвоєчасної оплати та невиконання.

Як зазначає О. О. Чередниченко, Директива 2008 року відображає інформаційну парадигму захисту споживачів та відповідний образ «середнього споживача», який є досить добре поінформованим, обережним учасником цього ринку [1].

Для усунення недоліки Директиви про споживчі кредити 2008 року, нова Директива про споживчі кредити змінює її в трьох основних напрямках: по-перше, нова директива розширює сферу застосування, включивши продукти та послуги, які раніше не були охоплені; по-друге, вона адаптує існуючі правила, зокрема інформаційні вимоги, до потреб споживачів в онлайн-середовищі; по-третє, вона вводить додаткові захисні механізми для споживачів з тим, щоб уникати припущення, що всі споживачі є свідомими і можуть зробити обґрунтований вибір кредитного продукту. Зміни охоплюють правове регулювання споживчих кредитів з моменту переддоговірних відносин, до моменту повного погашення боргу за кредитом, включаючи умови заміни кредитора [2].

До прикладу правилами встановлено, що всі кредитори повинні забезпечувати отримання майбутніми клієнтами вседоступної та дійсної інформації за договором для споживачів більш прозорим та дієвим способом, що

в свою чергу буде дозволяти легко розуміти важливу інформацію на будь-якому доступному пристрої, включаючи мобільний телефон, планшет чи інше.

Важливим те необхідним є унормування реклами споживчих кредитів, яка не повинна заохочувати споживачів, які мають надмірну та здобуту заборговані, набувати для себе обов'язків за новими кредитними договорами, яка повинна містити помітне повідомлення про кредитування своєї вартість, має бути повідомлено споживача про те, що отримуючи кредит, він зобов'язаний буде сплатити не лише тіло такого кредиту, відсотки, пені, штрафи, але й інші платежі, в тому числі за обслуговування самого кредитного договору.

Важливим є необхідність акцентування уваги на національному правовому регулюванні споживчого кредитування. Системні зміни в законодавство про захист прав споживачів, зумовлені євроінтеграційним поступом України, спонукали до розробки та прийняття Закону України «Про споживче кредитування» [3]. Як зазначає І.Б. Охрименко, «прийняття Закону «Про споживче кредитування» стало не лише фактом створення єдиного уніфікованого законодавчого акта зі споживчого кредиту, а й значним кроком у стандартизації в Україні кредитування фізичних осіб». Зокрема, авторка наголошує на важливості загальнообов'язкового стандарту договору споживчого кредиту, а також удосконаленні механізмів щодо надання інформації про такі договори споживачам [4, с. 46-50].

До прийняття нової редакції Закону України «Про захист прав споживачів» у 2005 році, в національному правопорядку фактично були відсутні вимоги щодо права споживача на інформацію про продукцію, тоді коли ЄС з моменту прийняття перших директив у досліджуваній сфері в 90-х роках, зосереджував свою увагу на цьому важливому праві. Причому, для більшості договорів за участю споживачів ЄС розглядає вимоги до переддоговірної та договірної інформації про продукцію, що різняться за змістом. Відповідно до зазначення О.Ю. Черняк та Н.І. Чудик-Білоусова, право споживача на інформацію є особливим «переддоговірним» правом, що виникає у особи при виявленні наміру придбати чи замовити продукцію для особистих потреб. Право споживача на

інформацію авторки визначають «як встановлене законодавство і гарантоване державою право на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію та її виробника, що забезпечує особі можливість свідомого і компетентного вибору товару (роботи, послуги)» [5, с.53-57].

Висновки. Підсумовуючи викладене, варто підкреслити особливу увагу з по врегулюванню питань, пов'язаних із захистом прав споживачів в сфері споживчого кредитування, що пов'язано з низкою економічних факторів, які торкаються не тільки самого споживача. Системне оновлення законодавства на рівні ЄС у досліджуваній сфері, демонструє важливість та складність забезпечення належного рівня захисту прав споживачів. Мають бути відповідні дії України в цьому напрямленні. Вітаючи прийняття у 2016 році профільного Закону, констатуємо в необхідності перегляді та удосконаленні, зважаючи на євроінтеграційний поступ України, а також важливість збереження економічного благополуччя населення нашої держави в умовах повномасштабного вторгнення. Дані зміни повинні торкатись вимог щодо інформації про споживчий кредит, особливостей його укладення з точки зору супутніх фінансових інструментів, що можуть мати місце, а також спрощення та покращення правових механізмів дострокового припинення договорів споживчого кредиту.

Список використаних джерел

1. Чередниченко О.О. Свобода договору в посткризову добу: Куди ти йдеш? Європейський огляд договірного права. 2014. № 10. Р. 390–421. URL : <https://doi.org/10.1515/ercl-2014-0016> (дата звернення : 01.07.2024)

3. Чередниченко О.О. На вибоїстій дорозі до відповідального кредитування на цифровому ринку: Нова Директива ЄС про споживчі кредити. Журнал споживчої політики. 2024. № 47. Р. 241–270. URL : <https://link.springer.com/article/10.1007/s10603-024-09564-z> (дата звернення : 01.07.2024)

4. Про споживче кредитування: Закон України від 15.11.2016 року № 1734-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text> (дата звернення : 01.07.2024)

5. Охрименко І.Б. Необхідність та напрями удосконалення регулювання споживчого кредиту в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 16(2). С. 46-50

6. Право споживача на отримання інформації про товар: порівняльно-правовий аспект. Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. / Чудик-Білоусова Н.І., Черняк О.Ю. Київ, Вип. 10, 2011 р. ; за ред. : О.Д. Крупчан (гол. ред.) та ін. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України, Київ, 2011. С. 53-57

Науковий керівник - Ващинец І. І. кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін Київського університету права НАН України.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА І МОРАЛІ У ПРАВОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

Співвідношення права і моралі має важливе значення для оптимізації процесів соціального регулювання, що може стати важливою складовою розвитку громадського суспільства і євроінтеграційних процесів державного будівництва.

Значну роль і місце у визначенні впливу права і моралі як регуляторів суспільних відносин розглянуто у дослідженнях Ю. М. Бондар, П. Гетьмана, А. А. Гусейнова, О. Г. Данільяна, О. П. Дзьобаня, С. В. Дрожжиної, О. М. Єлманової, М. М. Космій, О. Е. Лейста, Д. Ллойда, В. С. Нерсисянца, Г. Радбруха та ін.

Про окремі аспекти аналізованих феноменів йдеться в роботах із загальної теорії права, зокрема С. С. Алексеєва, М. С. Кельмана, Н. І. Матузова, Н. М. Моїсєєва, О. Ф. Скакун, Г. Ф. Шершеневича.

Упродовж усієї історії розвитку філософсько-правової думки питання співвідношення права і моралі було предметом наукових дискусій. На кожному із етапів розвитку громадського суспільства право і мораль становлять основу суспільного устрою, тобто розвитком економіки, політики, культури, соціальної структури суспільства тощо.

Право і мораль розвиваються разом із громадським суспільством і взаємодія між ними набувають різних форм, змісту і значення, зберігають нерозривний внутрішній взаємозв'язок. Такий зв'язок у минулому дозволяв ототожнювати права і мораль як єдиний взаємозв'язок цілого і його частин, що дозволяло поширювати свій вплив на внутрішній світ особистості, регулювати моральну гідність людських стосунків. І навпаки, різке відмежування моралі від права, призводило до індиферентності права щодо моральних проблем людини. У цьому випадку роль права звужувалася до розмежування зовнішньої свободи

---

¹ викладач голосієвського коледжу МАУП

людей у суспільстві. І саме головне в цьому, як скористаються своєю свободою люди (зважаючи на власні моральні принципи).

З розвитком і ускладненням суспільних процесів громадського суспільства взаємодія моралі і права набуває ще більшого значення. Право й мораль є елементами загальнокультурної нормативної системи, які органічно входять у соціальний контекст, водночас залишаючись автономними і самостійними.

Загалом у правових дослідженнях переважає принцип моралізації права, згідно з яким, право залежить від моралі. Моралізація права притаманна теоріям природного права, в яких природний і моральний порядок взаємопов'язані, а позитивне право має відповідати «природним» законам природи.

Основну увагу в таких теоріях акцентують на основоположних правових ідеях – свободі, рівності, гуманізму, справедливості тощо.

Цінності природного права не зникають навіть після поглинання позитивним правом, а переходять до категорії узаконених, частково залишаючись у сфері власне моральних цінностей. За такої позиції право цілком не ототожнюють з мораллю, його розуміють як її «мінімум», важливу її частину, яку захищає держава.

Так, С. В. Джолос зазначає, що «ідеалістичний характер природно-правових уявлень орієнтує суспільство на природне право як зразок і мірило позитивного права» [1, с. 37]. Моралізація права має зокрема і низку недоліків, оскільки вона розглядає сутнісні відмінності цих соціальних регуляторів.

Таким чином, повне підпорядкування права моралі є таким самим перегином, як і їх цілковите розмежування. Метою як моральних, так і правових норм є регулювання суспільних відносин, утвердження в житті суспільства загальнолюдських цінностей, принципів свободи і справедливості. Моральний вплив на людину і суспільство є необхідним, однак він не може гарантувати благо і почуття безпеки. Право також не є абсолютним гарантом благополучного життя в суспільстві, але без нього це добробут буде неможливим. Отже, співвідношення права й моралі є досить неоднозначним, але не виникає сумніву,

що ці соціальні норми є вищими цінностями для людини і суспільства в цілому. Взаємозв'язок права і моралі має складний взаємозумовлений характер.

Право створює умови добробуту суспільства, які містять вимоги щодо рівності всіх перед законом і розумної міри свободи. Беззаконня і вседозволеність призводить до морального занепаду, а право і законність можуть сприяти формуванню моральних критеріїв і звичок людей. Однак правова регуляція життєдіяльності людини повинна поєднуватися з моральною регуляцією і переконаннями. Право і мораль діалектично взаємопов'язані й взаємозумовлені. Під впливом високоморальних норм і цінностей право постійно удосконалюється та чинить зворотний вплив на моральність, поведінку і традиції людей. Проте ця взаємодія є складною й неоднозначною. Мораль і право мають різні критерії й соціальні виміри: мораль впливає на внутрішні спонукання людини, її совість і почуття обов'язку; право зосереджується на суб'єктивних правах окремих осіб, визначає і юридично забезпечує їхній статус, юридичні можливості, оцінює поведінку індивідів з точки зору правомірного й неправомірного, законного й незаконного. Ці соціальні норми по-різному «намагаються соціалізувати особистість, пригнічуючи природну агресивність, стримуючи природні інстинкти і пристрасті, що спонукають людей до діянь, небезпечних та шкідливих для оточуючих і цього суспільства» [2, с. 189]. Право визначає, підтримує та регулює зовнішній порядок, а мораль формує соціальні якості особистості. Право повинно захищати суспільство від небезпечних діянь осіб, які нехтують правами й інтересами інших людей та суспільства в цілому. Відмінність між правом і мораллю також виявляється у тому, що за наявності однакової ситуації, передумови, вони можуть розробити абсолютно різні, а іноді навіть діаметрально протилежні способи її розв'язання. Право може засуджувати і навіть карати різні форми аморальної поведінки, але може й утримуватися від переслідування цілої низки аморальних явищ. Моральний обов'язок спасіння й збереження людського життя у багатьох випадках може не бути громадянським обов'язком.

У законі може бути закріплена така мораль, яка хоча й існує в суспільстві, але поступово заміщається більш гуманістичним підходом. У подібних ситуаціях зазвичай багато залежить від авторитетних громадян, які здатні повернути суспільну думку у бік необхідних правових реформ. Однак існують такі сфери людської діяльності, де законодавець свідомо утримується від підтримки моральних норм, оскільки механізм правосуддя позбавлений гнучкості для вирішення конкретних проблем. До того ж, втручання у цю сферу скоріше призведе до ще більшого соціального зла, ніж його запобігання за допомогою чинних законів.

Українські науковці вважають, що в сучасному праві, що «нездоланної перешкоди між правом і мораллю не існує, хоча вони і не збігаються» [3, с. 120], «домінантне становище належить юридичному тлумаченню праворозуміння, який сягає корінням ідей природного права, а тому неминуче розглядає право крізь призму моралі та етики» [1, с. 37]. На відміну від теорії природного права, в якій ці два різновиди соціальних норм ототожнювалися, і юридичного позитивізму, в якому їх розмежовували і протиставляли, сучасний підхід акцентує увагу на їхньому синтезі. Так, цілком поза сферою дії права перебувають моральні настанови і правила пристойності, опорою яких є моральна свідомість суспільства. Право не може бути аморальним, але не всі правові норми мають моральне виправдання, наповнені моральним змістом. З іншого боку, надання моральним нормам сили закону, позбавить мораль її основоположної характеристики – свободи вибору. Право ж за своєю суттю є вимогою належної дії відносно інших людей і передбачає примус до виконання правових норм і обов'язків. Як зазначає Г. Гегель "...усвідомлене ставлення до права, розуміння його необхідності можливе лише тоді, коли особа гармонійно поєднує в своїй свідомості власні інтереси і інтереси загального [4, с. 61]. Однак примус є і в моралі. Згідно з деонтологічною етикою І. Канта, моральні переконання сприймають певною мірою як внутрішню систему насильства: здійснення аморальних учинків не повинно залежати від власних прагнень та бажань [5, с. 839]. І. Кант вважає, що мораль є примусом, а моральний закон –

категоричним імперативом, оскільки цей закон абсолютний. Різницю між моральним і правовим примусом І. Кант вбачає у тому, що в моралі індивід примушує себе сам, а в праві примус застосовують представники органів влади.

Таким чином, слід констатувати: якщо право є системою примусу, то міжнародне право не відрізняється від міжнародної моралі. Нейтральність права до моралі неминуче призводить до визнання права людини на аморальні вчинки, якщо лише вона формально не виходить за межі визначеної законом свободи. Саме тому, коли внаслідок різкого протиставлення права і моралі свобода особистості отримала загально визнаний статус, виникло прагнення знову зблизити їх.

За такого підходу правова норма не може бути етично нейтральною, оскільки містить аксіологічний аспект. Моральна цінність права полягає у тому, що воно відстоює принцип норми. Саме завдяки ціннісному аспекту можна визначити ефективність правової норми в соціальній регуляції. Право, яке засновано на моральних принципах, легше сприймається людьми і не викликає спротиву. Засобом його забезпечення буде не лише державний примус, але й громадська позиція. Якщо ж право суперечить моральним переконанням суспільства, то його норми члени суспільства будуть ігнорувати. Там, де право не захищає своїх громадян, відбувається «ампутація» моралі, що призводить до беззаконня та несправедливості.

Взаємодія права й моралі полягає в їх взаємній підтримці щодо упорядкування суспільних відносин. Вимоги моральних і правових норм співпадають з багатьма напрямками. Так, мораль однозначно засуджує здійснення правопорушень (особливо злочинів), а противоправна поведінка також зазвичай є аморальною. Вимоги права й моралі не завжди співпадають, а іноді суперечать один одному.

Висновок. Таким чином, незважаючи на певну відокремленість і різні способи розвитку, право й мораль тісно взаємодіють у процесі соціально-нормативної регуляції життєдіяльності суспільства. У тих випадках, коли право не передбачає можливість регулювання суспільних відносин правовими

нормами, цю проблему вирішують за допомогою моральних принципів. Існує об'єктивна необхідність коригування як самого суспільного життя загалом, так і соціальних регуляторів через процес їх вдосконалення та підпорядкування демократичним і правовим стандартам. Суспільству необхідно виробити такі правові норми, які могли охоплювали б якомога більше моральних принципів і відображали волю не народу України.

Список використаних джерел

1. Джолос С. В. Взаємодія і співвідношення права і моралі: легістський погляд [Електронний ресурс] / С. В. Джолос // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – Вип. 5. – Т. 1. – С. 37–41. – Режим доступу: http://www.lj.kherson.ua/pravo05/part_1/09.pdf. – Назва з екрана.

2. Бондар Ю. М. Моральні основи права як предмет етико-правових досліджень / Ю. М. Бондар // Демократія та право: проблеми взаємовпливу та взаємозалежності : матеріали міжнар. наук. конф. (26 жовт. 2007 р., Київ) / за ред. О. В. Скрипнюка. – Харків : Право, 2008. – С. 117–125.

ЩОДО ПОНЯТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Національна безпека України — комплекс законодавчих та організаційних заходів, спрямованих на постійну захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз [1].

Україна захищатиме права, свободи і законні інтереси своїх громадян на тимчасово окупованих територіях Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, реалізовуватиме ініціативи щодо реінтеграції цих територій, соціального захисту та підтримки населення, яке проживає на зазначених територіях, а також захисту прав і свобод осіб, що належать до кримськотатарського народу, караїмів і кримчаків, утримуватиме зазначені питання на міжнародному порядку денному.

Це поняття характеризує ступінь захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави, від внутрішніх і зовнішніх загроз або ступінь відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам і цінностям суспільства та держави.

«Національна безпека» є кількісно-якісною характеристикою розвитку соціальної системи, тобто є не тільки оцінкою певної захищеності цієї системи від потенційних і реальних загроз але динамічністю процесів що відбуваються у безпековому середовищі.

Сьогодні існує велике розмаїття визначень національної безпеки, а їх автори мають власні думки й підходи з приводу тлумачення цього поняття.

О. Глазов зазначає, що національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства й держави в різних сферах життєдіяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечує стійкий розвиток країни [3].

---

¹ доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри національної безпеки Інституту безпеки МАУП

В. Ліпкан тлумачить його з іншої сторони – як сукупність офіційно прийнятих поглядів на цілі та державну стратегію в галузі забезпечення безпеки особистості, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз політичного, економічного, соціального, військового, техногенного, екологічного, інформаційного та іншого характеру з урахуванням наявних ресурсів і можливостей [4]. Я. Кондратьєв, національну безпеку розумів як здатність нації задовольняти потреби, необхідні для її самозбереження, самовідтворення й самовдосконалення з мінімальним ризиком збитку для базових цінностей її нинішнього стану [5].

Закон України «Про національну безпеку України» значно лаконічніше сформулював це поняття безпеки як переліку національних інтересів: «національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [6].

Сьогодні виокремлюються три основні теоретичні підходи в розумінні сутності національної безпеки.

1. У межах першого підходу, представниками якого є А. Волферс, Д. Гадді, Г. Даєм, Дж. Джонсон, Д. Кауфман, Р. Коен, М. Міхалка та ін., увага акцентується на захисті цінностей суспільства.

Серед базових цінностей виокремлюють політичну незалежність, економічний добробут, розвиток, справедливість тощо. При цьому безпека визначається не лише як захищеність національних цінностей, а і як їх безперешкодне поширення.

Проте такий підхід до забезпечення національної безпеки шляхом поширення власних цінностей навіть за допомогою збройних сил містить деструктивний потенціал конфліктності.

Український науковець у сфері національної безпеки й антитерористичної діяльності О. Бодрук із цього приводу цілком слушно зазначає, що ці положення ґрунтуються на усталених процесах розвитку західного суспільства, ринковій

економіці, індивідуалізмі, розвинутій демократії, а тому не завжди відповідають реаліям сьогодення.

2. Представники другого напрямку наголошують на взаємозв'язку національних цінностей та інтересів, необхідності врахування їх **взаємообумовленості** в дослідженні проблем національної безпеки. Серед них можна назвати А. Величка, І. Волощука, В. Горбуліна, Б. Демидова, А. Качинського, В. Ліпкана, Г. Ситника та ін.

3. Третій напрям наукових розробок полягає в дослідженні національної безпеки в контексті захисту національних інтересів. Представниками цього напрямку є низка українських і західних науковців: А. Бетлер, В. Богданович, О. Бодрук, С. Браун, О. Данільян, О. Дзьобань, М. Каплан, Г. Моргентау, М. Панов, С. Хоффман та ін. Варто також звернути увагу на розширення змісту поняття «національна безпека»: якщо раніше забезпечення національної безпеки розглядалося в контексті захисту інтересів

Проблема співвідношення інтересів особи, суспільства й держави в політиці національної безпеки остаточно не вирішена на користь інтересів людини.

Справа в тому, що в системі забезпечення національної безпеки провідну, системо утворювальну роль відіграє держава. Саме державні органи й посадові особи формують нормативно-правову базу у сфері забезпечення національної безпеки, приймають рішення щодо запобігання загрозам і нейтралізації загроз, виконання яких має обов'язковий характер. Важливою також монополія держави на застосування державної воєнної організації та здійснення інших передбачених законами заходів примусового характеру щодо забезпечення національної безпеки.

На сучасному етапі розвитку науки безпекознавства виділяють такі основні складники національної безпеки: безпеку особистості; державну безпеку – поняття, що характеризує рівень захищеності держави від зовнішніх і внутрішніх загроз; громадську безпеку – поняття, виражене рівнем захищеності особистості й суспільства переважно від внутрішніх загроз; техногенну безпеку – рівень

захищеності від загроз техногенного характеру; екологічну безпеку й захист від загроз стихійних лих; економічну безпеку; енергетичну безпеку (як складник економічної безпеки); інформаційну безпеку.

4. Четверта точка зору полягає у підтримці усіх трьох груп вчених але виділяє з поміж них активний супротив як внутрішнім і зовнішнім та загрозам, тобто здатність кожної людини, суспільства і держави чинити активний дипломатичний, воєнний супротив агресивним діям будь - яким громадянам, суспільству, державам, що планують, готують та вчиняють напад на конституційні, національні інтереси людини, суспільства та держави.

Отже, головними об'єктами національної безпеки є громадяни (їхні права і свободи), суспільство (його духовні й матеріальні цінності), держава (її конституційний устрій, суверенітет і територіальна цілісність).

На цій підставі основними чинниками, що можуть посягати на національну безпеку є: – національну незалежність і суверенітет, територіальну цілісність держави; – розвиненість громадянського суспільства, рівень демократизму, сформованість і дієвість законодавчої бази правової держави, захищеність особи; – економічні можливості держави; – стан збройних сил, їхню боєздатність і боєготовність; – національне визначення та самобутність; – розвиток національної самосвідомості й культури; – наявність загальної стратегії національного розвитку, «національної ідеї», загальновизнаної мети; – національну згоду та єдність; – внутрішньополітичну стабільність; – готовність і здатність політичних сил чинити активний супротив внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Основні завдання забезпечення національної безпеки – це захист державного ладу; захист суспільного ладу; забезпечення територіальної недоторканності й суверенітету; забезпечення політичної та економічної незалежності нації; забезпечення здоров'я нації; охорона громадського порядку; боротьба зі злочинністю; забезпечення техногенної безпеки; захист від загроз стихійних лих, активний супротив внутрішнім і зовнішнім загрозам.

За своїми зовнішніми (формальними, об'єктивними) властивостями активний спротив особи з захисту України збігається з ознаками кримінального правопорушення. Власне, саме через це і постає проблема відмежування такої дії від кримінального правопорушення і виключення кримінальної відповідальності за неї. Зокрема, така дія може підпадати під ознаки убивства, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, знищення чи пошкодження майна тощо. Водночас, закон вимагає, щоб така дія не підпадала під ознаки «катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» (ч. 1 ст. 43-1 КК) [7].

З одного боку, такі законодавчі застереження є слушними, адже катування, дійсно, виключає правомірність діяння особи, оскільки здійснюється з метою, відмінною від правомірного захисту України. З іншого боку, є достатньо спірним намагання законодавця поширити на цивільних осіб вимоги щодо законів і звичаїв війни, які міжнародними Конвенціями встановлюються виключно для комбатантів. Навряд чи можна вимагати від приватної особи знання, а відтак – і виконання цих Конвенцій. Підвищені вимоги щодо правил ведення війни можуть стосуватися лише спеціальних суб'єктів (комбатантів) і не можуть поширюватися на осіб, що не володіють цим статусом. Тому якщо така особа при захисті України вчинить діяння, яке формально підпадає під порушення законів і звичаїв війни, то за відповідності усім іншим вимогам, встановленим КК, її діяння має визнаватися правомірним [7].

Отже, розглянувши поняття сутності національної безпеки, її основні складники та чинники впливу на національну безпеку України в умовах сучасних війн, ми зрозуміли, що забезпечення національної безпеки являє собою комплекс політичних, економічних, соціальних, правових і військових заходів, спрямованих на гарантування нормальної життєдіяльності нації, усунення можливих загроз шляхом активного спротиву військовій агресії [8].

Висновки. Таким чином, національну безпеку слід розглядати як стан, коли відсутня небезпека, а бажаний рівень національної безпеки – як мету, спосіб

або необхідну умову життєдіяльності людини, соціальної групи, суспільства й держави, а також активного спротиву, що здійснюється з метою сприяння обороні України шляхом залучення громадян до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсіч агресії та завдання противнику втрат у живій сили та техніці.

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 04.03.2016 року «Про Концепцію розвитку сектора безпеки і оборони України»: Указ Президента України № 92/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 14.09.2020 року «Про Стратегію національної безпеки оборони України» : Указ Президента України № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 14.03.2021).

4. Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. Політологія. Наукові праці. 2011. Вип. 143, Т. 155. С. 42–46.

5. Ліпкан В. А., Ліпкан О. С., Яковенко О. О. Національна і міжнародна безпека в визначеннях та поняттях. Київ : Текст, 2006. 256 с.

6. Кондратьєв Я. Ю., Ліпкан В. А. Концепція національної безпеки України: теоретико-правові аспекти зарубіжного досвіду. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 20 с.

7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131.

8. Про основи національного спротиву. Закон України від 16 липня 2021, Відомості Верховної Ради, 2021, № 41, Ст.339.

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

З розвитком технологій, як військових так і інформаційних, сьогодні громадяни України змушені виживати в умовах сучасної війни, в якій використовуються різні засоби впливу на населення, від БПЛА атак до інформаційного тиску, що в свою чергу, в сукупності, має значний негативний вплив як для безпеки життя громадян так і для психічного стану та здоров'я. Даний метод ведення війни змушує населення жити в умовах постійного страху та тривалого стресу, що в свою чергу, як результат таких методів, призведе до значних проблем в суспільстві пов'язаних зі здоров'ям. А саме значного зростання захворювань серцево-судинної системи, системи травлення та сплеску онкологічних захворювань. Про що вже свідчить зростання кількості онкологічних захворювань серед військових [1].

З моменту введення правового режиму воєнного стану в Україні, права та свободи людини і громадянина було значно скорочено. На сьогодні ми маємо значне обмеження прав на свободу та особисту недоторканість, де спостерігаємо затримання громадян без судових рішень та обмеження свободи пересування, також ми маємо обмеження прав на зібрання, що є одним із волевиявлень народу а також є порушенням Загальної декларації прав людини [2], Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [3], Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4]. Крім цього обмежено права на свободу слова, хоч держава і декларує обмеження поширення інформації щодо військових об'єктів та дій але в реаліях ми спостерігаємо обмеження більш широкого спектру інформації, що стосується безпеки та життєдіяльності громадян. Також, з моменту введення правового режиму воєнного стану, ми маємо обмеження прав на приватну власність та примусове вилучення майна, особливо рухомого, для потреб держави. Обмежено економічні права та свободи, які були встановлені державою як до моменту введення правового режиму воєнного стану, так і з

---

¹ аспірант 2-го року навчання Київського університету права НАН України

моменту його дії, а саме: якщо обмеження економічних прав з боку держави передбачає встановлення контролю за цінами та обмеження певних видів підприємницької діяльності, що і було зроблено з тарифами та податковими пільгами на початку військового вторгнення, то на сьогодні ми маємо зворотню дію обмеження економічних прав у вигляді підвищення тарифів та податків. Також, не мало важливим обмеженням прав та свобод населення України в умовах дії правового режиму воєнного стану є обмеження права на проведення виборів та позбавлення, політичних партій права на політичну діяльність.

Досить широкий спектр життєдіяльності як громадян так і держави в цілому, охоплює інформаційна війна, метою якої є вплив на свідомість громадськості, дестабілізацію суспільства через маніпуляцію інформацією. Сьогодні, як з боку Російської Федерації, та і з боку України та інших держав, ведеться досить масштабна інформаційна війна через пропаганду, дезінформацію, кібератаки, соціальні медіа, психологічну та культурну війни, змінюється сприйняття подій, формуються альтернативні версії для зміни сприйняття та розуміння тієї чи іншої ситуації. Що ми можемо спостерігати навіть із офіційних заяв посадовців та народних депутатів, які навіть у питанні завершення «гарячої фази» воєнних дій подають різну інформацію, чим вводять в оману населення. Також, через різні заяви, щодо різних видів обмеження прав населення, досить часто ми можемо спостерігати «вкиди» офіційними посадовими особами для прорахування реакції населення на те чи інше обмеження. Як приклад питання з підвищенням тарифів, де озвучувалися різні вартості, в кілька раз вищі, за ті, які було введено насправді, але все таки введено більш вартісний тариф, та питань мобілізації населення, де досить часто озвучується використання дітей в участі в бойових діях, мобілізації всіх чоловіків та жінок.

Пропоную розглянути саме аспект пропаганди, оскільки саме пропаганда є основним елементом в інформаційній війні [5]. Пропаганда використовується для створення, формування реалізації та прогнозування в суспільстві певних ставлень, вчинків, почуттів, досягнення військових та ідеологічних цілей.

Питання підтримки та формування позитивного іміджу та ставлення до держави, питання мобілізації населення через підвищення рівня патріотизму та залучення громадян до участі у військових діях та підтримки держави – це все цілі саме пропаганди, які впроваджуються через формування і застосування простих стереотипів та образів у викладенні явищ та подій, що мають інший, більш глибокий задум та результат, для полегшення їх сприйняття суспільством. Також одним з методів пропаганди є створення умов для стимулювання тієї чи іншої поведінки через створення в суспільстві емоцій страху, гніву та надії, що в свою чергу постійно, дозовано транслюється через подання однобічної інформації через різні медіа-ресурси для забезпечення формування та поширення вигідної для влади інформації та атмосфери в суспільстві.

Інформаційна війна, так як і будь-яка інша, має на своїй меті використання зброї. В інформаційній війні, відповідно, зброя теж інформаційна. Отже, інформаційною зброєю, якщо розглядати її з однобічного використання ворогом, є сукупність технік і технологій інформаційного впливу на інформаційну інфраструктуру та інформаційне поле певної території чи держави, на психіку, свідомість і підсвідомість її населення задля дестабілізації інформаційного простору з подальшим завданням шкоди суспільно-політичній системі та збройним силам.

Більш детально пропоную розглянути саме інформаційно-психологічну зброю, так як саме використання даного виду зброї має найбільш негативний вплив на населення України. Даний вид зброї включає в себе психогенну, психоаналітичну, нейролінгвістичну та психотропну зброю. Тепер більш детально по кожному з вищеперерахованих видів інформаційно-психологічної зброї. Отже психогенний вид зброї, використовується для фізичного впливу саме на мозок людини звуками, кольорами та зовнішніми обставинами і має на меті дезорієнтацію людини. Використовується для зниження морального духу та зміни свідомості цивільного населення, створення ситуацій для масового відчуття страху та дезорієнтації через використання звукових, світлових пристроїв, використанням спеціально розроблених програм для впливу на

колективну свідомість та формування певних установок. Також даний вид зброї передбачає використання екологічних засобів, що в свою чергу може створити серію подій для завдання шкоди природному середовищу а також психологічному стану людини через тримання її у постійному стресі з використанням забруднень різного виду або техногенних катастроф. Наслідками використання психогенного виду інформаційно-психологічної зброї є формування глибокого страху для втрати довіри та зниження соціальної згуртованості, що в свою чергу призводить до травматичних реакцій для населення, лікування яких потребує досить тривалого періоду. Психогенний тип зброї хоч і не має прямого фізичного впливу на людину але в цілому його вплив на суспільство загалом є досить вагомим та тривалим.

Явища, котрі ми могли спостерігати це рекордні показники забруднення повітря формальдегідом в столиці України – Києві. Та червоне саяво в небі на території України. Отже, рекордні показники забруднення повітря в Києві почала фіксувати глобальна мережа станцій моніторингу якості повітря IQAir починаючи з 2020 року, також не одноразово було зафіксована рівень найбільш забрудненого повітря в столиці протягом останніх чотирьох років, де найбільшу частину складає органічна сполука - формальдегід, який є токсичним, а його вдихання може викликати роздратування очей та носоглотки [6]. Тривалий контакт з даною хімічною сполукою сприяє розвитку респіраторних захворювань, алергічних реакцій та за даними агентства з дослідження раку IARC здатен викликати онкологічні захворювання у людей, так як класифікується як канцероген групи 1. Червоне саяво, що періодично з'являється над Україною, синоптики пояснюють це північним саявом. Але в той же час, колір саява вчені пояснюють як збудження різних іонів та атомів у атмосфері, саме червоний колір є результатом певних збуджень верхніх шарів атмосфери. Це явище, в нашому регіоні, може проявлятися, в тому числі, внаслідок зміни складу атмосфери. Дані явища, як мінімум, ми маємо розглядати з точки зору непрямих доказів в аспекті захисту прав громадян в питанні лікування та отримання компенсацій від держави за завдану шкоду для здоров'я людини.

Висновки, логічно буде розпочати з прав закріплених в статті 50 Конституції України, а саме: права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Дані питання слід підіймати ще з періоду епідемії COVID-19, коли значну частину обмежень прав та свобод було введено.

Список використаних джерел

1. Інтернет газета The Village Україна, стаття «Чи провокує постійний стрес від війни рак? Лікарі про 8 міфів щодо онкології» <https://www.village.com.ua/village/life/health-knowledge/343447-chi-provokue-rak-postiyniy-stres-vid-viyni-likari-pro-8-mifiv-schodo-onkologiyi>
2. Загальна декларація прав людини https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Інформаційні війни : підручник / І. В. Гамова. – Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. – 184 с.
6. Аналітичний портал «Слово і діло», стаття «Київ зараз на першому місці у світі за рівнем забрудненості повітря - IQair», від 20.09.2024 року <https://www.slovoidilo.ua/2024/09/20/novyna/suspilstvo/kyuyiv-zaraz-pershomu-misczi-sviti-rivnem-zabrudnenosti-povitrya-iqair>

Науковий керівник - Беззубов Д. О., д.ю.н., професор, професор кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін Київського університету права НАН України.

ПРАВОВА ФОРМА ЛАТИНСЬКИХ ТЕРМІНІВ

У зв'язку з постійною зміною правової системи та появою великої кількості нових норм та інститутів права, зростає необхідність правильного та грамотного застосування латинської юридичної термінології, загально-наукової лексики латинського походження, юридичних висловів та мовних формул, а також їх лексико-семантичного тлумачення щодо нормативно-правових актів.

Студенти різного рівня юридичної освіти, що володіють базовими компетенціями, зможуть вивести та зрозуміти втілене у слові або словосполученні латинського походження, лексико-семантичне значення, що прямо не виражено у тексті нормативно-правового акту. Без урахування всіх зазначених вище факторів не може бути глибинного розуміння принципів права.

Метою статті є розкрити поняття правової лексеми як одиниці юридичної мови, що означає правову форму і звукову оболонку латинського вислову; з'ясувати формули латинського походження як нормативного виразу, що складається з різних елементів, та включає правові лексеми та правові фразеологізми.

Юридична мова з часів середньовіччя, коли всі правознавці володіли латиною, залишається, універсальною правовою формою та правовим засобом для всіх правових інститутів [1]. Римські юристи створили юриспруденцію як науку та основні правові інститути, що регулюють сучасні правовідносини всіх правових систем країн світу.

Загальновідомо, що у XIX столітті на з'їздах юристів-компаративістів були зафіксовані основні риси Загального права (Common law). Одним із досягнень римської юриспруденції, рецепцією римської правової спадщини середньовічної Європи є латинські юридичні вислови та терміни, що відносяться до римського права, до сучасного міжнародного приватного права, міжнародного цивільного процесу та дипломатичної практики [1].

---

¹ доктор педагогічних наук, професор, Київський університет права НАН України, Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Відмінності системи Загального права (Common law) сформовано в умовах природної ізоляції Великобританії від континентальних норм права. Правова система Великобританії досі розділена на правову систему Англії, Шотландії, Уельсу та Ірландії. У XIII-XVII століттях правова система Англії розділилася на загальне право і право справедливості, з'явився трактат "Про закони та звичаї Англії" Генрі Брактона і так звані "Записки" Брактона (Bracton's Note Book), де виводилися конституційні основи Англії. Всі ці джерела написано латиною, включаючи Магну Карту і Хабеас Корпус Акт (Magna Charta and Habeas Corpus Act). Зазначені юридичні документи хоч і написано латиною, але містять інститути права, не існуючі в римському праві класичного періоду.

Англійська правова система, яка основана на Загальному праві (Common law), заснована на ідеї прецедентності, а не загальності права, тобто суперечить основному положенню римського права – закон єдиний для всіх: *Lex uno ore omnes alloquitur* (закон говорить з усіма однаково).

Р. Брактону, У. Блекстону та Г. Беджготту належить ідея побудови англійського права подібно до того, як бджоли будують стільники, без законодавчої техніки та планування.

З цим пов'язана необхідність адаптації тих інститутів права, які існують в латинських правових формах, але взяті із системи Права Великобританії і використовуються в сучасній системі права.

У текстах та документах з міжнародного права традиційно використовується багато латинських юридичних термінів та висловів, які або стають принципами, вихідними засадами права, чи правовими інститутами [2].

Отже, студенти стикаються з труднощами при тлумаченні закону та поясненні сенсу нормативного правового акту, який у тексті законодавець пояснює латинський правовий інститут, безпосередньо не називаючи його.

Крім того, правовий фразеологізм, як складова нормативного виразу є ключовим для юридичних текстів. Завуальоване використання латинських термінів, вживання правових лексем та фразеологізмів у законодавчих текстах ускладнює його.

Наприклад, можна спостерігати заміну вихідного терміну латинського походження у багатьох документах на описове, громіздке, докладне визначення. Тут простежується діалектичний закон єдності та боротьби протилежностей та логічний прийом тотожності: законодавець, намагаючись спростити, пояснити, що таке, наприклад, *віндікація* та *віндікаційний позов*, парадоксально ускладнює термін, спочатку виражений в одному або кількох словах.

У зв'язку з вищесказаним, можна дійти висновку: для того, щоб зрозуміти дійсний зміст законодавчого тексту, необхідно бути освіченим у певному обсязі латинських висловів і термінів, вміти їх правильно прочитати та вимовити.

Зазначений обсяг, достатньо умовно, можна висловити у відсотковому відношенні. Для перших двох ступенів отримання юридичної професії, бакалаврам достатньо від десяти до тридцяти відсотків умовного контенту правових лексем та фразеологізмів; магістрантам, які будуть працювати в прокурорській та судовій спеціалізації та інших галузях юриспруденції, необхідно засвоїти щонайменше п'ятдесят відсотків запропонованого контенту.

Контент латинських термінів та висловів пропонується скласти з правових лексем та фразеологізмів. Де правова лексема – це одиниця міжнародної юридичної мови, основа слова, яка позначає її звукову оболонку або правову форму універсального латинського терміну чи латинського висловлювання, а правовий фразеологізм – це послідовний, логічно збудований комплекс правових лексем, що є частиною нормативних виразів.

З погляду практичної значущості, такий підхід доводить корисність використання вищезазначених визначень у процесі вивчення як римського права, так і теорії держави та права, а також галузевих юридичних дисциплін.

Список використаних джерел

1. Kjaer A.L. Epistemology and Methodology of Comparative Law. M. van Hoecke (ed.). Oxford and Portland: Oregon, 2004.
2. Palmer L.R. The Latin Language. London: Faber and Faber, 1988.

ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО (З УРАХУВАННЯМ НАСЛІДКІВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ)

Персональні дані продовжують зазнавати загроз у зв'язку із різноманітними викликами: збирання персональних даних соціальними мережами, концентрація персональних даних в єдиній інформаційній державній системі, соціальна інженерія та кібератаки з метою заволодіння персональними даними та банківською інформацією тощо. В цьому відношенні російська агресія стосується безпосередньо і персональних даних.

Як відомо, на початку повномасштабного російського вторгнення в 2022 році російські окупанти мали списки потенційно нелояльних осіб, які служили в ЗСУ, правоохоронних органах, були громадськими активістами тощо. Формування таких списків неможливе без витоку персональних даних. Таким чином, в інтересах українського суспільства створити таку систему захисту персональних даних, які б мінімізували такі витоки.

Контроль за збиранням та обробкою даних про особу необхідний як для того, щоб не дати державі можливості отримувати про особу надмірну інформацію, так і для того, щоб зменшити можливості зловмисного поводження з персональними даними. Адже, за відсутності належного правового захисту, масове автоматизоване оброблення персональних даних дозволяє отримувати про людину не лише ту інформацію, якою особа володіє і самостійно поширює (або намагається приховати), але й ту, існування якої вона навіть не підозрює, яка, однак, може бути створена внаслідок спеціального оброблення персональних даних та поєднання тих, які зберігаються в різних реєстрах даних.

Правовий захист персональних даних в Європі пройшов довгий шлях. Можна згадати практику Європейського суду з прав людини за статтею 8 Європейської конвенції з прав людини та рішення Конституційного суду

---

¹ кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник Львівської лабораторії прав людини імені академіка Петра Рабіновича НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України

Угорщини щодо права особи знати про те, де зберігаються її дані і які саме. В свою чергу, прийняття в Європейському Союзі Загального регламенту захисту даних (англ. General Data Protection Regulation, GDPR; Regulation (EU) 2016/679) (далі – GDPR) дозволило підняти питання захисту персональних даних на вищий рівень [1].

Як справедливо зазначають К. Врублевська-Місюна та В.Тичина: «захист персональних даних – це вміння балансувати між інформаційною відкритістю та закритістю, між двома прагненнями: максимально розширити доступ громадян до невтаємниченої публічної інформації (державної, наукової, освітньої, персональної тощо) і водночас максимально захистити інформацію приватного змісту»[2, с.154]

Директива обмежує передачу персональних даних громадян держав, які входять до Європейського Союзу до держави, які не входять до ЄС за винятком, коли ці країни забезпечують належний рівень захисту [3, с. 1013].

Важливість GDPR для української правової системи стала очевидною саме внаслідок зобов'язань України наближення українського законодавства до законодавства ЄС в межах виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Це стосувалося і захисту персональних даних

GDPR не лише встановлює відповідні стандарти в межах ЄС, але й зачіпає інші держави, які ведуть обмін персональними даними з державами-членами ЄС. Відповідно таким чином задано певний стандарт поведінки з персональними даними. Або законодавство вашої країни належним (в сенсі GDPR) захищає персональні дані, або ви не можете в подальшому отримувати персональні дані від держав-членів ЄС.

Сучасний стан оброблення персональних даних в Україні в контексті європейських правових стандартів стикається з низкою проблем. Серед них, зокрема, невідповідність чинного законодавства про захист персональних даних і GDPR. Разом із тим, відповідний законопроект по зміні законодавства про захист персональних даних відповідно до вимог GDPR розглядається Верховною Радою України [4].

Суб'єкти, які здійснюють оброблення персональних даних в ЄС (або, які отримують персональні дані з ЄС) мають обробляти дані законно та правомірно, зокрема на основі явно вираженої згоди особи, має бути забезпечена відповідна прозорість оброблення персональних даних для особи, чії дані обробляються, сама інформація і повідомлення про її оброблення мають бути стислими і зрозумілими для особи. Крім того особі має бути надана інформація не лише про саму операцію щодо опрацювання даних, але й про мету такого опрацювання. Існують також спеціальні вимоги щодо якості персональних даних. Йдеться, зокрема про їх відповідність та релевантність меті оброблення. Саме зберігання даних не повинно бути необмеженим, а якість зберігання має гарантувати їхню безпеку від неналежного доступу або зміни.

GDPR значну увагу приділяє гарантуванню прав суб'єктів персональних даних. Йдеться, перш за все про право особи на періодичний доступ до своїх персональних даних (в тому числі цілі оброблення, період оброблення, логіка та наслідки оброблення на основі профайлінгу). В тому випадку, коли дані є неточними або неповними передбачене права на виправлення персональних даних. За певних обставин, особа може реалізувати «право на забуття» (інакше право на видалення персональних даних) або право на обмеження опрацювання. Окремо варто зазначити право на мобільність, тобто права отримати свої дані у структурованому, загальнозживаному і машиночитаному форматі та без обмежень передати їх іншому контролеру персональних даних. GDPR передбачає, за певних умов, право особи заперечувати проти оброблення своїх персональних даних.

Застосування GDPR, як ключового правового документу Європейського Союзу щодо захисту персональних даних, в умовах воєнного стану в Україні постає складним, але критично важливим питанням. Адже необхідність забезпечення безпеки та національних інтересів може вимагати обмеження певних прав і свобод. В той же час, обмін персональними даними з країнами Європейського Союзу можливий лише за умови дотримання цих правових вимог.

Воєнний стан в Україні вимагає зваженого підходу, де інтереси безпеки поєднуються з повагою до прав людини.

Окрему загрозу праву на захист персональних даних може становити масовий збір персональних даних у зонах бойових дій. Він може бути пов'язаний з такими легітимними цілями як захист національної безпеки, координація надання гуманітарної допомоги, проведення евакуації населення або документування воєнних злочинів, вчинених російськими військовими.

Разом із тим, необхідно враховувати певні особливості такого збирання персональних даних. Однак слід враховувати наступні аспекти:

1) дотримання принципу пропорційності. Тобто, чи виправдане збирання великого обсягу персональних даних з огляду на конкретну загрозу або чи можуть ці дані використовуватися для цілей, які відповідають правам людини, наприклад, притягнення до відповідальності агресора?

2) мінімізація ризиків. Йдеться про те, що надмірне збирання персональних даних може створити ризики її витоку, зокрема через кібератаки з боку агресора. В той же час, існує загроза, що зібрані персональні дані у випадку потрапляння до російських окупантів можуть бути використані для репресій проти місцевого населення.

Таким чином, збір даних має бути спрямований на конкретні цілі, такі як реєстрація постраждалих, документування збитків чи забезпечення правової допомоги.

Захист персональних даних в умовах воєнного стану потребує чіткого забезпечення балансу між необхідністю гарантування безпеки, наданням необхідних послуг чи допомоги та захистом прав людини. У випадках, коли обробка або передача даних є обов'язковою, потрібно мінімізувати обсяг отримуваних даних, використовувати сучасні технології кіберзахисту та шифрування, в той же час забезпечуючи прозорість дій держави щодо обмеження обробки та передачі персональних даних.

Список використаних джерел

1. On the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). Regulation (EU) 2016/679. The European Parliament and of the Council. 27 April 2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>
3. Врублевська-Місюна К. М., Тичина В. П. Міжнародно-правові стандарти захисту інформації про особу. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2022. Випуск 74: частина 2. С.149-154
4. Єсімов С., Сопільник Р., Ковалів М. Скриньковський Р. Гарантії прав людини та громадянина при забезпеченні інформаційної безпеки. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*. 2018. Vol. 4. № 5. С. 1008-1016. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4>
5. Проект Закону про захист персональних даних. №8153 від 25.10.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40707>.

ПРАВО ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ НА ЗВЕРНЕННЯ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ - ГУМАНІЗМ КРІЗЬ СТИСНУТІ ЗУБИ

Присвячено Гідності Українського народу

Широкомасштабне вторгнення держави-агресора на територію України породило складні дилеми як правового, так і морального, політичного та суспільного характеру. Не виключенням стало і питання поводження з військовополоненими, яке для української правової системи постало у далекому 2014 році. Однак лише 24 лютого 2022 року, після початку повномасштабного вторгнення та видачі Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні” № 64/2022 [1] в українському суспільстві широкого обговорення набула тема етичної межі у забезпеченні прав військовополонених, яких утримує Україна.

Правовою основою поводження з військовополоненими, які перебувають в полоні в Україні, є Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року [2] (далі - Женевська конвенція). Відповідно до статті 82 Женевської конвенції “військовополонений підпорядковується законам, статутам і наказам, які є чинними у збройних силах держави, що тримає в полоні” [2, ст. 82]. Згідно зі статтею 87 Женевської конвенції “військові власті й суди держави, що тримає в полоні, не можуть застосовувати до військовополонених будь-яких інших покарань, крім тих, які передбачено за такі самі правопорушення для осіб зі складу збройних сил зазначеної держави, які вчинили такі самі діяння” [2, ст. 87].

Відповідні правила, як і в цілому згадка про участь військовополоненого в судочинстві держави, що тримає в полоні, передбачені Главою III Женевської конвенції “Кримінальні й дисциплінарні санкції”. Таким чином, одним із аспектів дотримання прав військовополонених є належне відправлення

---

¹ аспірант КУП НАН України, адвокат, член комітету конституційного правосуддя та прав людини Ради адвокатів Одеської області

правосуддя щодо них під час притягнення до кримінальної відповідальності відповідно до кримінального та кримінального процесуального законів України.

Правовим аспектам утримання військовополонених присвячені як наукові конференції та круглі столи (наприклад круглий стіл на тему “Проблеми ефективності міжнародно-правового регулювання прав військовополонених” (Харків, 23 червня 2023 року) [3]), так і наукові дослідження (зокрема статті к.ю.н., доцента О. Д. Добрянської, д.ю.н., доцента О. О. Пунди та д.ю.н., професора Н. Б. Новицької [4], к.ю.н., доцента І. С. Ганенко [5] та інших).

Однак, на нашу думку, дослідження правового статусу військовополонених, яких утримує Україна, не буде розкритим в повній мірі без всебічного дослідження процесуальних гарантій, які мають відповідні суб'єкти за українським законодавством. Зокрема, в контексті гарантованого Женевською конвенцією права держави, що утримує військовополонених, на притягнення останніх до кримінальної відповідальності та кореспондуючого такому праву обов'язку дотримуватись процесуальних прав вказаних осіб, вважаємо за доцільне приділити увагу правовій гарантії військовополонених, яких утримує Україна, на звернення до Конституційного Суду України (далі - КСУ) з підстав та в порядку, передбачених статтею 151¹ Конституції України [6] та частиною 3 статті 459 Кримінального процесуального кодексу України [7].

Відтак, згідно норм міжнародного права та відповідно до національного законодавства фізична особа, яка перебуває у військовому полоні в Україні та має статус засудженого за вчинення кримінального правопорушення, не позбавлена можливості після набуття чинності остаточним судовим рішенням в кримінальній справі щодо неї, звертатися до КСУ з конституційною скаргою.

Враховуючи викладене, наукового розвитку, на нашу думку, потребують два питання: чи справедливе таке право на фоні систематичного порушення прав українських захисників та цивільних, які перебувають в полоні та заручниках держави-агресора, а також чи існують конкретні підстави для такого звернення?

Відносно аспекту справедливості, позиція щодо необхідності забезпечення прав військовополонених, яких утримує Україна попри несправедливе ставлення

до українських громадян з боку ворога, висловлена в окремій думці судді Конституційного України Лемака В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 6.04.2022 р. № 1-р(П)/2022 у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича. У відповідній окремій думці, серед іншого, зазначено наступне: “Навіть коли держава-агресор грубо порушує власну конституцію і міжнародні зобов’язання, здобуваючи через це нічим не обмежену свавільну владу в ухваленні рішень та вчиненні злочинів на території України, Україна, її органи державної влади та посадові особи не можуть собі дозволити подібних дій та рішень”. Крім того, в окремій думці зазначено, що важливим є баланс між прагненням застосувати усі доступні й ефективні засоби протидії агресії, та забезпеченням потреби в конституційному захисті прав і свобод кожної людини в тому числі і “військовополонених Росії, зважаючи не тільки на потребу їх використання під час обміну військовополоненими”. На думку Судді В. В. Лемака в контексті даного балансу КСУ приймає участь і відповідає за захист конституційного порядку загалом (після Збройних Сил України, яким віддається перша роль в такому захисті), і за контроль за конкретними методами і засобами, які вживаються проти ворога [8]. Вважаємо, що така позиція свідчить про існування в національній правозастосовній практиці концепції “не уподобання ворогу”, зокрема, й в питанні забезпечення права військовополонених на захист.

Відносно ж питання фактичних підстав, за яких військовополонені можуть звернутись до КСУ, звертає на себе увагу Доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини “Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях, в контексті збройного нападу російської федерації на Україну, 24 лютого 2022 року - 23 лютого 2023 року” від 24 березня 2024 року. Зокрема, абстрагувавшись від питання об’єктивності та репутації інституцій ООН, примітними є висновки зроблені в підрозділі С “Судові процеси над військовополоненими” розділу V “Поводження з військовополоненими, яких тримає в полоні Україна”. Так, в даному підрозділі наявні твердження про нібито не застосування українськими судами статусу імунітету комбатанта під час

засудження за державну зраду або участь в терористичних організаціях військовополонених “з пов'язаних з Російською Федерацією озброєних груп”, а також висновки про ухвалення судами вироків без врахування положень Женевської конвенції [9].

Отже, на нашу думку, вищевикладені обставини дають можливість звернення військовополонених до КСУ з конституційними скаргами. В свою чергу, реакція на такі скарги стане черговим випробуванням української правової системи на дотримання балансу між гідністю, в аспекті самозахисту і конгруентної відповіді представникам ворожої армії, та гідністю, в аспекті прояву гуманізму і дотримання міжнародних зобов'язань. Та все ж вважаємо, що якою б гуманною не формувалася українська правова традиція, лише те добро є істинно справедливим, яке має міцні кулаки, щоб в першу чергу заступитись за жертву і лише потім милувати кривдника.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022/ *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 01.12.2024 р.).
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Міжнародно-правовий договір від 12.08.1949 р./ *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення 01.12.2024 р.).
3. Проблеми ефективності міжнародно-правового регулювання прав військовополонених: матеріали круглого столу (м. Харків, 23 черв. 2023 р.) : електрон. наук. вид./ редкол.: В. С. Батиргарєєва, Н. М. Оніщенко, О. О. Пащенко та ін.; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2023. – 104 с.
4. Добрянська О. Д., Пунда О. О., Новицька Н. Б. Правове положення військовополонених у міжнародному гуманітарному праві: досвід російсько-

української війни. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2023. Вип. 2 (11). С. 157-169.

5. Ганенко І. С. Правовий статус військовополонених в умовах воєнного конфлікту. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 3. С. 86-92.

6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР/ *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 01.12.2024 р.).

7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI/ *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3718> (дата звернення 01.12.2024 р.).

8. Окрема думка (збіжна) судді Конституційного Суду України Лемака В. В. стосовно Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16⁻³ Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців)/ *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na01d710-22#Text> (дата звернення 01.12.2024 р.).

9. Доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини “Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях, в контексті збройного нападу російської федерації на Україну, 24 лютого 2022 року - 23 лютого 2023 року” від 24 березня 2024 року/ *Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні*. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2023-10/23-03-24-ukraine-thematic-reports-ukr.pdf> (дата звернення 01.12.2024 р.).

Науковий керівник - Кармазіна К. Ю., к.ю.н., доцент, адвоката, медіаторка, в.о. Голови комітету із конституційного правосуддя та прав людини Ради адвокатів Одеської області, Секретар Ради адвокатів Одеської області, членкиня Ради Комітету з конституційного права, адміністративного права та прав людини АПУ.

ПРАВА ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ

Повномасштабна війна в Україні, призвела до масової міграції населення. Мільйони українців були змушені залишити свої домівки, ставши внутрішньо переміщеними особами .

Відповідно до ст.1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. [1]

Вищезгаданий Закон є ключовим законодавчим актом, що врегульовує правовий статус внутрішньо переміщених осіб, їх права та обов'язки, регламентує порядок реєстрації , встановлює механізм соціального захисту та державної підтримки. Важливим аспектом цього нормативного акту є гарантії забезпечення рівних прав внутрішньо переміщених осіб з іншими громадянами України. [2]

Станом на 2024 рік в Україні налічується близько 2 мільйонів внутрішньо переміщених осіб, які, як правило, зосереджені у великих містах, таких як Київ, Харків, Дніпро та Одеса. [3]

Серед першочергових потреб внутрішньо переміщених осіб насамперед найголовнішими є:

Житлові потреби, що полягають у забезпеченні доступного та комфортного житла для таких осіб, включаючи надання тимчасового місця

---

¹ здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра Навчально-наукового інституту права та психології права та психології

² викладач кафедри криміналістики та судової медицини Національної Академії Внутрішніх Справ

проживання, одразу після евакуації, та допомогу у пошуку житла на період вимушеного переселення. Згідно з результатами досліджень об'єднаних територіальних громад Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської, Вінницької областей) встановлено, що лише незначна частина внутрішньо переміщених осіб, а саме 2,1%, проживає у власних житлових об'єктах (квартири, будинки або окремі кімнати), тоді як у 98,3 % таких осіб відсутнє власне житло на не окупованих територіях. Результатами дослідження встановлено, що 71,2 % опитаних осіб винаймає житло, а 26,7 % внутрішньо переміщених осіб змушені проживати у родичів або друзів, що обумовлено фінансовими обмеженнями або недостатньою кількістю доступного для оренди чи купівлі житла. У 98,9% осіб даної категорії не має заощаджень, що перевищують 50 000 гривень, що вказує на низький рівень матеріального забезпечення. Враховуючи вищевикладене, існує необхідність розвитку довгострокових програм соціального забезпечення та підтримки цієї категорії населення.

Освітні потреби це реалізація освітньої процесу для дітей внутрішньо переміщених осіб, що полягаю у забезпеченні права на освіту у закладах середньої освіти, професійно-технічних навчальних закладах та вищих навчальних закладах.

Рівень доходів та трудова діяльність це сприяння у працевлаштуванні внутрішньо переміщених осіб, їх орієнтації та адаптації щодо попиту та пропозицій на ринку праці. Аналіз фінансового стану внутрішньо переміщених осіб у досліджених об'єднаних територіальних громадах України виявив, що основними джерелами доходів у 82,3 % таких осіб є адресна грошова допомога, а у 78,7% пенсійні виплати, додатково 23,3% респондентів отримують інші види соціальних виплат. Значна частина опитаних (29,1%) вказала як основне джерело доходу заробітну плату[4].

Для розробки нових, більш дієвих інструментів державного управління, які б могли швидко дати позитивні результати в умовах обмежених ресурсів,

необхідно звернутися до міжнародних стандартів, розроблених представником Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, що викладені у Керівних принципах з питань внутрішньої переміщених осіб та опубліковані в 1998 році, а також доречними буде вивчення досвіду зарубіжних країн та співпраця з міжнародними волонтерськими організаціями.

До прикладу можна привести проекти «*Місто без бар'єрів*» у Харкові — даний проект був започаткований за підтримки ЄС і спрямований на інтеграцію ВПО у місцеві громади. Він включає будівництво соціального житла, створення центрів підтримки та проведення навчальних програм. За результатами діяльності такого проекту відбулося зменшення рівня безробіття серед внутрішньо переміщених осіб на 15%.

Програма UNICEF Інклюзивна освіта в Одесі, що забезпечила адаптацію шкільних програм для дітей ВПО та навчання вчителів методам роботи з такими дітьми.

Médecins Sans Frontières (MSF) (клініки на колесах), що надають мобільні медичні послуги в віддалених районах; програма охорони здоров'я від ВООЗ, яка забезпечує медикаментами та проводить вакцинацію серед ВПО.

Програма психосоціальної підтримки від UNHCR, яка надає консультації та групові заняття для ВПО; центри підтримки від міжнародних НУО, де надаються консультації психологів та соціальних працівників. [3]

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що проблема внутрішньо переміщених осіб в Україні є надзвичайно актуальною та багатогранною. Війна призвела до гуманітарної кризи, яка вимагає комплексного та системного підходу до її вирішення. Ключовими викликами, які постають перед державою, є житлово-побутові умови, соціальний захист, трудова діяльність, освіта, психологічна допомога для внутрішньо переміщених осіб. Для вирішення цих проблем необхідно вжити комплекс заходів, серед яких можна виділити: посилення законодавчої бази, розширення соціальної підтримки, збільшення обсягів фінансування програм соціального захисту ВПО, розробка нових програм та механізмів підтримки, сприяння працевлаштуванню,

забезпечення доступності житла, розвиток інклюзивної освіти, співпраця з міжнародними організаціями, та залучення міжнародної допомоги для вирішення гуманітарної кризи.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 15.11.2024 р. №1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

2. Селіхов Д. А. Механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб органами місцевого самоврядування. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/310749>

1. Проблеми внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні та їх вирішення: стаття. URL: <https://welfare.green/problems-vnutrishno-peremishhenikh-osib-vpo-v-ukraini-ta-ikh-virishennya>

2. Тверезовська Н. Т., Головаш Д. А., Основні проблеми внутрішньо переміщених осіб та шляхи їх подолання: наук. Стаття. НУБіП: 2023. 116-130

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному світі зростає кількість геополітичних та територіальних конфліктів, а загрози національній безпеці стають все більш актуальними. Більшість цих конфліктів супроводжуються порушенням фундаментальних прав людини, таких як право на життя, свободу та особисту недоторканність. Міжнародне право, незважаючи на свою значущість, не забезпечує достатнього захисту від агресії та не здатне ефективно запобігти її наслідкам. Женевські конвенції, Статут ООН та інші міжнародні акти регулюють воєнні дії, проте їх застосування стикається з політичними обмеженнями та проблемами імплементації. У зв'язку з чим встановлення та функціонування правового режиму воєнного стану є однією з найважливіших аспектів забезпечення стабільності та безпеки в суспільстві.

В умовах широкомасштабного вторгнення російської федерації на територію України правовий режим воєнного стану став об'єктом особливого наукового інтересу. Він регламентований в Конституції України та у положеннях двох законів України, а саме: Закон України “Про правовий режим воєнного стану” від 12 травня 2015 р. № 389-VIII та Закон України “Про оборону України” від 06.12.1991 № 1932-XII. Правовий режим воєнного стану займає особливе місце в системі надзвичайних правових режимів, що має власні регулятивні ознаки для ефективної організації роботи державних органів в умовах збройної агресії та воєнних загроз.

У XIX ст. Йоганн-Каспар Блюнчлі звернув увагу суспільства на необхідність надання розширених повноважень державі, у разі загрози її існуванню. Він підкреслив, що: “Держава є істота настільки високого порядку, що збереження її існування, турбота про яку становить перший обов'язок уряду, може, у крайньому випадку, виправдовувати порушення індивідуальних

---

¹ професор кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін Київського університету права Національної академії наук України, ORCID 0000-0002-7672-0739

прав та відступ від звичайного порядку життя суспільства”. На думку Блюнчлі, якщо для порятунку держави неминуче порушувати права окремих осіб або навіть цілих груп населення, уряд, керуючись принципом, що воля народу є найвищим законом, зобов’язаний діяти рішуче для її збереження [1].

Конституційно-правовий режим воєнного стану є ключовим компонентом системи національної безпеки багатьох країн світу. Відповідно до законодавства України, воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що запроваджується на території всієї країни або в окремих її регіонах у разі збройної агресії, загрози нападу, небезпеки державній незалежності чи територіальній цілісності України. Цей режим надає органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям і органам місцевого самоврядування необхідні повноваження для нейтралізації загроз, організації оборони та забезпечення національної безпеки. Він також передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, із чітким визначенням строку дії таких обмежень.

Конституція України встановлює перелік прав і свобод, які не можуть бути порушені за будь-яких обставин. Вони перераховані в частині 2 статті 64 Конституції. З наведеного можна зробити висновок, що права людини можуть бути обмежені (за винятком тих, які не підлягають обмеженню згідно з Конституцією) лише на обмежений час і в межах, які не впливають на їх сутнісний зміст, враховуючи їх фундаментальність. Це також свідчить про те, що обмеження прав людини під час воєнного стану не є абсолютним імперативом. У кожному конкретному випадку, який потребує введення воєнного стану, державна влада повинна визначити, які саме права будуть обмежені в даних умовах [7].

Права та свободи людини і громадянина також закріплені в Міжнародному пакті «Про громадянські та політичні права». У цьому документі встановлені права та свободи, які не можуть бути обмежені навіть в умовах війни чи воєнного чи надзвичайного стану. Загальна декларація прав людини також містить статті про основні права та свободи людини і громадянина [8].

Зрозуміло, що права та свободи людини і громадянина гарантуються міжнародними угодами, договорами та звичаєвим правом, які застосовуються як у мирний час, так і під час війни. Відповідно до міжнародного права, російська федерація повинна дотримуватися своїх обов'язків щодо прав людини на тимчасово окупованих територіях, але цього не відбувається. росія, окупувавши ці території, повинна дотримуватися чинного на них законодавства, якщо воно не становить загрози і не порушує четверту Женевську конвенцію.

Попри те, що росія є державою-учасницею Женевської конвенції, вона грубо її порушує. Також це стосується і інших міжнародних договорів, що призводить до порушення прав і свобод громадян України під час війни. росія безжалісно порушує права українців на життя, свободу, особисту недоторканність та безпеку. Кожного дня мешканці окупованих територій страждають від жорстокого поводження та насильства. Країна-агресор випускає ракети, що вбивають безліч людей, порушуючи статтю 3 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, яка забороняє жорстоке поводження або таке, що принижує честь і гідність особи [3].

Свобода вираження думок і свобода засобів масової інформації є основоположним правом, закріпленим у статті 10 Європейської конвенції з прав людини. Однак росія грубо порушує це право, оскільки воно перешкоджає поширенню її пропаганди. На окупованих територіях відбувається відключення українського телебачення і заміна його російськими каналами. Журналістів, які відмовляються транслювати цю пропаганду, переслідують або змушують покинути територію, як це було в окупованому Криму [2].

Права військовополонених також порушуються. Їм не надається необхідна медична допомога, що суперечить статті 15 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, яка зобов'язує країну-утримувача забезпечити безкоштовне медичне обслуговування. Крім того, росія не повідомляє про місцезнаходження українських військових, що також порушує зобов'язання за цією конвенцією [3].

Запровадження воєнного стану є необхідним інструментом для забезпечення безпеки держави, але воно не повинно перетворюватися на привід для зловживань владою. Дотримання балансу між безпековими інтересами держави та правами людини є ключовим завданням у таких умовах.

Аналіз правових механізмів України та міжнародного досвіду демонструє, що обмеження прав повинні бути чітко обґрунтованими, тимчасовими та мінімально інвазивними. Забезпечення прозорості дій влади та посилення співпраці з міжнародними організаціями допоможуть зберегти довіру громадян і міжнародну підтримку.

Загалом, дослідження підтверджує, що гармонійне поєднання внутрішніх правових заходів та міжнародних стандартів є найефективнішим підходом до захисту прав людини під час воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Блюнчлі І. «Allgemeines Staatsrecht» 1865. 454 с.
2. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 02.12.2024).
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 02.12.2024)
4. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. База даних «Законодавство України». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 02.12.2024).
5. Занфірова Т. Забезпечення принципу свободи правці в умовах воєнного стану. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 4. С. 77–80.
6. Конвенція ООН про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 02.12.2024).
7. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.

8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 02.12.2024).

9. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 02.12.2024).

10. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII : станом на 28 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 03.12.2024).

Електронне наукове видання

**ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ВИКЛИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ**

**Збірник матеріалів
науково-практичної конференції**

м. Харків, 6 грудня 2024 р.

Відповідальний за випуск: Петришин О. О.